

RAST – L. III,
ŠT. 6 (14)
DECEMBER 1992

RAST

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

	VSEBINA	str.	RAST ŠT. 6 (14)
	Kaj pa je tebe treba bilo ...	383	Jože ŠKUFCA
	Pesnik z večerne poti je odšel v brezčasje	384	Ivan GREGORČIČ
	Minaret	384	Severin ŠALI
LITERATURA	Otožna pesem	386	Marta FILLI
	Ob sedanjem pogledu na pšenične njive	386	Janez KOLENC
	Pesem		
	Vztrepet	387	Lado SMREKAR
	Prepozno srečanje iz cikla Zvonci zvonci v kljunih selivk	387	Ana ROSTOHAR
	Istrski pejсаž	389	Vlado GARANTINI
	Jesenska serenada	390	Marjan KUKOVEC-QUKI
	iz cikla Vojna ulica	390	Samo DRAŽUMERIČ
	Mrzlokrvni kuščarji	391	Jurij HUDOLIN
	Belovrati postrušnik		
	8. sonet	391	Nikolaj ŠIVIC
	Podpis	393	Barica SMOLE
	V smrt in življenje	395	Janez KOLENC
	Roža z modrim cvetom	405	Anica ZIDAR
KULTURA	Obiskovanja mojstra Jakoba (Izmišljeni pogovori z jubilentom Gallusom)	406	Jože HUMER
	Matija Malešič, slovenski pisatelj (Ob stoletnici rojstva)	420	Janez KRAMARIČ
	Vezi Jarčeve povesti Jalov dom z njegovo pesniško besedo	425	Andrej ŠURLA
	Svetloba soli, ki vznikna iz morja (Priatelju Pavletu Zidarju še enkrat v spomin)	433	Tone GOŠNIK
	Uvod v razstavo Franceta Goršeta	438	Jože KASTELIC
	Kopija Le Brunovega Marijinega obiskanja (dopolnilo)	444	Tine KURENT
NAŠ POGOVOR	»Za nekatere gospod, za druge tovariš, za tretje pa kar Janez« (Pogovor z Janezom Vidicem, župnikom iz Šentruperta)	446	Ivan GREGORČIČ
DRUŽBENA VPRAŠANJA	Možnost razvoja slovenskega podeželja	453	Marko KOŠČAK
	Posredovanje v plačilnem prometu – zanimiva dejavnost za finančne hiše	465	Joža MIKLIČ
RASTOČA KNJIGA	Upravljanje s proizvodnim podsistemom	470	Igor VIZJAK
ODMEVI IN ODZIVI	Med brezami in češnjevimi cvetovi	482	Marjana TERASHIMA
	Slovenski grafični bienale in mi Seidlov dan	485	Joža MIKLIČ
		487	Andrej HUDOKLIN
	Kakovostna šola	489	Marjana ŠTERN

	Češka ocena novomeškega kulturnozgodovinskega vodnika	491	Janko JARC
	Polemika z avtorjem knjige Naši kraji ali zgodba o zamenjevanju hrušk z jabolki	494	Ivan GREGORČIČ
	Jarmova Innocentia	497	Milan MARKELJ
	Ivan Gregorčič in Beg gazel	498	Tomaž KONCILIJA
	Občutenje Goge	500	Ivan GREGORČIČ
	Srečanje literarnih ustvarjalcev drugih narodov	500	Jadranka MATIČ- ZUPANČIČ
	Novosti Dolenjske založbe	502	Franci ŠALI in Andrej HUDOKLIN
	Sodelavci te številke	507	
	Letno kazalo	508	
SLIKOVNO GRADIVO	Matija MALEŠIČ	420, 423	
	Ferdinand SEIDL	487	
	Jože VIDIC	445	
	Motivi s podeželja	453, 455–458, 460, 461, 464	
	Del zbirke Franceta Goršeta v kostanjeviški galeriji	438, 440	
	Iz Seidlovega zbornika	488, 505	
	Črnomelj	421	
	Šentrupert z okolico	449, 450, 452	
Reprodukcije umetniških del	Frnace GORŠE	385, 392, 437–443, 469, 481, 506	
	Božidar JAKAC	426	
	Vladimir LAMUT	384	
	Lucijan REŠČIČ	432, 433, 435, 436, 490	
	Karel ZELENKO	486	

KAJ PA JE TEBE TREBA BILO...

Prijetno je zapisati, da s to številko sklepa Rast tretje leto svojega obstoja. Niti malo prijetno pa se ne sliši, da jo dušijo neplačani računi. Nobenih tovrstnih težav danes ne bi bilo, če nekaj zagretilih Dolenjcev pred tremi leti Rásti ne bi vdahnilo življenja. V to navzkrižje upov in strahu pa se vrvica misel z vprašanjem: Kaj pa je tebe treba bilo. Odgovori nanj so lahko kaj različni; prepustimo jih presoji. Ne gre pa ji oporekati tega, da, odkar se je vtirala v ta naš kulturni prostor, ni služila svojemu namenu.

V 14 številkah, od tega sta bili dve dvojni, je njenega triletnega pridelka kar 1360 strani. Do sedaj je v njej sodelovalo že 237 avtorjev: 68 pesnikov (236 pesmi), 27 prozaistov (38 prispevkov), 55 piscev o kulturnih vprašanjih (62 razprav, esejev...), 55 avtorjev je razmišljalo o družbenih vprašanjih in »Rastoči knjigi« (55 prispevkov), 11 avtorjev je oblikovalo pogovore z vidnimi osebnostmi (10 portretov), 48 piscev je sodelovalo z odmevi in poročili (71 razmišljanj in zapisov), 4 avtorji pa so prispevali aforizme. Vse številke so likovno prikupno oblikovane, slikovno in drugo ilustrativno gradivo pa marsikaj še dokumentira in vsebinsko dopolnjuje, prispeva pa tudi k estetskemu vtisu posamezne številke.

Rast ni več neznana publikacija. Solidno si je utrdila ime in pridobila presenetljivo veliko sodelavcev. Profilirana je njena notranja vsebinska podoba in tudi kvaliteta ji nezadržno raste. Za njene dosežene rezultate imajo največ zaslug sodelavci in naročniki, nadalje vsi, ki so ji odzivno pomagali premagovati finančne potrebe in stiske, in seveda ožja uredniška ekipa, vključno z nepogrešljivim tajnikom.

Revija ima okoli 600 rednih naročnikov. V letu 1992 se je naročništvu odpovedalo 17 posameznikov in ustanov, nad 80 bralcev pa se je nanjo redno naročilo. Čez mejo matične domovine gredo za sedaj le štirje primerki posamezne številke. Premalo!

Zrasla je iz potrebe. Zdaj, ko se izpričuje in potrjuje, postaja nekam odveč. Kultura jo je lačna, duhovne hrane ji praviloma ne manjka, materialno pa stoji na zelo mlahavih podstavkih. In prav slednja ugotovitev ji kaj lahko spodreže korenine, čeprav je danes še bolj potrebna, kot je bila na začetku svoje življenjske poti. Kaj pa je tebe treba bilo, se lahko zastavi vprašanje in pritrديلen odgovor nanj zlahka odpravi njeno vsebinsko vitalnost in vse njene načrte za prihodnost. Brez ustvarjalnega kulturnega zagona in potrjevanja pa se duhovna in materialna prenova življenja usodno podreja, volens nolens, kratkoročnim utilitarističnim ciljem.

Tudi ta kulturni in družbeni prostor, ki mu revija prvenstveno služi, je Slovenija. Zato je upravičeno pričakovanje, da bo Rast že v prihodnjem letu deležna v republiki take materialne satisfakcije kot druge njene vrstnice. Tudi iz bližnjih okolij pričakujemo več materialnega posluha in odzivnosti, saj gre za njen biti ali ne biti. Pomoč po kapljicah ali drobtinica je zagotovo ne bo obdržala pri življenju. Ustvarjalci in tvorci revije so ji z mizernimi honorarji ali celo z ničtim plačilom za več kot triletno delo izkazali največ, kar so mogli in zmogli. Enostavno gre za podcenjevanje ustvarjalnega, odgovornega in vse prej kot lahkega dela!

Ob vstopu revije v četrti letnik uravnava uredništvo delo tako, da bo Rast lahko izhajala tudi v prihodnjem letu, če bodo pravočasno in učinkovito premagane njene eksistenčne težave. Verjetno nĩ opravičila, ne pred obličjem sedanjosti in ne pred zgodovino, da bi revijo iztirili iz našega kulturnega utripa in jo po slabih zgledih proglasili za torzo.

Vabimo in prosimo vse, ki ste za obstoj in uspešno ter kvalitetno rast revije, da ji tudi v prihodnje naklonite svojo ustvarjalno hotenje in zvestobo. Česar ni mogla, vzroki so bili različni, napraviti v tem letu, bo odgovorno postorila v letu 1993. Za njeno srečnejšo in veselejšo prihodnost bi bilo najbolje, da dobi čimveč zavzetih in zvestih posvojiteljev. Samo tako bo postalo odveč vprašanje: Kaj pa je tebe treba bilo... Če bo deležna naklonjene ljubezni, jo bo z obiljem svojega bogastva tudi vračala. To ji je tudi pogloblilitno poslanstvo, pravzaprav samo to.

Vladimir Lamut: Severin Šali, 1950

Severin Šali

(22. 10. 1911 – 24. 10. 1992)

MINARET

Na vrtu džamije neznani cvet
diši opojno kot telo v objetu.
Iz mesečine raste minaret,
pod njim gomile v večnostnem zavetju
in mrtvi, za vrtove Alaha izbrani.
Nad njimi v noč šumijo šadrvani.*

Zasanjal sem, in moji sni so stkani
iz preje davnih in še živih časov
in komaj slišnih in umljivih glásov,
ki v molk šumijo kakor šadrvani.

In vidim jih – ta roj postav neznanih,
minulosti bledosvetleče sence,
skrivnostne v svojih čalmah in turbanih,
ki nanje čas polaga mrtve vence.
Živijo z molkom živih dni obdani
in v mir šumijo jim le šadrvani.

Opojna noč, in zvezde so opojne,
blesti polmesec se na minaretu,
Emine davne spe v grobeh pokojno
in age, begi, vse je v mrtvem svetu.
Nad vsemi, ki krog džamije so zbrani,
šumijo neutihno šadrvani...

Buči v tihoto preko jeza reka,
kot da iz časa se v brezčasje steka.
Mar tonem v nji, mar ji stojim ob strani?

Vse tiše mi šumijo šadrvani...

* Šadrvani (turcizem) – vodometi

PESNIK Z VEČERNE POTI ODŠEL V BREZČASJE

Zlasti po svoji osemdesetletnici je pesnik Severin Šali skoraj redno prihajal na seje uredniškega odbora revije – ki ji je iz prejšnje Samorastniške besede ravno on izluščil ime Rast – in sedal za mizo v Trdinovi sobi restavracije na Bregu z mirno lahkotnostjo rahlo padajočega jesenskega listja in potem tiho sijal med nas svojo jesensko zrelost in mir, svojo značilno spravljivo dobrotljivost z nadihom prisrčne otroške skrivnostnosti; tiste mistične skrivnostnosti in arhaične mehkoobe, v katero je zavita že njegova lirika iz prve zbirke Slap tišine.

Medtem ko je naša glasna beseda segala v vrvež sprotnih dogajanj, se je morda njegova misel sprehajala po nekih mirnejših miselnih prostranstvih, kakor jih odslikuje zadnja, ob njegovi osemdesetletnici izšla zbirka Pesnik na večerni poti. V njej nas uči živeti v tem drobnem in kratkotrajnem koščku svetlobe, preden nas zagrne večna tema. S polnim srcem in polnimi pljuči namreč prefinjeno srka in vpija podobe tega sveta, toliko intenzivneje, ker sluti in ve, da se bodo podobe zaprle za večno. Zaznava, kako v zgovorni tišini narave kot struna dan zveni pod sončnim lokom, kako vse z njim prepeva večerni psalm, a čuti in zaznava tudi prehajanje iz opojne telesnosti v eterično astralnost migetajoče negibnosti (večne?) noči; pretakanje diha telesnosti v duha mrtvih.

Severin Šali se je dokončno preselil po slapu tišine iz časa živih v brezčasje mrtvih.

Zato ne seda več na seje uredniškega odbora revije, ampak na njegov grob lega z brezčasno mehkoobnostjo jesensko listje, s svojo brezčasnostjo pa v nas sijejo z besedo naslikane pokrajine, ki jih je gledal, ko je stopal po večerni poti proti belemu molku zime, sredi katerega neutihno šumijo njegovi šadrvani, povezujoč žive in mrtve.

Ivan Gregorčič

France Gorše: Sv. Ciril in Metod, žgana glina, 1943

Marta Filli **OTOŽNA PESEM**
Severinu Šaliju

Vse breze so bolešno zadrhtele,
nad tvojo Krko veje so sklonile.
Na griče trpke solze so kanile
neslišne, tihe in srebrno bele.

Odšel si!

Kako ti je na onem bregu?
Je tam bila pomlad,
ki zanjo prosil si,
da te odvede v svetle dvore,
tja, kjer je mir
in kjer utihne bolečina?

Je v tebi še srebrna nit spomina,
še veš za trate, za razcvetja,
za upe in za sanje zlate?

Odšel si!

Zaprta tiho so se vrata,
zakrila šopek prejšnjih dni!
Poti, ki vodijo v neznano,
izginjajo v meglo pred nami,
po njih se strti od bolesti,
pomikamo za tabo SAMI!!!

24. oktobra 1992

Janez Kolenc* **OB SEDANJEM POGLEDU
NA PŠENIČNE NJIVE**

* Janez Kolenc je 23. oktobra praznoval 70-letnico. Pridružujemo se čestitkam ob jubileju z željo, da bi mu muze namenile še veliko ustvarjalnih trenutkov.

Pika poka pika poka
poje mi zelena loka,
kjer pšenica valovi
in iskri se od rži,
pika poka pika poka.

V nebu zvon se je razvezal,
jaz pa starost sem preplezal,
pika poka pika pok
spet po vasi lahkkih nog
v ljubo pesem pika poka.

So se dnevi dopolnili,
da me bodo omlatili?
Nekdaj pelo je tako,
ko je klasje v zrno šlo.
Pika poka pika poka.

Se snetljivo je ločilo,
ko je s cepci nam zvonilo.
Zrno potlej v pajtelj dali,
ga do čista zrešetal.
Pika poka pika poka.

LITERATURA
Rast 6/1992

Sem dozorel mar za stope?
Čas je res otepel snope.
Mlin ropoče in drobi,
vase kliče davne dni
pika poka pika poka.

386

PESEM

Črna cipresa
z rdečimi cveti
od tod do ondod
po tebi diši.

Črna sova
z velikim očesom
skozi tišino
smrtna leti.

Bela srna
na jasi temè
vonja cipreso
in ve, da v njej sova
z luno-očesom
vse rdeči.

Lado Smrekar **VZTREPET**

Ta svetla noč in ta nemir,
da žile mlade mi drhte.
V opojnem ritmu; kot klavir
zveni vznemirjeno srce.

Prinesel vas je zlat večer,
a srečala sva se molče;
vaš lik je vzel moj srčni mir,
vaš molk pa vse, prav vse pove...

PREPOZNO SREČANJE

Prijel sem nežno te čez pas,
potem na prsi te prižel –
omamen vonj je tvojih las
in vrat tvoj snežnobel.

Plesala sva in sem strmel
v globoke, žametne oči,
o, da bi jaz te roke imel
in ogenj, ki v očeh žari.

Vse misli berem ti iz oči
in vem, da se bojiš,
da ti pove, kako trpi –
ta, ki na prsih mu drhtiš.

Ne boj se me, saj bom molčal,
molčal do bolečin –
jaz sem premislil in spoznal,
da bom le bridek ti spomin.

Ana Rostohar **ZVONCI ZVONCI V KLJUNIH SELIVK**

Jutro para nebo za Gorjanci.
Rez. Ko trak prek čela.
Curek črnine. Greda potonk.
Hribi, zvrhani mraka, žadijo.

Skoraj je videti kot snubljenje:
robi oblake, jih boža, obvesi
z venci toplih makov.
A se ostrina le preizkuša.

LITERATURA
Rast 6/1992

Z roba neba strelja puščice
v zablodele zvezde. Brusi
tišino, zgrbljeno v drget
strmečih hribov. Krč.

Ana Rostohar
ZVONCI ZVONCI V
KLJUNIH SELIVK

*V sunku, ki izlije zenico reke,
se izdira. Zabrizga špranje neba,
da veter poklekne in ptice znorijo.
Premočena,*

dolina zadržuje dih.

* * *

*Od zmeraj so bili tu. Vinogradi.
Popletajoč griče v blagih lokih.
V ritmu sonca in senc.
Prekopana in zakoličena,
ponos in zavist.
Dobrota zemlje,
izčrtana
kot vzorci,
ki jih mama z vilico potegne
po vzhajanih hlebcih.*

*Kot potne srage, ki se sušijo
na bratovem licu.*

* * *

*Govorilo se je o letini
(Kdaj se ni o tem govorilo!)
ali o težakih za drugo kop
in o čisti črti lune.
(Mama je znala povedati,
če je kazalo na dež.)*

*Prek mize so plivkali dolgi zlogi
in v luknjice bambusovega naslanjača,
ki ga je odplavljalo
s svitkom brade na kolenih,
so se selili oleandri*

*se zibali
poplesovali
na mlačnih sapah
v zamiku mraka
beli kodri
zvozlani med zubljuste liste
metež metuljev
zasopli vrtinci*

LITERATURA
Rast 6/1992

*v priprtih sanjah
z golim hrbtom
zaspanost večera
pobešena nad žvižganje komarjev*

Ana Rostohar
ZVONCI ZVONCI V
KLJUNIH SELIVK

*in – kakor napeta jadra
znenada
ogromna očetova ramena,
ko se nagne
in me pokrije s svojo srajco.*

* * *

*In če sem stopila na verando,
v času, ko je december preizkušal
potrpežljivost akacij,
medtem ko so trte nage
poskakovale na žvižg,*

*ko je davil dimnike, da jim je
duša plapolala s počrnelih streh
s svedrastim zaziranjem
v deviška usta lune,*

*ko je od same objestnosti
spraskal šipe na oknih
in je ves hrib zaječal
ko ga je z jezikom po ledjih,*

*so v češnji pred hišo
cvetele zvezde.
In je v dolini,
kot z božjo lučjo obsijana,
žarela reka.
Nebrižna in bela in lepa.*

Vlado Garantini **ISTRSKI PEJSAŽ**

*Tu sijejo
drugačne daljave,
sinjine v njih
so sinje do bolečine.
Kužtrasta drevesa
zibajo resaste trave,
morske deklice jih ponoči
z belimi rokami uspavajo
in speče polagajo
na bele brežine.
Žene,
žametnorjave amfore,
ležeče na bokih,
na golobje sive pečine vabijo.*

LITERATURA
Rast 6/1992

Marjan Kukovec—Quki **JESENSKA SERENADA**

Ne moreš me pustiti
samega v jeseni.
Nikoli ne preštejem
vsega listja,
vseh barv ne zlijem
v tvoja krila.
Tiho zlezeš
iz svoje tople postelje
in nalahno poletiš
v visoko krošnjo.
Tako velike so ti sanje,
ki v njih se radostno
utapljam z vsakim dnevom.
A tudi jaz morda
nekoč posanjam
in iz popka zrasedem
sramežljivi cvet
na osamljeni veji
tvoje visoke krošnje.
Takrat bo morda pomlad.

Samo Dražumerič **Iz cikla VOJNA ULICA**

Danes
Stopaš po ulici
Medvedja rast
v zeleni ravnini?

Z dolgimi očmi in
kriččimi lasmi

Odrejo se škatle in
telesa zacveto
(obrambni minister v uniformi?)

In prihajam po ulici
Ti me čakaš
Napačna stran za sestanek...

* * *

Danes
stopaš po ulici
Spominek iz Krakowa
za tvoj odhod?

Celice podobne mojim in
hiter konj v glavi

Splašene cevi z obsegom
+ 83° do - 17° nad tabo

Pločevinasta krsta in
neutolažljive besede iz
ravnega mesta ob meji...

* * *

Danes
Stopaš po ulici
Pod neizprosnimi ravninami
nihče ne leti?

Hormon pogreša partoideo
Srce iz NOVE FUNDLANDIJE

Klorove spojine se plazijo
v zaklonišče...

S sonca pošiljaš odbleske
zoglanelih oči.
Vedno polnim odhod...

Jurij Hudolin **MRZLOKRVNI KUŠČARJI**

Hitri indijanci z ledenimi
žilami ki jim kri
ogrevajo strupeni sončni žarki
se hranijo z belino dneva
prebivajo v vijugastih razpokah
igrajo več vrst pihal
ker ne poznajo not si
tulijo kar nekaj brez zveze
po pesmih ki donijo v njihovih
votlinicah imajo probleme pri
iskanju smisla

BELOVRATI POSTRUŠNIK

Množični samomorilci so
zajedeni v votlinice morskih
obal kjer drhtijo od strahu pred
hermelini najraje
sesajo smrdljivo plesen
strohnelih zveri belovratneži
imajo kompleks vsega storjenega
v življenju hitro se množijo
njihova življenja še hitreje ugašajo
na poti k popolnemu izginotju

Nikolaj Šivic **8. SONET**

V hram sveti zdravja sok grem kupovat.
Ves žalosten se plazim po kolenih,
srce je polno zaobljub ognjenih,
da lek le k Bogu hodil bom iskat.

Gospod, že stopil v Tvoje sem svetišče,
beračem miloščino tu deliš,
ponižno prosim, da mi oprostiš,
nastavljam Ti umazano prgišče.

Moj Bog, zdaj z milostjo oblij me sveto,
da bom odslej ti služil še bolj vneto!
Ohrani sestro mi in mater zdravo,

med brati našimi naredi spravo
ter dvigni iz krvi mi domovino!
In moj Gospod velel mi je v tujino.

NIKOLAJ ŠIVIC (1922–1962)

(ob 70-letnici rojstva in 30-letnici smrti)

Nikolaj Šivic se je rodil 5. decembra 1922 v Martinji vasi pri Mokronogu. Starši so se kmalu preselili v Novo mesto. Oče je bil strojevodja in je umrl že v njegovih otroških letih. Kot najstarejši otrok je že v zgodnji mladosti skrbel za družino, ker je bila tudi mati večkrat bolna.

Osnovno šolo in gimnazijo je obiskoval v Novem mestu. Že v gimnaziji je pisal pesmi in napisal svoj prvi sonetni venec. Leta 1945 je kot slovenski domobranec odšel v tujino. V Italiji je študiral slavistiko na univerzi v Bologni. Zaradi bolezni je moral po dveh letih študij prekiniti. V Bologni je leta 1946 napisal drugi sonetni venec, iz katerega je tudi priloženi 8. sonet. Rokopis je šestinštirideset let hranil slovenski zakonski par v Argentini. Ob njegovi smrti (leta 1962) je bila v slovenskem časopisu v Buenos Airesu objavljena njegova pesem. Zelo je ljubil svojo domovino, ki jo je opeval v svojih sonetih.

Besedilo in izbor: Slava TOMLJANOVIČ, roj. ŠIVIC

LITERATURA
Rast 6/1992

Barica Smole **PODPIS**

Bila je nenavadna, kar čudna pomlad. Iglavci so cveteli kot že dolgo ne, svoje socvetne čopke so obešali celo na najnižje veje. Svetloba je bila rumenkasta, slepeča, da so od nje bolele oči. Plohe in nevihte so si sledile večkrat na dan, zgodilo se je, da je toča dopoldan in popoldan pobelila ceste. Celu luže po dežju so bile drugačne kot druga leta, nič več srebrnkasto bleščave, temveč zamolke, na njihovih robovih pa je sonce sušilo rumene vence cvetnega prahu. Po nevihti v zraku ni bilo čutiti svežine ozona, temveč le sladkasto gostost peloda.

Tudi tiste neštetilne smreke, ki jih je sadila *četrt* a in so bile že kar primerne za ostrēja, so obilno plodile. V svojih koreninah so hranile spomine nanje, ki so jih sadili. Neke tuje sekire bodo posekale tudi te spomine, bivša *četrt* a pa se je zbiralala, da bi jih s sponkami besed in minulih podob pripela v novi zrak.

Pred staro gimnazijo so prepoznali svoje nekdanje sošolce, ki so razklenili pozdravni stisk roke, so preskakovali v šolska leta. Preden so se povzpeli po kamnitem stopnišču, so odvrgli svoje leve sedanjosti in jih shranili za noč, da bi si jih kos za kosom zopet odevali, da jih drugi ne bi videli take, kot se vidijo sami.

Njihov nekdanji razred je bil spremenjen, kot so bili spremenjeni oni, pa vendar so bili razen enega prepoznavni v potezah, drži, nasmehih in glasovih.

Čas je prenehal teči po njihovih urah, tekkel je po razrednikovi. Njegov »tovarišija« namesto tujih gospa in gospodov je pobožal njihovo preteklost, njihovo nekdanje druženje in nedeljsko pogozdovalno delo.

Sošolec je fotokopiral list, ki so ga dobili ob koncu *četrt*e, pod besedilom Gaudeamus so bili podpisi nekaterih profesorjev in njihovi, bilo jih je natanko toliko, kot jih je končevalo *četrt*o. Vendar so skrbni opazovalci kmalu opazili, da se je nekdo podpisal dvakrat, en podpis je torej manjkal. Nepodpisani ga ni pogrešil, saj je edini med njimi pred leti odšel, po svoji volji.

Senca nejeverje je preletela obraze iskalcev, vendar ni sedla nanje. Stare fotografije, posebno povečana skupinska, so jih odtegnile spomnu, ki ni sodil v razpoloženje tega dne.

Hram, kamor so bili namenjeni, je bil visoko nad dolino, proti njim so se z nižjih gričev dvigovale razcefrane podeževne megle.

Postavali so okrog mize na terasi, sedanji in hkrati minuli. V gručicah so pogrevali stare zgodbe ali nizali nove in se skupno obračali v smeri najglasnejšega.

V steklu nad veliko povečano fotografijo njihove mladosti je odblikavalo večerno nebo, junijska svetloba je njihovim preteklim podobam dajala vtis živosti. Na prazen prostor neba na fotografiji so z markerjem vpisovali svoja imena, po vrsti so se z levico naslanjali na veliko mizo in jih nizali drugega pod drugim. Opominjali so tiste, ki so se zaklepetali ob robu terase, kajti roka usode je skrivnostna in nedoumljiva, tistega, ki se za hip kam zazre in pozabi vtisniti svoje ime, lahko pozabi življenje samo.

Bolj ko se je stolpec imen približeval glavam na fotografiji, bolj je klepet jenjaval, celo mali Boh se je umirjal, vedno redkeje je obračal svoje

telo proti bivšim sošolkam, le še Marjeto je kdaj pa kdaj potrepljal s svojimi zalitimi rokami in jo pri tem vsakokrat vprašal, ali se je že podpisala.

Nazadnje se je podpisal razrednik, nekam pri dnu in pri tem z robom dlani zbrisal vlažno Marjetino ime. Pa komaj se je utegnila podpisati, ves čas je krožila okrog mize, da bi ubežala Bohovim kratkim tacam, njegovi vinski sapi in pijanim opazkam. Sprva se je smehljala kot ljudje, ki jim je nerodno, da sploh poznajo takšne, kot je on; malo se je zabavala ob misli, da bi si snela jopo in ga speljala stran od sebe, gledala je njegov zamaščen tilnik, bil je prav tak, da bi se vanj fino zapikovale pisane banderilje in bi se nato potresavale ob njegovem žogastem poskakanju. Pa je ta slika kmalu minila in umaknila se je v svojo jezo in narejeno brezbriznost demonstrirala z novim podpisom.

Vendar so ji Bohove oči, ki so bile včasih tako plahe, sedaj pa so nad rejenimi lici, omočenimi v dolenjsko rdeče, ozko režale, še vedno sledile. S trebuhom naprej in z rokama, ki sta mu štrleli od telesa navzven, se je hvalisal s tretjo hišo.

»Si pa dober, Boh,« so letele besede nad njegovo glavo, »nič filozofije, samo na tleh,« so cikale na njegovo velikost in vedenje.

»Kakšna filozofija!« je zahreščal in zapičil svoje očke v Marjeto, da je kar poskočila. »Ti pa ne boš dolgo,« je potegnil v njen odmik, »so te zbrisali.«

Hladna noč se je prevešala v jutro, glasba s kaset se je mehko mešala med besede že malo utrujene *četrt* a. Boh je še vedno glasno zahteval polko in sošolke, ki se jim niti imen ni spomnil, žical za ples.

Večer po njegovem ni uspel in samo nekateri so opazili, kdaj je sedel v svoj avto.

»Te bomo peljali,« je slišala Marjeta nekoga, kako vpije na zadnje luči velikega Bohovega avtomobila, ki je cvilil po ovinkih navzdol in opletal z lisičjim repom na anteni.

Ob petih dolina ni bila več potopljena v meglo. Jutro je bilo sveže, vendar ozka ovinkasta cesta Merjeti ni pustila, da bi ga opazovala. Le bliskoma je pogledovala rjavkasto Krko v dolini in odbleske mladega sonca na njenih vijugah.

Trdno je držala volan, njene dlani so bile vesele zaradi poslovilnih dotikov, vendar je vedela, da je ta noč kot tisti trenutek, okrogel in puhast, ki ga stiskaš k sebi, ga pestuješ in prisluškuješ njegovi toploti. Vendar je preblizu, da bi ga zares videl, in miniti mora precej časa, da ga iz naročja presvaljkaš na dlani, iztegneš roke in si ga ogledaš. Takrat se včasih zgodi, da izgubi svojo čarobnost in se iz mehke krogle spremeni v kvader z robovi. Ugotoviš, da je tak pač vedno bil, le ti si mu dajal drugačno obliko, temperaturo in otip. Takrat se utrga nit med pestovanim in pestovalcem in trenutek zaživi svoje življenje, ki mu ne moreš ničesar več dodati ali odvzeti.

Še en ovinek in nato priključek na avtomobilsko cesto... Preden je dobro videla in vedela, je ostro zavrla. Utripajoče luči policijskega avtomobila, ki je varoval nalaganje ostankov avta, so pretrgale nit med nočjo in njo. Sledila je policistovi kretnji in obvozila razbitine.

Paziti je morala na razmočeni rob njive, vendar se ji je za hip zazdelo, da vidi lisičji rep na anteni.

Cesta je bila umita in prazna in ves čas je lahko premišljevala, ali se je mali, drobni, plahi in nebojgli Boh sploh podpisal na fotografijo *četrt* a.

Janez Kolenc V SMRT IN ŽIVLJENJE

Prebudil se je v še siv zimski mrak. S postelje je ugledal v kuhinji luč. Torej: okoli pol šeste. Hči je vstala in se odpravlja v službo. Koraki sem in tja. Voda iz pipe. Potem škripanje stopnic. Vžgala je avto in že se vzpenja v klanček pred hišo. Žena je še spala. Rad bi vstal. Potem se je le odplazil v kuhinjo. Vlekla ga je knjiga Ljubezni Josipa Broza. Knjiga mu je potrdila to, kar je iz vsega desetletnega opazovanja tega človeka počasi spoznaval: diktat in laž, prevara in krutost. Odgrnil je zaveso v kuhinji in odprl okno, da bi sopara, ki se je nabrala in zgostila čez noč, izpuhtela. Zimski mraz ga je osvežil.

Ščip, okoli njega oblaki. Sence jablan kakih dvajset metrov od hiše. V dalji so se začeli svetlikati obronki pogorja: Kočevski Rog.

Tam...

Bil je v njem že nešteto krat. Pred dawnimi desetletji, ko je nosil iz njegovega osrčja klaftre na rami – jetnik. Je bilo to res, ni to le pravljica, ki jo šepeče bogve kdo v to ostarelo telo? Kolona jetnikov... Škripajoč mraz, on brez podplatov... lakota... »Pogini, bela podgana!« stražarjev sik.

Iz radia, ki ga je odprl, je slišal o Severjevih nagradah... Za amatersko delo Tone Tekavec za vlogo Krjavlja v Jurčičevem Desetem bratu. Ime je začelo vrtati in glodati.

Segla sta si v roke pred meseci v Kočevskem Rogu. Po končanih molitvah, Kučanovem pozivu k spravi in po nadškofovi maši in pogrebu. Množica se je začela valiti h kraju groze. Ravno pred njim se je naredil prazen prostor. Gospa in njen mož, ki sta ga povabila v svoj avto, sta ga hkrati dregnili: »Poglejte tega pred sabo. Naj vas seznanim?«

Ni vedel zakaj.

Mož pred njim je stopal opiraje se na palico, ob njem njegova žena, vsaj zgledalo je tako.

»Ta je ušel z vlaka, je pa tudi sijajen igralec. Lahko bi o njem kaj napisali. Je zelo vljuden, rad bo povedal.«

»Prosim.«

»Tone,« ga je nagovorila njegova spremljevalka. Tone se je ozrl. »O!« Segel jima je v roke, prav tako njegova žena. Pisca sta pogledovala. Brane in njegova žena, ki sta ga povabila s seboj, sta ga predstavila.

»Ta gospod zna pisati, bi smel kdaj priti do vas, da bi zapisal vaše doživetje?«

»Le pridite.«

Videl ga je ob jami. Slonel je na ograji in solze so kapale v usojeni mu dom, ki mu je ušel. Najbrž je spet videl svoje v Vetrinjah, v Kranju, v Šentvidu, v vlaku... Tu bi moral biti, med tem zaminiranjem skalovjem, pod koreninami stoletnih bukev, v strahotnem molku strašne teme, ki je pogoltnila tisoče življenj in jih prisilila v večerni molk. Luči po skalah so kazale sledi do Zla.

To bo torej nova božja pot našega naroda. In ne le našega. Tu v bližini je na tisoče Hrvatov in bogve koga še. Nazaj grede se je dobro zazrl v gube in trpeče obličje Krista, ki se je izvil iz stoletnega hrasta.

Bo človek sposoben premostiti smrt in življenje?

Še kot dijak je zavrgel vero, ker so ga posiljevali tako doma, v zavodu in v šoli. Že takrat je čutil, da vera ne more biti stvar prisil, to je ljubezen, prepričanje, življenje, ne pa groba grožnja. Je veroval? Zanimivo, da je vedno rekel, da ne, a Krista je vedno spoštoval, celo ljubil. Da bi

vsi tako ljubili sočloveka, kot je On. Hudo je že od malega sovražil vse, kar je omejevalo in posiljevalo. Nasilja ni trpel, zato je tudi tako zasovražil vsako nasilniško ideologijo. Nacizem in boljševizem, sovražeci se ideologiji, a enakega izvora: prezir in sovražstvo človeka. Malo je manjkalo, pa bi bil kost med kostmi v tej temi...

Kriste, usmili se teh v teh breznih, še bolj pa teh, ki še žive in so morili, se mu je izvilo v globini groze.

Pijan od groze se je odpeljal iz Roga.

Še v mrak se je oglasil telefon.

»Janez, tu Brane. Kaj delaš?« Običajno zanj.

»Berem o ljubeznih našega ljubega maršala. Da bi ti bral?« Smeh...

»Jo boš posodil?«

»Seveda. Je pa iz knjižnice...«

»Veš, z ženo sva mislila, če bi šli danes na Muljavo. Bi šel z nama?«

»Danes ne.«

Res je imel neko nujno delo. Moral je na Mirno.

»No, pa drugič.«

»Danes je dobil Tekavec Severjevo nagrado.«

»Ja, slišal sem. Bi mu še čestitali. Seveda, če bo doma.«

»Brane, danes res ne morem. Pa bi rad šel. A to ime mi je prebudilo spomine na Kočevski Rog. Drugič pa prav gotovo.«

»V redu, saj bova kmalu spet šla. Njena mama je precej bolna in bova večkrat tam... saj veš, morda so poslednji dnevi... Kdo ve.«

Nekoč, ko je bil na orožnih vajah, je vsa njegova četa zablodila v pragozdu Kočevskega Roga. Tavalji so med stoletnimi bukvami, podrtimi debli, vzpenjali se na skalovja, držali se za roko, kajti vsak izpust bi tvegala, da se izgubiš v tem blodnjaku. Iz oficirjevih oči je bilo videti, da ne ve, kje je. Zdaj je prosil, klel, rotil, naj se držimo skupaj. Pili so stoječo vodo v globačah, če so le naleteli nanjo. Izmučeni so bili do smrti. Taki so se privlekli na večer do neke samotne kmetije in tam so jim pokazali pot na Smuko. S Smuke so že naslednje jutro spet krenili proti gozdovom okoli Novega mesta, kjer so šotorili. Tako izmučen še ni bil v življenju. Še zdaj ga ta utrujenost kar omrtvi, če se zagleda v osenčje tega zloglasnega pogorja.

Po novem letu sta sporočila: »Pripravi se, danes po kosilu.« Bal se je nekoliko odpirati stare rane, a obljubil je, izgovora ni imel, in se jima pridružil na poti v Muljavo.

* * *

Brane je pripeljal k hiši blizu muljavske cerkve. Tu torej! Poznal je njegovo taščo z obiskov pri njem, bila sta kar prijatelja. Zato je kar vesel segel v roko presenečeni, ko so vstopili. Bila je sama v dnevni sobi in očitno zrla v prazno pred sabo.

»Mama, gremo k Tekavčevemu Tonetu. Pred meseci smo se dogovorili, zdaj ima gospod čas, rad bi malo popisal njegove doživljaje.«

»Res bi bilo škoda, da se kaj takega pozabi. Mladi res ne bodo razumeli, da je kaj takega mogoče, pa vendar...« je rekla, iz njenih oči je odsevala strašna utrujenost. Tudi ona... pet otrok, še majhnih in moža od nikoder... odpeljali so ga... Potem sama na zemlji... Spominjal se je njene pripovedi. Za obvezno oddajo so ji hoteli vzeti prašiča, da bi ja poginili od gladu... Pa so bili le razsodni tudi med njimi.

Avto je zapeljal nekoliko iz Muljave, zavil na gozdno tlakovano pot in zagledali so novo ali zelo prenovljeno hišo na vzpetini med gozdovi in ob bistrem potoku, ki je bil pod hišo zajezan za žago, o kateri so pričali hlodi in že razrezan les. Kragulj se je dvignil s tal in se težak izgubil med temnim vejevjem. Tišina. Le odvezan pes je pristopil in jih ovohoval, toda zloben ni bil, le radoveden.

Nikogar. Sveti trije kralji... Gotovo so kje na obisku. Vrnili so se na dom Branetove žene. Žena je stopila k materi, Brane in kolega sta se napatila po Muljavi, seveda na Jurčičev dom. Lepa bela podoba Josipa Jurčiča, izklesana iz belega marmorja ju je pozdravila v samotnem, precej zapuščenem sadovnjaku, pod njim razpadajoč čebelnjak s panjskimi končnicami. Prebiralas ta obledele črke z dveh plošč, ki sta povedali prišleku, da se je tu rodil in podobno... Slamnata streha. Pisec se je zazrl v vrata kleti, kjer je najbrž Jurčičev ded kuhal svoje žganje in kjer so modrovali in rekli marsikatero. Zadaj pod, voz s slamo, že vegasta stara preša, orodje iz davnih časov. Ob njem dom pranaslednikov, moderen, tudi ta zavil v molk, slišale so se le kaplje, ki so padale s slamnate strehe starega Jurčiča.

»Ti Jurčiči so hudi komunisti, a poštenjaki. Na Muljavi ni čutiti tistega razlikovanja in napetosti zaradi politike.«

Potem sta odšla gledat gledališče na prostem. Da bi se vsak naš kraj tako spojil s svojo preteklostjo in kulturo! Zdaj je razumel: Jurčič jih je toliko vzdramil, da so bili najprej ljudje, Slovenci in potem šele bogve kaj... »Tudi po petsto ljudi igra. To se pravi vsa vas in med igralci ne sme biti sovraštva, če hočejo res kaj dati iz sebe.«

No, Jurčič, še zdaj si narodnobuden.

Ko sta se vrnila na dom, je Branetova žena spet telefonirala. Glas onstran žice! Že je mislil, da ne bo nič. »Saj sem vedela, da bo doma, ker imajo živino.«

Ko so zavili z glavne ceste v njihov gozd, so takoj ugledali že razsvetljena okna, odprta vrata v kuhinjo in na pragu moža in njegovo ženo. Zaslišala sta avto. Vesel nasmieh, čisto drugačen pogled kot oni v Rogu! ga je prešinilo ob prvem pogledu. Stisk rok. Vabilo v hišo. Pisec še ni dobro sedel, ko je Tone povzel z odločnim glasom: »Mi, Muljavci, smo brez barve. Ciril Jurčič je komunist, jaz bel in nekdanji izdajalec, a delava skupaj.« Dodal je: »Ne mislite, da se res čutim izdajalca. Tako so rekli nekoč, nekateri še danes. Taki, ki so bolj zadaj s časom. Mi, Muljavci, gremo naprej...«

Pisec ni imel namena pisati enostransko. To se mu je gabilo tako z ene kot z druge strani. Hotel je že od nekdanj videti v dušo vsaki stvari. Hotel je slišati današnje besede človeka, ki je nekoč drvel v naročje smrti, mlad in iznajdljiv, in ušel... Možgane so mu prešinjale misli: Najboljši so padli, ki so tvegali, na tej ali na oni strani. Kje vse se potikajo Slovenci: Visoko na severu Kanade, v Južni Ameriki, v Afriki, le mi imamo priče iz strašnih pokolov, nimajo jih ne Židje in ne Poljaki iz Katinskega gozda. Slovenec, še vržen v jamo, morda celo ranjen, je mislil na življenje, in mnogi so ušli. Take misli so mu rojile po glavi, ko je sedel in pripravljaj papir.

Pripovedoval jim je o internaciji v Padovi, kamor je bil odpeljan dvajsetleten. Znano je, da so Italijani pobirali, kjerkoli so koga zalotili: na postelji, na njivi, doma... Zajeli so presenečene na cesti in vse te so prikazovali kot bojni plen. V Padovi je Tone prebil v lakoti trinajst mesecev. Ta lakota in to umiranje zasluži posebno knjigo. Po italijanski kapi-

tulaciji so jih takoj zajeli Nemci. Ti so jih peljali najprej v Zagreb, od tam pa v Ljubljano. Bili so priprti v šišenski osnovni šoli.

»Že od nekdanj mi je smrdela puška, tedaj pa še toliko bolj, ko sem bil sestradan do onemoglosti. Tam so nas začeli takoj novačiti. Okoli šole je oprezovalo neko dekle, njej sem dal kovček, češ da bom pobegnul. Vzela ga je. Med nami so hodili tudi neki slovenski vojaki, ki so se imenovali domobrance. Hoteli so nas dobiti, pa se nismo odzvali, preveč siti in zlakoteni smo bili. Meni je rojil le beg po glavi in res sem odkril prehod skozi kletno okno v širono Ljubljano. Dekle je bilo na vidu, vzel sem kovček, videl sem, da je bila presenečena, ko sem se ji lepo, a odločno zahvalil. Novačila je za partizane. Pozneje sem jo v Ljubljani večkrat videval, bilo ji je nerodno, a dal sem ji z vsem obnašanjem vedeti, naj se ne boji. Najprej sem bil pri nekkih znancih. Lakota. Toda ne tako huda kot v logorju. Bil sem je vaje. Huje je bilo to, da so začeli Nemci novačiti ali v Todt ali k domobrancem. Kakšni so Nemci, vemo vsi. Znanci niso rekli nobene, videl pa sem iz pogledov, da se jih boje. Neki znanec mi je svetoval, da najmanj tvegam, če grem v milico. Šel sem. Pri policiji sem bil do jeseni 1944. Potem sem bil dodeljen specialnemu vodstvu, ki je bil baje strah in trepet Ljubljane, a ni bil v resnici tako udaren, kot se zdaj piše in govori. V tem vodstvu sem bil varen. In tu sem dočakal konec vojne.«

»Ste kot policist kaj vedeli ali poznali Vladimirja Kanteta?« je vprašal Brane. Pisec je le molče pisal, ker je mož govoril sunkovito, čutil je, da se v njem trga preteklost in to trganje je poskušal ujeti. Vezalo ju je, da sta bila oba v vojni in da je bil prav v tem času tudi pisec v vojaški suknji, ki se je hotel na vsak način znebiti. Begal je, poskušal... in uspel. Vse to se je mešalo s Tekavčevim pripovedovanjem.

»Da, o njem se je veliko govorilo. Vsi smo ga imeli za silno gorečega za domobranksko stvar, saj je dal celo lastno mater zapreti in celo pretpeti, češ da dela za rdeče. Tako je prepričeval Nemce o svoji lojalnosti, ko je delal za one v hosti. Zato toliko hujši nemški bes, ko so ga odkrili. Vrv se je res utrgala, po mednarodnih zakonih, tako se je govorilo, bi ga morali oprostiti, pa so ga natakneli še enkrat na vrv. Visel je čisto nag. O tem se je z grozo in občudovanjem govorilo tako med jetniki kot tudi med nami. Mnenja pa so bila zelo različna, večji del ga je občudoval.«

»Kot policist ste doživeli gotovo še kaj hudega?« je spraševal Brane naprej.

»Da, spominjam se neke Gruziničeve. To sem stražil v nekem podzemlju. Nihče ni imel dostopa do nje. Le straža na hodniku. Zvedel sem, da je bila prijateljica Rupnikove tajnice, ta ji je izblebetala marsikaj, Gruziničeva pa je imela oddajnik. Kako so ji prišli na sled, ne vem. Neke noči sta pridrvela v naše podzemlje dva preiskovalca popolnoma pijana. Že iz obnašanja sem vedel, kaj hočeta, da nista tu službeno. Rinila sta vame, jaz pa sem nastavljal brzostrelko. Začudena sta obstala. Seveda sta klela v vseh jezikih, grozila, da me bosta poslala pred puške, jaz pa: Nazaj! Bil sem že na tem, da sprožim, ker sta le rinila naprej. Brzostrelka je zaškrtala, takrat sta se streznila. Preklinjajoča sta odšla. Zaradi njunih groženj si nisem belil glave. Da bi vi videli dekletov pogled, ko sem jo spustil na stranišče in na umivanje! Tega pogleda ne bom nikoli pozabil. Šele zdaj ga docela razumem: spoznala je, da smo tudi onstran ljudje in da so človeške živali vsepovsod. Če nisi človek, si veliko slabši kot žival,« je pritrdil.

Tako je dočakal razpad Nemčije. Kot policist je imel priložnost, da se je dokopal do 350-kubičnega motorja in se z njim med zadnjimi, če ne že čisto zadnji, umaknil iz Ljubljane, v kateri je že pokalo. Pripeljal se je do Borovelj in se utaboril pri cerkvi sv. Miklavža. Seveda pa ni šlo kar gladko. Pri Borovljah je čakala slovenska vladna smetana, na eni strani mostu so bili Angleži, na drugi partizani. »Šel sem po 12. četo, ki jo je vodil kapetan Cof, ta je znal angleško in tako je lahko posredoval, da smo se mirno umaknili do cerkve. Toda – nenadoma je zaropotalo. Domobranci so se pognali na juriš, po 20-minutnem boju pognali partizane v beg. Mene takrat v boju ni bilo, niti vedel nisem, zakaj so se spopadli. Angleži so nam vsem pobrali orožje. Policija je ostala skupaj in še vadila, toda brez orožja.

Začeli so se širiti glasovi, da bomo premeščeni v Italijo h kraljevi vojski. Seveda smo bili teh govoric veseli. Taborili smo v Vetrinjah pred bivšim samostanom. Bivali smo pod šotori. Tudi jaz sem bil vesel, da bomo odšli v Italijo, toda ves čas me je glodala misel, kako bi se znebil vojaške suknje. Vojaščine sem bil sit. Tudi iz Vetrinj sem bil naložen za domov, seveda tega nisem vedel, kam grem, med prvimi. Veliko ste že lahko brali, kako so nas natovarjali, kako smo bili presenečeni, ko smo spoznali, kje smo. Naš vlak se je ustavil v Kranju. Postrojili so nas, potem pa nas prisilili v čepenje, vsak od partizanov je imel bič z dolgim jermenom, na koncu teh pa je bila matica vijakov. Partizani so bili po nas s konjev. Kri nas je kmalu tako zalila, da bi iz tega razcefranega mesa ne mogel nihče nikogar več spoznati. Obrazi in hrbti – razcefrano meso. Moram pa priznati – mene ni zadel niti en sam udarec. Sem že od nekdaj bolj droban in majhen, kar mi je prišlo prav tudi pozneje, na begu, zdaj pa sem se nekako zaril med druge in se obvaroval.

Dvajset metrov stran je curljala voda, mi pa žejni in krvavi. Žejni in pretolčeni. Vzel sem čutaro. Pri vodi je stal mlad partizan. Videl sem, da se je hotel repenčiti, toda zarobantil sem, da ga bom vrgel v Kranj, če ne bo pustil do vode. Očitno se je ustrašil in mirno pustil, da sem po čutarah nanosil toliko vode, da smo se odžejali in umili, vsaj za silo. Povedati pa moram še nekaj in prav to je najbolj žalostno. Po govoru sem spoznal, da so bili tamkajšnji partizani sami Slovenci, a – klatili so strahotno srbohrvaščino. No, nekaj podobnega smo doživljali pozneje, ko smo poslušali Beograd. Enega teh sem celo spoznal. Franceta iz Temenice. Po poklicu je bil pek, a znan že prej kot pokvarjenec. Med nami je ugledal rodnega brata Toneta. Kako ga je breal, tolkel, preklinjal in to v srbohrvaščini. Zjokal sem se, ko sem videl, kaj dela brat z bratom.

Iz Kranja so nas prepeljali v Šentvid v Škofove zavode. V Medvodah smo šli nekaj časa peš zaradi razrušenega mostu. Ob meni je stopal neki hrvaški partizan. Sam me je ogovoril: »Skini, klizni, ja ništa ne vidim. Ne boj se mene, ali ne poznam onog pred sobom.« Res je poskušal onega zamotiti, mene pogledoval, a vojaki so bili posejani tako nagosto, da ni bilo moč misliti na beg, čeprav te misli nisem opustil niti za sekundo.

V Škofovih zavodih smo čepeli po pločnikih. Neki oficir je hodil gor in dol in nas opazoval, morda je koga iskal. Spoznal sem ga. Bil je Habjanov Pepe iz Znojil, umrl je predlanskim. Ustavil se je pred mano. Moji so me suvali v hrbet, naj prosim za vodo.

»Kako je?«

»Dobro. Prosim te, povej doma, da sem še živ.«

Odšel je molče.

Neki možak je prinesel vodo v čutarah. Tako smo prečepeli nekaj ur. Sem in tja so koga poklicali. Že takrat so nalagali, tire pa so speljali prav v Škofove zavode.

Po vojni sva se s politikomisarjem Habjanovim še srečala. Ponudil mi je roko, a sem svojo odtegnil »Takrat bi jo rabil, takrat, pa bi te imel rajši kot lastnega brata. Takrat bi bil človek.« Odšel je s sklonjeno glavo in s pekočo vestjo. Takrat mu še nisem mogel odpustiti. Tudi domov ni sporočil, da sem bil takrat še živ.

Najhuje je bilo na železniški postaji. Nikoli ne bom pozabil strašnega prizora. Neki mladenič z očali, še zelo mlad, je pogledal skozi rešetke. Ugedal je mamo na pločniku. »Mama!« V vagon sta planila dva partizana. Dobil je klofut in brc, da se je zgrudil v kot vagona. Njuno zadnje srečanje. In to srečanje je mati nosila kot zadnji spomin na sina. Kakšne misli so me zalile! S kakšno pravico?! Ona ga je rodila, vzgajala, skrbela za kruh, zdaj pa ga dva smrkavca trgata iz naročja, in ker je poklical mater, tepeta in brcata. Toliko, da se nisem spustil vanju. Država, prokleta, mi je rojilo po glavi.

Peljali smo se počasi in kakor krave gledali skozi rešetke. Ljubljana. O, toliko poznam Ljubljano, da sem vedel, da se bližamo klavnici in Grubarjevemu kanalu. Pred kanalom smo morali izstopiti zaradi podrtega mostu. Čez kanal smo stopali po brvi. Onstran so nas čakali spet živinski vagoni. Bil sem še v škornjih in v domobranski uniformi. Neki partizan me je ugedal in me vprašal, seveda v polomljeni srbohrvaščini: »Šta si ti? Oficir?« Tepel me je z opasačem. Hotel me je sezuti. Takrat me ni bolelo. Bil sem popolnoma otopel. Udarec gor ali dol. Dva sotrpina sta videla, kako me tepe. Planila sta nanj in ga hotela zveliči v kanal. Dva druga sta skočila iz vagona in me potegnili v vagon. Partizan ni dolgo prišel k sebi, ko je, je zaman iskal krivce. Zato se je zagnal v druge, ki so se bližali vagonom in preklinjal v vseh jezikih, včasih je izrekel tudi kako slovensko besedo. Še nekaj hujšega je bilo. Onstran kanala nas je čakala tudi ljubljanska drhal s palicami v rokah. Kako je bila po vsakomer, komur se ni posrečilo izmuzniti se v vagon. Nekoga so celo pobili do smrti in ga pregazili, da sem z vagona videl le pregaženo meso.

V vagonu smo bili natlačeni tako, da nismo ne stali in ne čepeli. Presteli nas niso. Nekajkrat sem poskusil trdnost tal, a nobena deska se ni dala premakniti. Molk, strašen molk in popolna predanost usodi. Jaz sem prišel spet k sebi. Le tu in tam kdo: Kaj bo z nami? Kam nas peljejo? Nekateri so menili, da nas peljejo na naše domove, kjer nas bodo sodila ljudska sodišča. V Grosupljem je vlak vozil nekajkrat naprej in nazaj. Gledal sem skozi rešetke in mislil, kako bi ušel. Videl sem, da ima vsak vagon svojega stražarja, ki je čepel v kabini med dvema vagonoma. Vsak je imel tudi svoj reflektor. Spoznal sem cerkvico v Kopanju, takrat sem se razpoznal in ne vem zakaj, me je prešinilo: V Rog! Nikdar nikoli nisem pomislil na Rog kot na možno morišče in pokopališče. Ne! sem si dejal. Uprl sem se z vso močjo v rešetke. Nič. Še enkrat, sotrpini so me nekoliko dvignili. Resk! je zahreščalo, padel sem vznak, a na telesa sojetnikov. Z dvema sem bil že prej dogovorjen, da bomo ušli, drugim ni bilo mar, ko so ugibali na glas, kako. Vzpel sem se, z glavo naprej, z rokama dotipal rob strehe vagona, se potegnil, zvisel zunaj in ker je bila že tema in je žarel žaromet, sem se spustil tik ob vagonu, da bi stražar ne opazil kake sumljive sence. Koliko časa je trajalo vse to, ne vem. Tudi čutil nisem, da me je kaj zbolelo, ko sem padel na gramoz.

Bil sem obtolčen, bolečin pa nisem čutil. Nekaj časa sem čepel popolnoma nepremičen. Kmalu sem zaznal kolega, tudi njemu se je posrečilo. Zavlekla sva se v grm in počakala, da je vlak odpeljal v gluho noč. Po progi koraki. Kdo? Sploščila sva se ob progi in čakala. Pripravljena na skok. Bil je najin tretji. Brezskrbno je koračil, kot bi bil železničar na pregledu. Nato smo vsi trije krenili čez travnik v hosto, ki se je temnila ne zelo daleč od proge. Uvidel sem, da ne smeš nikdar zgubiti razsodnosti. Tragično je bilo, da so se ostali zgrbili vase in čakali svoj konec. Ta apatija je zajela že premnoge v Kranju. Že tam sem poskušal rešiti oficirje. Dokopal sem se, še danes ne vem več kako, do zemljevida in kompasa. Priplazil sem se v njihovo barako, jim razložil načrt, oni so čemeli v svoj obup. Ko sem videl, da niso pripravljene, sem zadnji čas pobežnil iz barake, preden so jo zaprli in jo začeli prazniti. Ta kranjska izkušnja mi je prišla prav: vedno zaupaj vase, če ti hoče kdo slediti, v redu, če ne, pa tudi. Vsak je svoje sreče kovač, pravi naš pregovor.

Po skoku iz vagona smo se namenili proti domu. Kod hodimo, nismo vedeli. Vodil nas je nagon. Tako smo pritavali nad Luče. Danilo se je že. Ugledali smo na travniku nekega možaka, ki je prišel kositi. Stopil sem do njega, da bi ga vprašal, kje smo. Kako se nas je prestrašil! Blizu doma. Od daleč se je zasvitala v polmraku Muljava. Zavalili smo se v Jurčičev pod. Eno leto smo se skrivali skupaj, potem sta ona odšla proti domu, jaz pa... o tem bi še in še govoril. Skrival sem se šest let, eden od nas pa celo dvanajst. Oba kolega sta že mrtva.

Moj dom je sredi gozdov. Takrat ni bil tak, kot je sedaj. Kaj vse sem doživel v tej dobi skrivaštva. «

»Ste kot skrivač kdaj naleteli na smrtno nevarnost?« je spraševal Brane.

»O, kolikokrat. V začetku smo se skupaj skrivali v Dolenji vasi. Dom tamkajšnjih gospodarjev je bil varen, kar se tiče domačih, a zaradi oblasti ne. Med vojsko je bil požgan, domači so ga za silo popravili, gospodar pa je padel med vojno kot poveljnik bele legije. Zato so ta dom kar naprej nadzorovali, če ne skriva kakih skrivačev, ki so začeli prihajati baje tudi s Koroškega. Na kozolcu smo si napravili ležišče na senu. Nekoč smo uvideli, da je hiša obkoljena. Skrili smo se med tramove in deske, ki so bile na podu. Za silo smo nase nametali nekaj mrve. Res je prišel nek vojak, pogledal na levo in desno, mi zariti v to podstrešje. Če se ulomijo deske! Partizanska vojska vsepovsod. Za streho vojak ni pogledal. Preveč se je morda bal upogibajočih se desk. Kakšna tesnoba!

»Moža sta mi ubili, zdaj strašite mene in otroke!« je obupana vpila na dvorišču žena. Otroci so tulili. Hoteli so jo dobiti pri zločinu, da bi ji vzeli vse in pogнали z doma. Ko je nevarnost minila, smo dobili nekaj kruha in odšli. Onadva domov, jaz pa v hosto blizu doma. Včasih sem se zaril globoko v gozdove, drugič sem bil doma ali blizu, kakor je kazalo. Bil sem priča strašni tragediji. Spet so lovili. Baje je dal komandir ukaz, naj streljajo ob najmanjšem šumu. Šel sem čez travnik in grizljal svoj kruhek. Kakih dvajset metrov od mene – puškina cev. K sreči sem bil blizu hoste. Skočil sem, počilo je, krogla je švignila mimo mene, ni me zadela. Potem druga, tretja, krik. Videl sem, iz hoste so odnesli – svojega komandirja, ki so ga zadeli namesto mene in Žerjava, skrivača, nad katerega so se spravili. Zame takrat še niso vedeli.

pomislil. Pa tudi vzgojeni smo bili takrat drugače. Enkrat me je pa ime-
lo. Fant in dekle sta se muckala nedaleč od mojega skrivališča. Potem
sta se spravila »boga žalit«. Uživali smo vsi trije, le da sem jaz požiral
le sline.

Nekega dne sem doma klal. V kleti sem razsekoval prašiča, delal klo-
base, kar sestra: Milica! Kam? Nikamor, da me ne bi opazila. Postavil
sem se z mesarsko sekiro k vratom in čakal. Iz kleti je prav gotovo lepo
dišalo. To je bil čas obvezne oddaje. Sta na obhodu? Iščeta mene? Opre-
zujeta, če kdo kolje? Čakal sem. Bi mahnil? Ne vem. Še nikoli nisem bil
tako blizu, da bi ubijal. Mama jih je zamotila, da jima je prinesla vino
in pečenici. Jedla sta, pila, bila zelo dobro razpoložena, nista pa slutila,
da, če prestopita prag kleti, ju čaka smrt. Kako bi škodoval domačim,
kako bi se pognali za mano, nisem pomislil. Niti ne, kako bi mi bilo
pozneje s to zavestjo. Usoda ju je prilepila na stol. Povedala sta, da sta
na okrajnem obhodu, ker prihajajo oboroženci iz tujine. Po uri ali dveh
sta odšla.«

»Zakaj ste se javili?«

»Za dogajanja zunaj sem vedel. Tako sem vedel, kako gnjavijo kmete
z obvezno oddajo, domačim sem pomagal, kot sem mogel. Izdeloval
sem razne predmete, naš hlapec jih je razpečeval, kot da jih je izdelal on.
Vedel sem tudi za informbiro. Ljudstvo je pričakovalo vojno, še zdaj se
mi zdi čudno, da je ni bilo. Nisem se hotel javiti, da bi se bojeval za one-
ga, ki me je hotel ubiti in ki je dal pobiti toliko naših mladih fantov.

Slabše nam ne more biti, sem si mislil, če pride ta ali oni okupator. Sta-
lin – Tito, že takrat sem imel občutek, da se je Tito uprl le zaradi svoje
častilakomnosti. Stalina je prekleto dobro poznal, a Tito je hotel biti
vsaj toliko kot on, če že ne več. Tako si je umislil tudi blok neuvrščениh.
Kot vidite, sem imel časa na pretek, prebiral sem časopise, poslušal
radio in sklepal. Toda ko se je vse to nekoliko uredilo, sva z bodočo
začela misliti na prihodnost. Tudi dom je terjal mlado močno roko. In
odločil sem se.

Odpravil sem se v Grosuplje. Sprejeli so me zelo neprijazno in sum-
ničavo. Predlagali so mi, seveda najprej po ovinkih, naj bi sodeloval z
njimi. V začetku niti razumel nisem, kaj hočejo, potem je milica le prišla
jasno na dan s svojimi težnjami. Ti si prišel za poskušnjo, takih vas je v
hosti še dosti, povej nam, kdo so, kje se skrivajo, kdo jih je poslal in
zakaj in – prost boš. Jaz sem samo gledal, take neumnosti. Meni je šlo
le zato, da bi se vrnil domov legalno in da bi postal človek v pravem
pomenu. Odločno sem zanikal, da vem za kakega skrivača in da imam
zahrbtno namene.

Miličnik je tolkel po mizi in robantil, jaz pa: Ubij me, z vami nisem
in ne bom sodeloval! Vrgli so me v klet, ki je bila ravno pod zasliševalno
sobo. V tej kleti sem naletel na nekega Jakliča, ki je ihtee molil. Misli
je namreč, da je po njem, češ da me pretepajo. Bal se je svojega zasliš-
anja. Potolažil sem ga in ga ohrabil, naj bo odločen, pa se mu ne bo zgo-
dilo prav nič. Čez čas je vstopil isti miličar in nama res ljubeznivo ponu-
dil cigarete. Jaz sem jih odklonil, čeprav, kot vidite, sem bil in sem še
zdaj hud kadilec. Tako je dobil vseh dvajset cigaret moj kolega. Ta mi
je ponudil moj del po miličarjevem odhodu, a sem odklonil. Miličarju
sem vrgel v obraz, da bom kadil takrat, ko bom cigarete sam kupil, ne
pa jih služil z izdajo. Zardel je in molče odšel.

Nekega dne je spet prišel. Gledal me je ostro, meril gor in dol s pomembnim pogledom, ki sem ga vzdržal, potem pa rekel: »Pospravi in pojdi.«

»In zakaj sem bil kar štirinajst dni v tej luknji?«

»Ne sprašuj, pospravi in pojdi. Mi smo pravični.«

»To pa ne bo držalo.«

»Zakaj pa ne?«

»Pred leti ste me hoteli ubiti. Takrat je bilo tako pravično, danes pa: Pospravi in pojdi, in je spet pravično.«

»Le zavriskaj in pojdi.«

»Dokler ne bom doma, ne bom vriskal.«

Vendar sem odšel po Grosupljem in na vlak domov kot javen človek. Vi se tega ne morete predstavljati. Šest let beganja, dom kjerkoli, vsakdo bi me lahko izdal, vsakdo ustrelil kot zver. Blodil sem kot senca, obstajal sem le kot domneva in slutnja, šušljanje med ljudmi. Ne veste, kakšen občutek je to, kot bi se na novo rodil. Med ljudmi živ. Stopil sem zelo pomembno v trafiko, plačal, prižgal na sredi ceste in – mislim, da sem res zavriskal. Čez nekaj dni sem se odpeljal k Milanu Zajcu, ta je zdaj v Kanadi, zvedel sem, da se je izvlekel iz brezna, in ta mi je pripovedoval o naši tragediji in čemu sem ušel. Kako je ušel? O tem ste že brali: miniranje jame je prišlo kar prav. Splezal je po deblu, ki je padlo v jamo, nag blodil po Rogu, nekje dobil zavetje in pritaval domov. Potem pa namesto v vojsko beg čez mejo.

Doma sem bil le šest tednov. Dobil sem poziv za v vojsko. Ker sem bil v sovražni vojski, na zaslišanjih sem trdil, da le leto dni, zvedel pa sem, da se bo upoštevala za odslužitev, sem to leto zdaj nategnil na tri leta, da bi bil doma čimprej. Toda ni se jih dalo pretentati. Pogodili smo se za devetnajst mesecev, tako so mi priznali leto, še leto sem moral nositi ta prekleti krepelec, ki se mu pravi puška. Star sem bil že enaintrideset let.«

»Ste takrat že vedeli za Teharje?«

»Seveda. Prišel sem v stik s skrivači, ki so ušli tudi od tam. Tako sem bil kot skrivač večkrat z nekim fantom, ki je skočil z vlaka, bil je obstreljen, zatekel se je po naključju v neko hišo, v kateri je prebivala usmiljenka, ta je znala zdraviti, dobila je zdravila pri zdravniku in ga sčasoma le spravila na noge. Potem sem zvedel, da so ga kot skrivača spet ranili; v patroli, ki je streljala nanj, je bil Lojzek iz Temenice. Nič se ne skrrije. Seveda je ta fant pobegnil v Kanado. Ko je nastopil v Kanadi Slovenski oktet, je h Kozlevčarju pristopil prav ta fant, njegov mladostni znanec. Pristrčno sta se pozdravila in fant mu je povedal svojo zgodbo ter Kozlevčarju naročil, naj pozdravi Lojzka iz Temenice, ki ga je obstrelil. Kozlevčar je naročilo ob priložnosti izpolnil. V ljubljanski gostilni sta naključno trčila skupaj Štorovski Lojz, ki je postal za svoja dejanja kar živina, kot pravimo pomembnim na kmetih, in pevec Kozlevčar. Sedla sta za mizo in na lep način mu je Kozlevčar izročil pozdrave iz Kanade. Kako je Lojz zardel. Kako jo je pobral iz gostilne. Slišal pa sem, da je zdaj kar vesel, da se je njegova žrtev izvlekla, a boji se, pa kako. Vidite, vojna še zdaleč ni končana. V nas divja, samo ne s topovi, grize kot vest, žre žive duše, odpira grobove, vrti čudne filme, kako stopajo s kamionov, kako jih bijejo in živim lomijo čeljusti, zdaj stopajo na morišče po njihovi duši, oni kriče iz svoje bolečine, iz svojega strahu in zdaj streljajo in zabadajo vase, da bi se utišali. Pa pravijo, naj nemo preštovati kosti. Saj jih še nismo prešteli. Vse se obnavlja, tako

so mi pravili nekateri, ki so bili zraven, takrat še smrkavci, dali so jim rum, pijani so pozabili, da so ljudje in da imajo ljudi pred seboj. Nekdo mi je rekel: Rad bi umrl, pa se bojim umreti, živeti pa ne morem več.

Pa nekateri pravijo, naj nehamo prešteti kosti. To je naša zgodovina, strahotna preteklost in na njej bi morali graditi močnejšo prihodnost. Verjemite, ne sovražim.«

»Kako pa ste prišli do igranja?«

»Do igranja sem imel veselje že kot otrok. V gasilskem domu sem nastopil šestnajstleten, tudi med vojno kot policist sem nastopil dvakrat v naši kulturni skupini.

Ko sem se vrnil iz vojske, je Muljava pripravljala Desetega brata. Med igralci je bila tudi moja sestra. Vse igralce so imeli, le Krjavlja ne. Kje ga dobiti? Moja sestra je rekla precej sramežljivo: »Jaz vem zanj.«

»Kdo?«

»Moj brat, le...«

Takoj so šli pome. Toliko časa so rinili vame, da sem privolil. Moja preteklost jim ni bila mar. Tako sem se popolnoma vključil v muljavsko življenje. Od takrat sem vedno zraven. Igral sem v Rokovnjačih, Tihotapcu, Juriju Kozjaku, Sosedovem sinu. Te prireditve tudi ponavljamo. Pomaga nam tudi poklicni režiser Eržen. No, končno so mi tudi povedali, da so me predlagali za Severjevo nagrado, ki sem jo res dobil 16. decembra 1990. Torej pred nekaj tedni. Že prej pa sem dobil Jurčičevo. Severjevo si deliva z nekim igralcem za amatersko igranje iz Kranja. Prav gledališče je Muljavo združilo. Vidite, kaj naredi kultura. Vsi politični govori nič ne pomagajo, mi, Muljavci, se imamo resnično radi, kot sem povedal že takoj v začetku. Kako sovražstvo iz preteklosti nam še na misel ne pride več. Tudi volil je vsakdo po svoje, drug drugega nismo oprezali, kam je dal glas. Kar pa sem povedal, sem govoril zato, da bi pozni rodovi jasno videli naše zablode: ne eni in ne drugi nismo imeli prav, a tragedija ob koncu vojne se ne bi smela zgoditi. Lejte, jaz sem živ, kmetujem, igram, drugi bi delali kaj podobnega, zdaj me imajo radi eni kot drugi. Naj bodo tiste kosti tam v večem opomin, da Slovenec ne bo moral več Slovenca brata, kot je zapisal Prešeren. Posebno zdaj, ko ustvarjamo svojo samostojnost. Mislite, da je oni ne bi bili veseli? Pa kako. Nekaj pa bi rad: krivce naj dado pred sodišče, da se razkrije, kdo je dal ukaz za poboje. Naj le še živi Maček, naj se skriva Kidričeva, naj se izgovarja, da ni nič vedel ta ali oni poveljnik, a razkriti se mora, da bodo dobili grobovi svoj mir, živi pa naj doživljajo prekletstvo zla že na tej zemlji.

Vzeli so mi leta, klatil sem se kot razbojnik, ždel in čakal smrt po ječah. Nobene odškodnine nočem. Kdo naj to odplača? Ali terjam čast in spoštovanje do ubitih, žrtev. Izdajali so celo materin jezik, saj so nas pretepal v srbohrvaščini...

Veliko prebiram o revoluciji, zdaj mi postaja marsikaj jasneje, kar sem prej le slutil. Zdaj vem, da smo bili zavedeni eni kot drugi. Mračne sile so nas pognale v bratomorno klanje.«

Postal je nekoliko utrujen in se zazrl v daljavo. Nalil jim je kozarce in pristrčno nazdravil življenju. Potem so se odpravili. Pristrčno sta jim stisnila roko. »Glejte, da ne boste vnesli v spis kakega sovražstva. Le resnico.«

»Nekaj podobnega sem doživel kot vi. Čutim pa kot vi,« mu je odgovoril in krepko stisnil desnico.

Bo lahko popisal? je piscu rojilo po glavi, ko je avto drdral v zimsko noč, ki jo je obsvetljeval polmesec. Njegova pripoved in lastna doživetja so se spajali. Na zadnjem sedežu je kot dremal, v resnici je zrl v brezna in iz teh brezen so ga rotili...

Da, napisal bo. In vedel je, da bodo njegove besede le senca, ki se plazi med stoletnimi bukvami, ki vise nad zaminiranimi brezni, zaklete v svoj molk. Če bi te znale govoriti! Ali bi lahko izjecljale svojo grozo? Tako pa morajo rasti iz skal in molčati, v korenine pa jim doteka kri in prhneča prst iz kosti... Kadar je groza prehuda, beseda onemi, spregovori le nemi molk in tema pogleda z žarečimi očmi.

Anica Zidar ROŽA Z MODRIM CVETOM

NA GMAJNI je ob potoku rasla roža s čudovitim modrim cvetom. Cvet je imel obliko srca. Dehtel je na vrhu stebela, obkrožen z zelenimi lističi. Njegova modra barva, barva sinjega pomladnega neba, je privabljala čebele, metulje in še druga drobcena življenja. Kdor je pogledal v cvet, v modrino, je pozabil na tesnobo in na skrbi. Bila je to roža, ki je pela. Pela na svoj način. Iz nje je drhtel spev, ki ga je veter lahko raznašal na vse strani. Spet je božal, hladil, tolažil, uspaval. S seboj je nosil tudi šepetajoče šušljanje sanj...

Zanimiva je bila ta roža. Ob vsakem rojstvu se je v globini njene modrine pognal nov prašnik. Še močnejše je zadehtela. Z vetrom pa je odplavala k novorojenčku nežna melodija. Če so bili dnevi megleni in hladni, je iz cveta izžareval mlačni vonj; v njem si je vsakdo lahko ogrel telo, dušo in srce. Nekaj najlepšega je bila njena jutranja svežina. Cvet je bil tako na široko odprt, da so iz njega lahko srkali roso, z njo pa mlado novo moč. Za rast pa je roža potrebovala otroško pesem, zvedavost in radoživost otrok, sanje otroštva... Na tej roži se je vsaka otroška solza spremenila v trn, vsaka otroška bolečina v siv madež.

...

KAJ je danes s to rožo? Z njeno modrino? Z njenim spevom? Cvet je prevlekla sivkasta plast, sled bolečine, žalosti... Na dnu cveta je solza, ki ne usahne; namesto listov so trni... Izgubila je občutek za letne čase. Ne zeleni. Ne dehti. Ne raste... Usiha. Cvet je sivkast. Listi so temnikasti, počrneli. Rastejo novi in novi trni. Rastejo v nedogled. V modrino neba.

...

ZAKAJ? Otroške sanje se več ne razcvitajo. Otroška pesem zamira. Prevpili so jo puškini streli, topovske krogle, letalske bombe... Svet se je spremenil. To je svet nasilja. Umira sen otroštva. Umira tisto najlepše, kar bi se moralo vse čase iskriti v otroških očeh, ostajati v skritih kamri-
cah duše in srca...

Jože Humer OBISKOVANJA MOJSTRA JAKOBA

(Izmišljeni pogovori z jubilantom Gallusom)

Kar izenada je bil tu.

Vznemiril sem se, razveselil; začudil še najmanj: v sanjah se še čudnejšim čudnostim ne čudimo preveč.

Če zdaj pomislim – saj si ga niti nisem prav zvedavo ogledoval! Nekako tako je bilo, kot da se že pozna. Tanke, krhke postave, morda za spoznanje preskrbno in preveč s poudarkom oblečen. Negovana glava, skorajda s kančkom nečimrnosti – tisti njegov čopek sredi obrite brade...

Njegove oči?

Zdaj vidim, da sem si ga v snu vendarle ogledoval, celo preiskujoče: oči prav nič posebnega, v pogledu nič skrivnostnega, vzvišenega, pomenljivega, večnostnega; le skrbljiv, v sebi zbran pogled preizkušane in preizkušenega moža.

Polglasno sem bleknil: »Navaden človek.«

»Kaj si pa pričakoval?« je odgovoril preprosto.

Zavedel sem se, da sva v pogovoru. Kar sem si zadnja leta pogosto želel, čeprav brez trohice upa, kar sem si zadnje čase večkrat domišljal in nekajkrat »uprizarjal«, se je zdaj zgodilo, tako preprosto, gladko, kar samoumevno. Nič ne de, da le v snu.

Potlačil sem svoje razburjenje, poiskal kar moč mirno intonacijo, zinil nekaj polovičnega, nepomembnega, da bi s silovitostjo in hlastnostjo ne razblinil privida. Budnemu bi mi gotovo ne uspelo, v snu mi je.

Poslej sva se večkrat takole srečavala in o marsičem besedovala. Te čase, okrog njegovega jubileja, sem bil še posebej željan pogovorov z njim.

* * *

»Kako si kot slavljenec?« Morda mi pa on pomore, da se znajdem v godlji občutkov okrog jubileja, v katero sem se že od prvih (ne)priprav zmeraj bolj nemočno ugrezal.

»Ste hecni, moji rojaki!«

Hud ni, to je že nekaj. Razočaran tudi ne. Da ne more biti očaran, vem brez njega.

»To, da smo se spravili nad obletnico tvoje smrti, ne rojstva...?«

»Saj vas razumem. Malo ste res nagnjeni na pogrebno stran, še bolj pa k bridkemu očitaniu na ta svoj račun. Tu se nisem odrezal nič drugače od drugih vaših mož, kot se danes menda reče.«

»In nič drugače kot pred sto leti.«

»Saj. Takrat sem bil kar zadovoljen: šlo je čisto zares za to, da so me hoteli obuditi h glasbenemu življenju, in čas je že bil. In, roko na srce, kar prikupilo se mi je, da so se tega lotili moji rojaki, Kranjci.«

»Bolj Mantuani sam kot Kranjci.«

»Vzgeb je dobil pri Foersterju, ta pa na takratnem Kranjskem ni bil nekaj naključnega. Sicer so pa naključja vojaki zakonitosti, to se iz mojih razdalj že čisto lepo vidi.«

»Si se takrat že bal, da boš zares glasbeno umrl?« Dedec in pol si, vse te lahko vprašam.

»Ne.«

Kakšen »ne« je tó bil: prav nič hlasten, prizadet, silovit, na primer kljubovalen, še od daleč ne – vendar tudi ne zgolj bežen ali celo vne-maren. Tak »ne« je bil, da mu v hipu in popolnoma verjameš, tudi če ga ne boš nikoli do kraja doumel. Kakor vedro bистre vode iz vodnjaka, ki mu ni videti dna.

* * *

»Ampak mojster, kako so te rojaki zares počastili pred sto leti?! Nekaj tvojih skladb so pomešali med vse sorte drugega, nekaj dvomljivi-h muzikologov si je skočilo v lase, kdo sme sploh kaj vedeti o tebi, nekaj vrlih domoljubov se je pa zakopalo v pozicijsko vojno o tvoji rib-niški ali idrijski provenienci...«

A bolj ko sem bljuval to svojo zanosno ironijo, bolj sem čutil, kako se mi odmika. Po molčal sem, malce osramočen tudi brez njegove graje. Tudi on je pomolčal, počakal, da se ta oblček puhle pare razkadi. Potem je začel ravno toliko mirneje, kolikor je bilo prej mene preveč – skladatelj pač!

»Napravili so, kar so že zmogli. Že s tem so me pošteno poplačali za moj »Carniolus«. Na svoj način sem jim prav prišel, to vem in vseč mi je. Tisto o mojem rojstnem kraju res ni globoko seglo, široko pa – in to je tudi nekaj.

Izkopali so me, in to ne samo za Kranjsko.«

»Saj res, mimogrede, kje pa si pravzaprav zares rojen?«

Toda čudnosti se v sanjah dogajajo, čudeži pa ne.

»Pustiva. To je vendar tako zelo vseeno. Še meni je. Dovolj je vedeti, kar sem dal vedeti sam.«

»In za to smo ti zares hvaležni. Si bil vendarle na neki način patriot?«

»Če misliš tako, ali se mi je v svetu kdaj tožilo po domu: kakšenkrat že, veš da! Kot otroku pogosto in bridko, kot mladeniču manj, kot mla-demu možu skoraj nič, v boleznih pred smrtjo pa najbolj. Tudi v tem sem bil najbrž, kot ti praviš, navaden človek.«

»Si nosil v spominu kaj domačih pesmi? Si res tisto 'sem šel, sem šel čez gmajnico' vtaknil v motet?«

Majčkeno sitno mu je bilo.

»S tem ste tako zagnali, da bi kar težko rekel ne, tudi če bi vedel. Pa ne vem. Rad sem jemal melodije iz sebe, dosti rajši menda kot moji sodobniki. Od kod je melodija, ki gnezdi v meni, se nisem spraševal. Ne bi mogel reči, da sem tisto 'sem šel, sem šel' posebej pestoval in vedoma presajal; po malem pa najbrž mora biti kaj kranjskega še v marsikateri moji.«

Od nenadnega domisleka se mu je poreden nasmešek kot metulj spre-letel pod brčicami.

»Še dobro, da ni kdo v mojem Pater nostru našel tiste 'Čuk se je ože-nil'. Čisto lahko bi se zgodilo: kar primerjaj zaporedje intervalov!«

Oh, mojster, sem že, zdavnaj že! To me je za vselej naučilo, kako je v umetnosti gradivo eno, stvaritev pa drugo, in kako ni mogoče predvi-deti, iz česa bo ustvarjalec stvaril svoje novo.

»Zakaj si zares zapustil svojo domovino?«

»Zapustil svojo domovino? To je vprašanje iz tega stoletja in se mojemu stoletju ne prilega. Ah, da, poslušal sem slavnostnega govorca: »... ker so bile pri nas glasbene razmere provincialne in razvoju njego-vega glasbenega genija neprijazne, je bil prisiljen zapustiti svojo domo-vino...«

Jaz sem to doživel drugače.

Kaj sem pa mlečnozob vedel o glasbi in o glasbenem poklicu in o širokem glasbenem svetu! Zase sem vedel le, da rad pojem in da me mikajo orgle v domači cerkvi. Že to, da imam lep glas, dober posluš, smisel za glasbo, so o meni in zame vedeli drugi. Drugi so vedeli, komu in za kaj je takih treba. Tako te je najprej domači mežnar—organist za ušesa potegnil na kor, potlej so te za ta sladke peljali v farovž, od tam so te pa za rokav v samostan — in že si bil delec velikega mednarodnega sistema, čisto vseeno, za katerim zapečkom ti je nekoč mama nos brisala.

Tistega slovesa torej, ko naj bi bil zapustil svojo domovino, se sploh ne spomnim. Spomnim se slovesa od matere, to da. Bridko veselega. «

»Zveni, kot da so te ugrabili.«

»Kot Palestrino?« Kar precej glasno se je zasmel. »Eh, vi otroci dvajsetega stoletja doživljate vse kot tv kriminalko! Potrudi se razumeti, v moj čas se vživi! Lahko pač rečem: vzeli so si me. Vendar sem za to lahko samo hvaležen. «

»Jaz tudi!« sem treščil v zanosu pevskega zaljubljenca, se skoraj ustrašil samega sebe, v zadregi zardel.

Odnehal je in me prepustil mojemu decrescendu.

Čez čas me je presenetil z mirnim, polglasnim: »No, vidiš, razumel si. «

* * *

Toda o razmerju med sveto Materjo Cerkvijo in mojstrom Jakobom bi rad še toliko tega izvedel! Menda mu vendar ne bo sitno, če bom vrtal po tem? Mehko moram zasnovati.

»Takrat je imela Cerkev ključ do glasbe v svojih rokah, ne da?«

»Kot nikoli poprej in ne kasneje. Pomisli samo, kakšna kraljica med inštrumenti so bile takrat orgle. Te pa skorajda v vsaki fari!«

»Si bil organist, mojster Jakob?«

Zdaj se je pa namrgodil; ta se mu je zdela le preneumna. A potajil se je.

»Kdo bi se pa zmenil za kantorja, ki ne bi bil orglavec? Kako bi pa postal in bil skladatelj, ko bi ne znal orglati? Eh, vi!« je vzdihnil nekako navznoter, kar porazilo me je. « »Se vam resnica o vlogi orgel ni ohranila? Ali ste jo zavrgli? Površni ste dovolj. « To je bila prva pikra iz njegovih ust na naš rovaš.

Pravzaprav res« — bolje priznati kot zoprvti — »vidiš, v naših očeh si tako imeniten skladatelj, da na kaj drugega še pomislimo ne. «

»O, jaz sem pa moral,« je začel živahneje, »preklicano sem moral pridno služiti svoj kruh. 'Kantor' lepo zveni, a je težko: orglaj, zbiraj pevce, mikaj jih trdokljune, kot so tebe do nedavna, uči jih pesmi, dirigiraj, organiziraj, izbiraj literaturo, brigaj se za note, vzdržuj orgle in še tisoč drugih reči...«

»Zlorabljali so te!«

»Ta je pa spet iz vašega veka. V našem, šestnajstem, nismo gledali tako. Kdor je zares bil za kakšno rabo, se je moral sam pobrigati do nje.

To je kot pri pticah. Poznaš kakšnega, ki bi hotel samo jajca nesti, gnezda pa ne spletati, valiti ne, mušic ne loviti, mladičev ne učiti letenja?«

Za dolgo je premolknil. Kot da ga je samega presenetila prikladnost primere. Kot da se kar ne more naužiti njene mnogopovednosti. Tudi z

menoj je bilo tako. Čez čas je navrgel, kot za piko na i: »*Takrat se je življenje še mnogo bolj ravnalo po naravi.*«

* * *

»Orgle gor, orgle dol, rekel bi, da je bil mojster Jakob vendarle predvsem vokalist!«

Kar videl si, kako se taja, kako se ugreza v blaženost. Tudi jaz sem mu s svojim razpoloženjem kar urno sledil; ničesar si nisem tako zelo želel, kakor pogovora o pevstvu – z njim.

Čez čas je rekel toplo, zaupno in zavzeto hkrati: »*Tudi če bi rekel, da je bil mojster Jakob predvsem pevec, mi ne bi bilo premalo.*«

Saj sem vedel! Pevski čut mi je ves čas prišepetoval, da sva v eni zavezi. Bolj ko sem ga pevec spoznaval in občudoval kot skladatelja, bliže ko sem mu bil kot pevec, bolj sem čutil, da je tudi on to.

»*Kakšen dar božji je petje, če prav premisliš...*«

Polaskan sem in ves mehak; čutim namreč, da se z menoj pogovarja kot s kolegom. Kaj naj mu povrnem za ta lepi dar? Nič pametnejšega mi ni kanilo, pa sem zinil: »Kdor poje, dvakrat moli, pravijo.«

»*Kdor poje, dvakrat živi, pravim.*«

»Že to, kako je to hkrati stvar telesa in duha v njem. Da je pevec samemu sebi inštrument. Da lahko sam vase posluša, kako mu zvenita duša in telo. Da lahko hkrati čuti, prav telesno čuti, kako s svojim petjem napolnjuje prostor. In še, kako njegovo petje odzvanja od drugih in mu daje odmev, še več, odgovor!« (Sem to jaz? Kje je pa tičalo to v meni že takole zloženo? Na koga je pa čakalo? Na mojstra Jakoba?)

Kar nadaljeval je. Kar nadaljeval! Se pravi, vse to moje tako rekoč dopisal!

»*In kako je človekov glas, kakršenkoli že je, na vsem svetu, med vsemi ljudmi samo njemu dan, neponovljiv. Zares moraš verjeti, da mu ga je vdihnil sam Bog, tako kot dušo. In zakaj? Da bi se človek lahko pogovarjal z njim! Da bi se opogumil za pogovor z njim! Da bi tudi Bog poznal njegov glas med vsemi drugimi glasovi.*«

Ne upam si več napejati loka: počil bo, privid bo spuhel. Samo zdaj nikar, zdaj ne!

Prepuštil sem mu besedo.

»*Vidiš, zato je tako težko in tako lepo hkrati oblikovati pevski zbor. V njem sodeluje vsak pevec vendarle s takim, svojim, neponovljivim glasom, s seboj samim, se hkrati ohranja tak in se hkrati spreminja v del skupnega. Da nastane iz neponovljivih delcev nova celota, prav tako neponovljiva. Misterij, misterij!*«

»Še en misterij pa je, kako se ravno v tvojih delih pevec čuti avtonomnega, v svojo pevsko linijo začaranega, hkrati pa vendar uživa v svoji vpletenosti v pletenico zborovske glasbene celote. Včasih me od tega dvojnega razkošja srh spreleta. Včasih mi od njega privrejo solze.«

»*Bo že res, če praviš.*«

Kar sapo mi je vzelo: kaj mi ni zdajle priznal tisto edino prednost, ki mi najbrž gre, daljši pevski staž, kot ga je imel on?!

»*Razmišljam, ali ni tudi tole sad nove občutljivosti, ki jo prinaša vaša doba: drsenje v eno samo veliko skupnost in hkrati ljubosumno, krčevito ohranjanje svojskosti. Mi smo polifonijo doživljali bolj kot nekaj samoumevnega.*«

Kar se pa tiče pevcev – zadnjič so z odra rekli, da sem bil velik prijatelj pevcev in da sem še. To je tvoje, vem. Uganil si. Nobene note,

nobene fraze nisem napisal, ne da bi jo vsaj v mislih s pevcem zares odpel. Zmeraj sem ga imel ob sebi. Privoščil sem mu in mu hkrati zavidal; pogosto bi se najrajši postavil mednje in z njimi pel, namesto vsega drugega, kar je viselo na meni. Dokler...«

»... dokler te ni skladanje do kraja zasvojilo.«

»Skladanje, da.«

* * *

»Ko bi skladatelj takrat lahko izbiral med toliko različnimi inštrumenti in zasedbami, kot jih poznamo danes, misliš, da bi ostajal zborovski glasbi tako zvest?«

»Hmmm. Res da sem bil skladateljsko zmeraj radoveden. Poizkušal bi najbrž vse. A to so ugibanja. Zatrdno pa rečem: nikoli se nisem čutil skladateljsko omejenega, utesnjeneega, ko sem komponiral za zборе. Tesno mi je bilo kvečjemu od spoznanja, kako malo sem uspel zajeti in porabiti od neskončnih možnosti pevskih orgel.«

»To, da je petje zmeraj povezano – če ne uklenjeno – v besede, v besedila, ni to pusto?«

Preiskujoče me je pogledal.

»Nisi vprašal prepričljivo, ker sam ne misliš tako. Kar omenjaš, sem zmeraj čutil kot prednost, kot nekakšno vzvišenost vokalne glasbe. Pevska glasbena preja ni nikoli prazna in plehka; že ko jo skladatelj vzame med prste, je v njej neka pomenskost, neka že izoblikovana vsebinska strnjjenost. Od tega skladatelj ni omejen, temveč obdarjen. Kako bo uporabil, je njegova stvar: nemara samo tako, da bo zanikal, hote spregledal, sprevernil ali razdejal. Ali pa bo prisluhnil notranji melodiji besede, stavka, misli in jo vpregel v svojo glasbeno govorico. Jaz se sozvenenju besede in njenih pomenov preprosto nisem mogel načuditi. Le poglej, kako vam v tej vaši...« – premolk, nato popravek s poudarkom:

»... naši kranjščini besede pretanjeno zvene: zvon, zvonjenje, pozvanjanje, zvončkljanje, pritrkavanje, cingljanje, žvenkljanje, žvenket ... ali se ne glasi vsaka od njih natanko tako, da ponazarja svoj pomen? Ne velja samo za take, zveneče pomene. Kar poskusi najti za ljubezen, kakor jo sam čutiš, besedo bolj pravnjega zvena in meh Kobe, kot je ljubezen, ljubi, ljuba, ljubica, poljub, ljubljenje... Poizkusi najti bolj mrliško zvočno označbo za mrliča, kot je beseda mrlič, bolj srhljivo za smrt od besede smrt!

V tem raziskovanju zvočnih pomenljivosti in pomenljivih zvočnosti besed – še bolj pa besedja sem se vselej počutil bogatega in svobodnega.«

»Glasbo si imenoval svobodna umetnost.«

»Seveda, tako sem jo tudi razumel in doživljal.«

* * *

»Zdaj potrpi z mano, mojster, in ne huduj se, če so moji razmisleki pač današnji. Lej, veliko večino svojih skladb si zložil za cerkveno rabo, besedila so ti bila skorajda vnaprej določena, raba takih skladb se tudi vnaprej ve...«

»Že razumem, to se zdi tebi, morda vam, današnjim, nesvobodno, servilno, funkcionalistično. Prav, da poveš.«

Namestil se je udobneje, se zbral. Njegove okrogle, razprte oči niso gledale. Čez čas je, kot da je samega sebe predramil, globlje zadihal, se nagnil naprej in spregovoril:

»Še sam sem si naložil skrb za praktično uporabnost svojih motetov. Saj veš, moj *Opus musicum*...«

»Da, da,« sem pohitel – niti za hipec dvoma mu ne smem pustiti, da to pač vem! – »vsi štirje zvezki so urejeni tako, da z njimi glasbeno pokriješ vse najpomembnejše praznike, kot se zvrstijo v katoliškem koledarskem letu.«

»Tega sem se sam domislil, si sam naložil. Lahko rečeš: do pretiranosti funkcionalistično. Lahko rečeš: pragmatično. Saj je! Toda, poglej: ali si nisem s tem že vnaprej naložil vsega, veselega, žalostnega in častitljivega? Vsega, kar vabi, mami in polni krščansko dušo? Vseh štirih letnih časov, pomeni – vsega življenjskega ritma naše zemljice? Kaj pa, če hkrati tudi naravnega teka življenjske zgodbe slehernega od nas? Kaj pa je več od tega? In kaj je svobodnejše?! Še posebej, če si naložiš sam.«

»Pa vendar, mojster: tu gre za verske vsebine, za cerkvene potrebe...« (Saj ne, da bi si sam ne znal oporekati, toda hočem slišati od njega.)

V njem je napetost rasla, ostril se je prizvok ustvarjalčevega ponosa.

»Počakajva še nekaj desetletij.«

»Oh, mojster, jaz ne bom mogel!«

»Jaz pa bom!«

»Vem, vem, ti boš.«

»Čez nekaj časa bo moj *Opus musicum* mogoče doživljati kot celoto. Tako kot kakšen oratorij, no, vsaj podobno. Šele takrat se bo pokazalo, ali je *Opus musicum* samo nekakšen glasbeni koledar, pregledna in priročna skladovnica motetov, ali pa je morda strnjeno, trdno, zaokroženo glasbeno delo in se tedaj njegov avtor ni ne ustil ne lagal, ko je zapisal: glej, bralec, tu imaš delo, kakršnega ti še ni dal noben drug glasbenik! In tedaj se bo tudi pokazalo, ali ni v taki posodi prostora za vsa vredna človeška čustva...«

»Tudi za erotična!«

Napet molk.

Otrpel izraz mojstra Jakoba.

Molk, ki terja pojasnilo.

A imam ga, vsaj za vzorec.

»*Quam pulchra es*,« šepnem naslov Marijine pesmi *Kako si lepa*, prijateljica moja.

Gallus odhaja s to tèmno globoko vase.

Galus se počasi vrača iz sebe, se rahlo zdrzne, je spet z menoj.

»Še se bova pogovarjala.«

»O svobodi!«

»Prav.«

* * *

* Prijatelj, žena ti je zmeraj slaba, če z njo grdo ravnaš, še slabša, najslabša pa, če lepo. Bila bi dobra le, ko bi ti umrla, še boljša, ko bi, dokler si živ, najboljša, ko bi prejkoprej.

»O svobodi si skomponiral madrigal, ki je morda tvoja najbolj himnična skladba, *Libertas animi cibus**.«

»Da. Poslovenil si ga in tisti vaš oktet mojega imena ga je tudi čisto himnično pel in za čisto programske namene. Postal sem skoraj glasnik narodnoosvobodilnega gibanja!«

Čisto majčken sem postal, kar zgrbil sem se: zdaj bo padlo po meni in vzdržati bo treba brez ugovaranja.

»Si bil hud?«

»Ne. Bilo mi je kar prav. Zloraba to ni bila. Le zelo svojska raba. Zelo skrajnostno razumevanje.«

»Seveda, tvojo Libertas bi se dalo tudi prav bridko slišati, kot tožbo globoko iz brezpomočne nesvobodnosti.«

»To bi bila pa druga skrajnost, čeprav bi skladba vzdržala tudi to. Najbolj se ji vendar prilega filozofski pogled na stvar, in ta je zmeraj zmeren. Svoboda je relativna stvar.«

»Relativno si bil vendarle vkleščen v stroge zakonitosti, ki jih je glasbi predpisovala cerkev, pa tudi glasbene korifeje.«

»Res. Toda res samo relativno.« Nekje za njegovimi očmi in v kotic-kih njegovih usten igra hkrati poreden in blažen nasmešek. Spomni me, da je svoboda, ki si jo vzameš, slajša od tiste, ki se ti obeša okrog vratu; ta, ki si jo pritihotapiš, vrednejša od one z razprodaje.

»Osebnost si bil manj svoboden kot skladateljsko?«

»Bil sem tudi osebno predvsem skladatelj.«

»No že, toda vsaj s tistim preostankom svojega jaza. Samostanski red, jezuitstvo, cerkvena, moralna strogost...«

»Odkar se zavedam, sem bil znotraj tega. V tem vzgajan, v tem vzrejen, v to vraščen. Od znotraj je pogled na stvar drugačen. Takrat je bil gotovo tudi od zunaj drugačen, kot se vam kaže danes. Malo glasbenega, sploh malo duhovnega je bilo čisto zunaj cerkve.«

»Tako si ti ves svoj vek preživel globoko v njej: ona je vodila tvoja glasbena pota, ti delila novčiče, rezala kruh, nalagala glasbeno delo. Kako bi torej danes, po toliko letih, ocenil razmerje Cerkev – Gallus? V obeh smereh hkrati.«

»To bi moral res na novo. Takih vprašanj si zaživa nisem zastavljal.«

In si je vzel čas, da je tiho pretuhtal. Nezanimivo se mu že ni zdelo.

»Takole bom rekel. Zares je bilo to razmerje gosto. Pomembno za oba. Nešteto jih je bilo takrat zelo ali popolnoma odvisnih od Cerkve, kakor sem bil jaz. A tudi Cerkev je bila na svoj način odvisna od peščice takih, kakršnen sem bil jaz. V celoti sva drug drugemu pošteno plačala svoj dolg. Že takrat bi bila drug z drugim lahko zadovoljna. Jaz sem tudi bil.«

»Nekatera tvoja pisanja, tvoji predgovori k zbirkam skladb, zvene nam, današnjim najprej poudarjeno ponižno, priliznjeno, moledujoče. Dajejo tudi slutiti, da si moral sveto Mater kar naprej spominjati in opominjati na svoje zvesto službovanje in na svoje zasluge zanjo. Kakšenkrat zazveni tako, kot da se moraš zagovarjati, opravičevati, kot da se spopadaš z njenimi sumničenji.«

»Mnja,« je začel mojster Gallus, kar sem razumel kot: marsikaj bi bilo treba razložiti. »Prav vesel sem, da ste rojaki, ki latinski takointako nič več ne razumete.«

»Ostanemo barbari!« sem hitro pokazal, da vem, kaj si mojster misli o takih.

»... da ste torej zdaj dobili prevode teh mojih predgovorov. Toda s tem je tako kot z lekomo: če ga ne znaš po pameti rabiti, je bolje, da pustiš, samo škodovalo ti bo. Takrat so se predgovori pisali tako in tako,« je strogo nadaljeval, »in kdor hoče iz mojih izluščiti moje sporočilo, se bo moral že potruditi, da bo to vedel, razumel in upošteval. Sploh, tale napuh vaše dobe, ta razvada, da bi davne reči merili s svojim današnjim vatlom... No, ja, prehitro živite,« je navrgel kot nekakšno opravičilo, a je že spet zvenelo tudi kot očitek.

Čez čas je začel znova, z novim vzgonom, a tudi od druge strani.

Jože Humer
OBISKOVANJA
MOJSTRA JAKOBA

»Ti si organizator, ne? O sestavinah glasbenega življenja nekaj veš. Podelitev kulturnih dejavnosti na ustvarjanje, posredovanje in varovanje si sam vpeljal, ne? Kako je z založništvom nekomercialnih reči, kako je treba delati s sponzorji, o vsem tem si kar nekaj skusil. Malček se vživi v moje takratne razmere pa se vprašaj, za kaj vse sem potreboval svoje predgovore, za kaj vse sem jih tudi zares porabljal in kako zelo so mi prav prihajali. Pri tem pa ne pozabi, da takrat tiskanih stvari že ni bilo kot jesenskega listja, torej se je pisana beseda tedaj še zavedala, da – ostaja!«

»Bom, mojster, bom.« To sem mislil iskreno; zdelo se mi je, da je napotek jasen in da že kar slutim, do česa me vodi. »A daj, da ne izgubiva teme – o tvoji osebni svobodi!«

»Prav.«

* * *

»Naj te vprašam kar naravnost: Si ljubezen med spoloma skusil, si ta del življenja spoznal?«

»Zakaj vprašaš?«

»Ker je to tako zelo pomembno in tako globoko človeško. Ker smo pač tako ustvarjeni, da se velik del človekovega življenja vrti okrog tega. In ker to tudi ohranja naš rod,« sem prekanjeno dodal.

»No, no, no...« Zvenelo je bolj kot zadrega, ne kot zoprvanje. Zdaj se je v njegovih očeh poredno zaiskrilo. Vprašal je: »No, če je ta plat tako strašno pomembna, pa povej, ali mi pripisuješ, da sem jo spoznal in doživel ali ne?«

»Si!« Vem, da si me zdajle speljal na tanek let, vendar bom na njem plesal pogumno, saj drugega mi ne preostane.

»Iz česa pa sklepaš?« Mojster se prav dobro počuti kot izpraševalec.

»Predvsem iz glasbe. Tvoja glasba zveni tako moško, kleno, jedrnato. Človeku se zdi kar samoumevno, da je vsa bistvena življenjska modrost, izkušnost in pristojnost vgrajena vanjo.«

»Saj me nagovarjaš!« se je prostodušno zasmel. »Po takem mi res ne kaže zanikati! A reci, imaš še kak tak argument?«

»Aha,« sem povzel opogumljen, »nekakšen splet indicev. Ti ga povem?«

Prikimal je in prav nič skrival radovednosti.

»Besedila tvojih madrigalov. Čisto prepričan sem, da bi svoje muze ne vpregel v stvari, ki bi se ti ne zdele vredne ali o katerih ne bi bil trden, skratka, s katerimi ne bi imel sam kaj izpovedati. No, recimo, da si nekaj latinske poezije porabil po diktatu glasbene mode: Odi et amo in tako. Toda tisto Gallus amat venerem je zagotovo tvoje in je tako prepričljivo kmečko domače in odrezavo v svojem opusu, kako petelin – gallus! – naskoči putko, da je kot kakšen preblisk spomina iz otroštva, hkrati pa kot spoznanje in sporočilo, da je na svetu pač tako – in z nami tudi.«

»Hahaha,« se mojster prešerno nasmeje, pač bolj svojemu davnemu domisleku kot mojemu razpredanju. Jaz pa pogumno k novim »argumentom«.

»Nato tvoja Uxor, amice, est semper mala** . Zveni tako sarkastično, pa ne bi, ko ne bi bila vzeta iz doživetja in izkušnje; smešna, napihnjena, nezrela bi izpadla. Najbrž več ne veš, kaj je slovenskih narodnih na to temo in v tem tonu.«

** (skrajšano) *Gospod Bog, ki te vse živo slavi, ti veš, da si žene nisem vzel zaradi ugodja, temveč le zaradi potomstva, ki bo slavilo tvoje ime.*

*** Svoboda je hrana duha in
prava dobrotà.
Kdor ima svobodo, ta je
resnično bogat,
svoboda opaja dušo, vse
dobrine osladi,
in komur ni dana, nič njega ne
uteši.
Svoboda je kot kruh, ki ti lač-
nemu moči povrne.
Nikomur ne hlapčuj, kdor znaš
svoboden biti!

»A tisto še pojete: Peč se je podrla, ta stara je umrla, ojuh ojuhuhu?« nasmejjano vskoči Gallus in s tem krepko prilije olja moji lučki.

»Potem dejstvo, da je enega od žalnih spevov za teboj podpisal Gallus filius. Že lahko, da gre za pomoto ali zgolj za parabolo, morda se je kdo štulil le med tvoje duhovne otroke...«

»No, vidiš!« ponagaja mojster preveč navihano, da bi moral šteti kar za napotek.

»Toda mojster, tvoj motet Domine deus patrum nostrorum***! Ta mi je dal kaj misliti! Brskal sem za njegovim virom med cerkvenimi besedili, se hkrati spraševal in hkrati odganjal vprašanje, kaj le je hotel s tem izborom besedila. No, zadnjič izvem, da je besedilo tvoje – in zdaj je zame krog indicev kar lepo sklenjen.«

»Kako, kako si to razlagaš?« je mojster hotel še slišati, čeprav je že razumel. Ta tema ga je kar poživiljala.

»Tako, da si s tem motetom po ovinku spomnil, da ni zgolj greh, temveč tudi kaj bogu všečnega, če si tudi ti kaj prispeval ali vsaj poskušal prispevati k ohranitvi rodu bogaboječih.«

»Spomnil? Koga?«

»Rekel bi, da tiste svoje dušebrižnike, na katere si sam kaj dal. Drugih ne.«

»Kako si pa do tega prišel?«

»Nekje si napisal, da si nekaj pesmi pisal za bolj izurjene in izvedene; te naj vsi pravično sodijo, a pojo naj jih šele tedaj, kadar bodo dosegli večjo izvedenost in umetniško sposobnost. Vidiš, jaz sem pa nedavno tega na lastni pevski koži skusil, da motet Domine Deus sodi prav med take skladbe; za izbrane glasove, za izbrana ušesa. Vidiš, tako.«

Mojster se obrne napol proč od mene in se dolgo, razigrano, a komaj slišno hihoče vase.

Najinega pogovora o boljši polovici vsega živega je seveda konec.

* * *

»Zbiral sem, če ne zameriš, tvoje besede in besedila tvojih skladb, ki tako ali drugače pričajo za tvojo samozavestnost in za to, da si se visoko cenil.«

»Se ti je nabralo veliko tega?« Prav nič ni bil videti presenečen.

»Veliko.«

»Prav.«

»Lahko bi jih tudi porazvrstil, na primer na izraze spoštljive samozavesti, galantne samozavesti, udarne samozavesti, vzvišene samozavesti, popadljive samozavesti...«

Mojster mirno, zbrano: »Dovolj časa sem imel od tistih svojih bore let do dandanes, da sem te reči sam pri sebi pretehtal. Nič mi ni žal, bog ne daj, tudi zagovarjal se ne bi, še zmeraj sem Gallus. Odkar sem bil tak in zakaj je bilo to dobro in potrebno, si se o tem spraševal?«

Tako sva skupaj vstopila v temo, v kateri se tudi sam ne bi izgubil.

»Začniva s temle: glasbeno umetnost si nadvse cenil...«

»... po božje častil.« Zdaj je mojster citiral mene; morda, ker je hotel pokazati, da ve za vsa moja javna razpredanja o njem, morda pa le, ker sva se pač tudi tokrat srečala v mojih sanjah.

»... njeno poslanstvo med ljudmi in njeno vlogo v družbi, v kateri si živel, tudi. Zato si kar moral ceniti tudi svoje glasbeno delovanje. Sodi torej v prispodobno o ptici, ki si ne more privoščiti, da bi samo jajčeca nesla.«

»Ali pa o petelinu, ki še enkrat zakikirika, ko je opravil s putko.« No, ta je bila pa krepka! Jaz si je že ne bi drznil. In zgovorna. Danes je dobro razpoložen. Sam pa še trznil ni ob njej. Zelo je zbran.

On: »Moja druga teza – ustvarjalec mora biti nadpovprečno samozavesten. Dvovov nad vsem, kar ustvarja, mu tako in tako nikoli ne zmanjka. Ta klin se samo s klinom izbija.«

»Hvala, mojster! Ljudje smo res smešni, ko od svojih ustvarjalcev najprej pričakujemo, da bodo kar najbolj »normalni«, hkrati pa še da bodo izvirni.«

»Za normalnost res nisem imel dosti časa. Umetnjakarjev se že takrat ni manjkalo, umetnikov pa nas je bilo malo.«

»Po drugi strani si resda tlačnil glasbi, a se z njo in zaradi nje znašel in vrtel v najvišjih cerkvenih in posvetnih krogih.«

»To bi me lahko napravilo ponižnega, a se ni splačalo. Splačalo se je biti opažen, drzen, iznajdljiv.«

»To pa mestoma že tako, da še dandanes jemlje sapo. Da si na primer drzneš cerkvenega dostojanstvenika ob njegovem napredovanju v javno zapisani besedi skoraj naravnost opozoriti, naj ne pusti, da bi mu krepot 'odtekla z minljivimi častnimi naslovi!' Ali da postaviš sveto Mater Cerkev pred dejstvo: nič drugega ti ne preostane, kakor da me vzljubiš s hvaležnim srcem! Kaže, da nekaterim korifejam svojega časa nisi bil le glasbeni oproda, temveč tudi dobrodošla družba, če ne kar pristen prijatelj. Pa tak mladeč!«

»No, to je še eden od bistvenih razlogov. Bil sem mlad. Preudarek izkušnega moža mi ni bil usojen.«

»Bil pa si tudi kot skladatelj že v mladih letih dovolj uspešen, da si imel od kod jemati za svojo samozavest. Saj so te menda vsepovsod in kar naprej prepevali. Ni čuda, če so se našli tudi zavistneži, bolj čudno je pravzaprav, da si se zanje menil in da si jih celo na svoje skladateljsko pero nabadal.«

»Ko sem bil pa tudi za te reči sam. Saj na Kranjskem, če prav vidim, je tudi še zdaj tako: nekdo nekoga veselo oserje, potem se pa vsi potuhnjeno zabavajo in čakajo, ali se bo sam izkobacal iz dreka.«

»Za svojo, umetniško ceno si pa tudi vedel.«

»Vidiš, za to reč sem bil pa vse življenje še prav posebno neusmiljeno sam. Tu se še pritoževati ni bilo komu in čez koga.«

»A si izračunal pravo.«

»Ugibal, dragi moj, ugibal. In poglej, stoletja sem moral trmariti in si s stisnjenimi zobmi ponavljati svojo ceno, preden se je pokazalo, da se nisem zmotil!«

»Morda pa pridejo spet stoletja, ko boš moral stiskati zobe?« Danes sva se res zbrano in moško pogovarjala.

»Morda. A zdaj bo laže.«

Odide. Pravzaprav – izgubi se.

Tale mož je pred štiristo leti skladal: »Tako bom tudi jaz, ko me upepeli poslednji ogenj, ostal, zakaj moja zapuščina bo velika.«

* * *

»Ne bi se rad prepustil obsedenosti s teboj, veš. Še v sanjah ne. Ne bi te rad slepo povzdigoval.«

Lok leve obrvi se mu je rahlo privzdignil in oblebdel tako.

»No glej, nezalcu v glasbi, zanesenemu pevcu, po malem tudi patriotu, bi se mi to mimogrede podtaknilo, ko utiram svoja pota do tebe. Po

svoje si pa tudi sam kriv.«

Lok njegove obrvi se pomakne še za spoznanje više v čelo.

»Pojasnil bom. Za to, da danes poznamo skorajda ves tvoj opus, čeprav je moral vmes prestati skoraj dva veka pozabe, si poskrbel tako-rekoč sam z izdajanjem svojih notnih zvezkov, morda celo z njihovim razpošiljanjem naokrog. In skoraj vse, kar danes zares vemo o tebi, vemo izpod tvojega peresa, večji del iz tvojih uvodov. Ko človek to spozna, ko ta dejstva razporedi v času od tvojih let do danes in od tod v prihodnost, saj se mu mora zvrtni v glavi! Vidiš, pa bi te zato rajši kar vprašal...«

Lok nad njegovim očesom trzne.

»Ali si vse to nekako vedel? Ali si vsaj slutil, da utegne biti tako? Ali si takrat, ko si se loteval svojih založniških podvigov – meni se zde skoraj neverjetni – vsaj s koticom svoje zavesti gledal daljo te male človeške večnosti in sebe, svojo glasbo v nji?«

Molk. Nato, kot da sam zase šele išče odgovora: »*Ko bi bilo človeku danih več življenj...*«

»Ampak, saj tebi, mojster, so dana!«

»*Mislím osebnih; tedaj bi že vedel! Tedaj bi to isto zagotovo počel tudi s tako zavestjo...*«

Nasmehne se svojemu »ko bi« in pusti misel-ptico odleteti nekam med obzorja brezčasja.

Zdaj poizkusim jaz.

»Takrat je glasba tvoje vrste že imela svojo zgodovino. Kako se skladbe in njihovi očetje ohranjajo in izgublajo, pa bolj to slednje, si lahko opazal tudi v svoji glasbeni službi, saj si poznal dela vsaj stopetdesetih skladateljev.«

»*Mmmmda.*«

»Zgolj za rabo cerkvenih zborov, naj ti je bilo še toliko do tega, da tvoje skladbe pojo, bi zadoščali natisi posameznih skladb.«

»*Nnno, denimo.*«

»Take strnjene glasbene publikacije, ki bi jim lahko rekel kar »moja zbrana dela«, tedaj niso bile v navadi.« (in bog ve, da danes tudi niso!)

Pritrjujoč molk. Dolg, kot si ga lahko privoščil nekdo, ki se je že navadil svoje brezčasnosti. Medtem se je lok nad levim očesom spustil vštric z desnim. Zdaj se oba rahlo približata drug drugemu in nagneta nad velike veke.

Mene so sama ušesa. Že kar slutim, da bo v odgovor nekaj prav z dna, od temeljev.

»*Mati rodi otroka kratkomalo – za življenje. Povija, doji, mika ga za življenje samo. Kakšno bo to življenje, do kod seže in kako konča, to je že zunaj materinstva.*«

Molk. Toda zdaj tak olajšan, v njem se brez naglice razlega pravkar razodeta misel.

»Tvoje skladbe – tvoji otroci.«

Misel se še kar razlega.

»No, povil si jih dobro.«

A to je bilo že kot »nasvidenje, mojster, za tokrat«.

»No, kaj praviš k nocojšnjemu slavnostnemu koncertu tvojih del v dvorani svojega imena? Štirje različni ansambli z raznih koncev? Vsak s svojim slišanjem tvoje glasbe? Kako si se počutil?«

»V 'svoji' dvorani? Bolj čudno, a slavnostno.«

»Si se zadnjič v stolnici, ko so ti primorski zbori...«

»Ja, tile Primorci!«

»... ko so razgrinjali zvočne plasti tvojega glasbenega sveta, si se tedaj drugače?«

»Bolj vajeno, a prav tako slavnostno.«

»Slavnostno? Kaj hočeš reči – zmagovito, ne?«

On olajšano: »To si ti rekel. Pa še ti utemelji!«

Zaletel sem se torej. A saj tudi zares ne čakam več!

»Nas, ki smo vse to spremljali...«

»Vse to?«

»No ja, kolikor se je pač vsega nabralo, je kar zanašalo, kar metalo. Katero je zdaj tisto pravo? Tu jih peščica sede k petju kot sladokusci k pogrinjku, tam napravi skupinica iz tvoje glasbene miniatrice o putki, ki je znesla jajce, celo vokalno-instrumentalno suito; tu obzirno prepuščanje prednosti glavni pevski liniji, tam pletenica samozaverovanih pevskih linij; tu delikatna doziranost in tam prekipevajoče zvočne gmote; ta se po srebrni lestvi tvoje glasbe spušča v nekakšne skrite globočine, oni prirejajo ognjemet tvojih glasbenih domislic. Kaj je zdaj v vsem tem tisto? Ali naša slovenska izvajalska različica vzdrži primerjavo s češko, italijansko, angleško? In ojoj, kakšna pa je ta naša, slovenska? Kdo jo prav oznanja, kdo prav goji? Je prava tista mehka in gibka, ona sočna, ta hlastno tekoča, onale instrumentalistična? Prosojna ali gosta? Taka, ki ugiba pojmovanja tvojega časa, ali taka po današnjem okusu – in po čigavem tedaj? Kaj od vsega tega je najboljše, kaj je sploh prav in celo, kaj se sploh sme?!«

Medtem se je v mojstru nabiralo, ne, tajalo se je v njem, obraz se mu je kar svetlil in zdajci je prasnil v vesel, nič hudoben, naravnost prešeren smeh (po katerem sklepam, da je bil svojčas tenor).

Kar pustim ga, kar pustim, naj se razžubori studenčnica te prijazne dobre volje, naj se veselo porazgubijo njeni valčki.

Potem, veliko po tem:

»Saj se lahko smeješ, mojster. Vse to in še marsikaj prinaša tvoja glasba danes. Prinaša in prenaša. Ne da bi od njene živosti ali od njene imenitosti odkrhnilo en sam drobec. Vsaj to je pri vsem skupaj jasno. Saj se lahko zmagoslavno smeješ!«

»I, saj se.«

To je rekel že čisto mirno.

»Nocoj se te kar bojim, mojster.«

»Res?«

»Zdi se mi, da morava potegniti črto pod tvojo štiristoletnico, pa sem skoraj brez trdnega mesta; vse se maje, ugreza, podira.«

»Zakaj si pa nalagaš taka bremena, ki niso tvoja.«

Njegova mirnost me opogumlja. Morda pa on vsega skupaj ne gleda tako dramatično, tako zavezujoče, morda celo ne tako zares!

»Oh, mojster, ko bi si pa tako zelo želel, da bi se nam račun dobro iztekkel.«

»Zaradi mene ali zaradi vas?«

»Predvsem zaradi nas, kajpak.«

Razumem. Ti, mojster, gledaš in računaš z izkušnjo preživetega časa, v razponih stoletij, tisočletij. Vsakemu od nas je danih le nekaj deset let. Družbi se generacije pobliskoma vrste. Ali bom jaz še praznoval okroglo obletnico tegale svojega sogovorca? Ali bodo leta 2000, za poltisočletnico njegovega rojstva, spet znova začeli »obujati« svojega Gallusa?

»Začniva s tem, ali si bil zadovoljen z muzikološko stranjo proslavljanja.«

»Muzikološko, da!« Rahel trzaj ironije okrog njegovih usten in brk, bridek prizvok v njegovem glasu. Opazil je, da mi ni ušel, pa je pojasnil:

»Ne bi si človek mislil, kolikšno moč ima dandanes ta veda nad vedenjem in vrednotenjem vsega glasbenega.«

Potem pa je zavalil predme tole skalo: »Zadovoljstvo bo, kadar bo v svetovni glasbeni zavesti stal Gallus tak in tolikšen, kot je. Ne glede na to, katerega in kolikšnega rodu je, kje je ustvarjal, koliko stoletij je premočal. To! Nič več in nič manj. Vidim, treba bo počakati. Šele to bo tudi vam, rojakom, pravo. Tale vaš 'Gallus je bil največji slovenski...' je po svoje prisrčen, tehta pa nič ne.«

Tudi zganil ne bi te skale, pa če bi se z vso močjo uprl vanjo. Bolje bo, da jo obidem.

»Naša SAZU ti je lepo uredila in izdala zbrana dela...«

»Lepo, lepo. To je veliko dela, vem; sam sem ga nekoč opravil.«

Te besede imajo dvojen zven. Toda jaz se v to ne vtikam. Ti že veš, saj si skladatelj!

»Izvajalska plat?«

»I, no, kar nekaj mojih skladb je spet oživelo, to je že nekaj. Še za kanec manj površno me poznajo in pojmiyo slovenski zbori, tudi to je dobro. Nekaj priložnosti ste si pripravili za primerjavo interpretacij, celo mednarodnih, to je veselo.«

(Aha, za veselimi pride žalostni del!)

»Veliko zadovoljstvo bi bilo, ko bi ob tem jubileju odličen slovenski vokalni ansambel po kulturnih središčih sveta s prepevanjem mojih del pridobival ugled sebi in Kranjcem, glas o mojem kranjstvu; tudi moji muzi bi se kajpak prileglo.«

(No, to je bil žalostni del. Še častitljivi?)

»Opravljeno pa bo, ko boš vsaj na Kranjskem stopil v trgovino in si izbral karkoli iz mojih del na teh čudovitih stvarcah, ki jim rekate CD.«

Tako, zdaj stojijo vsi trije deli kakor kamen-skala-kost, da jim skoraj ni kaj dodati, kaj šele odvzeti ali premenjati.

Mojster naposled v svoji neskončni sprijaznenosti, brez kančka grenkobe: »Počakati bo treba.«

»Do petstoletnice rojstva?« butnem jaz, ki ne utegnem z njim mirno prečakati stoletij.

»Si preveč neučakan,« sklene, ne čisto brez prijazne porogljivosti, a le na moj račun.

Zagledam se v ta njegova modrovanja-spoznanja-ocenjevanja. In zinem od začudenja: »Ampak mojster, saj tole je bolj podobno nacionalnemu kulturnemu programu kot skladateljevim sanjarjenjem!«

»Po svoje si me izzval.«

»Ti bom pa še po svoje povedal, kar pripoveduješ. Kar spodobno ste se me spomnili, sporočaš svojim Kranjcem – porabili me pa niste.«

On, začuda, brez poudarjanja: »To si rekel ti. A ne slabo.« A še ne odhaja in to je res lepo in rahločutno do njega; ve, da bi ga rad še nekaj vprašal, pa mi je nerodno.

»No?«

Odkošljam se. »Kaj pa rečeš za glasbenovzgojno plat?«

Dobrodušno poreden nasmeh v njegovih očeh. Ve, da imam v mislih projekt »Edina ljubezen Jakoba Gallusa Kranjca«, ki ga je pripravila »moja« Glasbena mladina ljubljanska po mojem scenariju, no, pa še pri

Ljubljanskih madrigalistih, ki v tem dogodku pojo, stojim med baritoni.

Popolnoma se je zresnil in zbral. Že to je zame priznanje.

»Vidiš, tu si pa ti približno na tistem: sam si boš moral dati oceno, sam si odmeriti pohvalo. Jaz se na to ne spoznam. Kje pa! Sem se v tej tvoji »Edini ljubezni« prvikrat v svojih 450 letih takole iz oči v oči srečal z mladino, z vseh strani in plati.«

»Aha, si imel tremo?« bleknem, da bi zmanjšal svojo zadrego. A sprejme čisto resno:

»Imel sem jo. Za tako rabo svoje glasbe nisem pisal.«

»In kako si preстал to svojo nepričakovano izkušnjo?«

»Kakor ste pač zapeli. Če ste zapeli dobro, sem jo preстал dobro. Saj to ste sami čutili.«

»Ohoho, mojster,« se vzradostim, »saj to je pa, če vse skupaj pogledava, kar precej veselo! Na tvoj račun in na naš...«

»... in na račun mladine. Kar precej veselo.«

Čez čas še enkrat, z malo glasu, a veliko notranjega poudarka, trdno, vsako besedo posebej, kot če bi si jih nekam pribijal: »Kar precej veselo.«

In še posedi, a že sam s seboj. Kot da ga je vse to kar presenetljivo zaposlilo.

»Še kaj pridi, mojster. Saj ni treba, da bo ravno jubilej.«

»Pa bom. Če boš res povabil.«

* * *

»Veš, kaj je novega!?!«

Začutil je moje veselje, zato je bil radoveden.

»Na denarju te bomo imeli. Na prvih pravih bankovcih...«

»... samostojne države Slovenije?« je povzel, posnemaje obrabljeno reklo našega časa. Vendar ga je vest vznemirila ali pa vsaj zabavala.

»Viš, pa sem res postal eden od vaših 'mož'. Kakšen sem pa videti?«

»Oh, mojster, strašno zamišljen in pameten – in postaran.«

»Lej ga no, odkod pa meni to?«

Mene pa nič ni zmotilo v moji razposajenosti. Odkar sem videl vzorce bodočega slovenskega denarja, sem dobre volje, tudi zanj.

»Hja, to boš pa še moral vzeti v zakup. Predvsem prihajaš v našo zavest...«

»... in v vaše žepe...«

»... iz tolikšne davnine, da si se nam hočeš nočeš postaral med potjo. Poleg tega si nam zapustil tak opus pa tako preudarnih si nam zapisal in skomponiral, da nam s tvojimi resničnimi življenjskimi leti preprosto ne gredo vkup. Pa smo tvojim štirideset dodali takole petnajst, dvajset, da je bolj po naših izračunih.«

»Na, lepa reč,« protestira mojster, a blago, kot da ga vsa ta reč bolj zabava kot zanima, predvsem pa ne mara kaliti zadovoljstva, ki sije iz mene.

»Vedeti tudi moraš, da z edinim tvojim portretom iz tvojih let nikakor nismo zadovoljni. Preplitek se nam zdi, prav nič poduhovljen, preplehek – pa brez zamere, saj jaz nimam nič s tem. Tu se je avtor portreta na bankovcu vse drugače izkazal!«

»Potemtakem si sploh podoben nisem?« vpraša bolj iz radovednosti

Jože Humer
OBISKOVANJA
MOJSTRA JAKOBA

»O, to pa ne!« planem globoko prepričan. »Nasprotno, na poseben način si si še mnogo bolj podoben od tvoje takratne resnične podobe! Če sploh veš, kakšna je bila...«

»Saj, če sploh vem,« zamomlja sam pri sebi in že je to reč prebolel enkrat za vselej.

»Še nekaj, mojster,« se zato ojunam jaz.

»Še? Kaj pa še?«

»Čisto tak si na novcu, kakršen me obiskuješ. Kot zdajle, na primer.«

»Čisto tak?« se mojster še za hip navzame moje zavzetosti, ko me izpod visokih vek opazuje vsega sijočega.

»Čisto tak, mojster!!« spustim jaz svojemu veselemu vznemirjenju vse zapornice.

»Čisto tak. Nnna, ta je pa dobra.«

Log nad Škofjo Loko, 11. avgusta 1992

Janez Kramarič MATIJA MALEŠIČ, SLOVENSKI PISATELJ

Matija Malešič, 1890–1940, (iz družinskega arhiva)

Ob stoletnici njegovega rojstva

Preveliki osebni skromnosti pisatelja Matije Malešiča in podcenjevanju lastnega literarnega dela je pripisati, da nam je na voljo le malo podatkov o njegovem življenju in delu. Do sedaj zbrane podatke, ki jih najdemo v skromni in redkobesedni predstavitvi pisatelja ob izdajah nekaterih njegovih knjig, mi je uspelo dopolniti in obogatiti s podatki in gradivi, ki so mi jih velikodušno posredovali pisateljevi svojci, posebno njegov sin, gospod Matija Malešič, in pa nečakinji, gospa Marija Malešič-Laterner, ki je živela pri svojem stricu in njegovi družini od februarja 1937 do julija 1941. leta, ter gospa Katka Stariha, roj. Malešič. Dragocene podatke mi je posredoval gospod profesor Ivan Nemanič iz Arhiva Republike Slovenije in Škofijski arhiv iz Maribora. Tako sem lahko dopolnil pisateljev življenjepis in ga pripravil za proslavo stoletnice pisateljevega rojstva, ki je bila pod pokroviteljstvom Skupščine občine Črnomelj 14. februarja 1992 (žal štiri mesece po obletnici pisateljevega rojstva) z geslom O življenju in delu Matije Malešiča – slovenskega pisatelja.

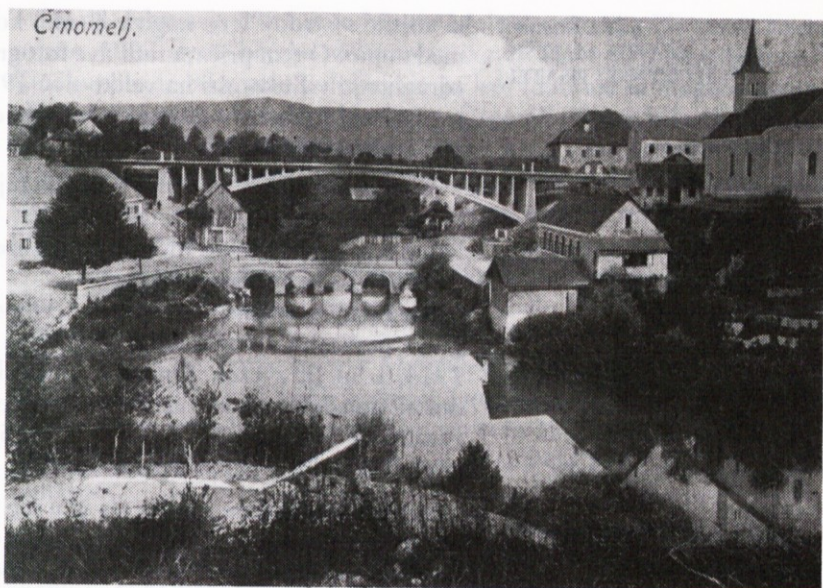
O pisateljevem življenju sem ta sestavek sam prebral, o njegovem delu pa je spregovoril prof. Janez Mušič, direktor in glavni urednik založbe Mladika iz Ljubljane. Pisateljeva dela je zbrala in razstavila v Ljudski knjižnici v Črnomlju tamkajšnja knjižničarka gospa Lea Grabrijan.

Pisateljevo življenje

V rojstni knjigi črnomalskega župnišča najdemo podatke, da je bil Matija Malešič rojen 30. oktobra 1891 v Črnomlju št. 96, očetu Matiji Malešiču, kmetu, in materi Mariji, roj. Šenica – gospodinji, in sicer kot tretji od njunih štirih otrok. Njegova rojstna skromna kmečka hiša je stala za črnomalskim gradom nad reko Dobljico, ki z jugozahodne strani objema Črnomelj.

KULTURA
Rast 6/1992

Janez Kramarič
MATIJA MALEŠIČ,
SLOVENSKI PISATELJ

Črnomelj pred 1. svetovno vojno (iz arhiva Belokranjskega muzeja)

Osnovno šolo je obiskoval v rojstnem mestu in v tem času kot kmečki otrok opravljal vsakdanja kmečka dela. Po očetovi zgodnji smrti (umrl je leta 1902) je za vse štiri otroke skrbela mati, na katero je bil posebno navezan prav sin Matija in tudi ona nanj, zlasti ko je kot prvi otrok leta 1904 odšel od doma v novomeško gimnazijo, star trinajst let. Tja je bilo takrat mogoče potovati le s poštno kočijo, saj je Črnomelj dobil železnico šele leta 1914. V novomeški popolni gimnaziji je v šolskem letu 1908/9¹ končal četrti razred ter se nato vpisal v peti gimnazijski razred v Ljubljani, in sicer kot gojenec Marijanišča. Med šolanjem v Novem mestu ga je mati nekajkrat obiskala in mu v materinski skrbi in ljubezni prinesla nekatere najpotrebnejše stvari, potovala je peš, le tu in tam ji je včasih uspelo prisesti na kak voz.

Kot dijak četrtega letnika novomeške gimnazije je prejel zaproseno »študentovsko štipendijo Jakoba Starihe«, in sicer do konca šolskega leta 1912/13 sto kron letno². (Šolnina je leta 1884 znašala 24 goldinarjev letno za višješolce v Novem mestu³.)

Jakob Stariha, roj. 1738⁴ v Črnomlju, je kot župnik pri Sv. Janezu na Dravskem polju (danes Starše) poslal 1. januarja 1796 deželni oblasti za Kranjsko pismo, v katerem sporoča, da spreminja tam erarialno oblačnino z dne 1. maja 1795, števil. 254, s 5-procentnimi obrestmi na 1.000 (tisoč) goldinarjev v »ustanovo za štipendiranje zlasti študentov mojih prijateljev, četudi niso po uspehu prvi v razredu. Iz izkušenj sem prepričan, da so mladeniči, ki so v mali šoli dosegli povprečen uspeh, v visokih šolah in s starostjo postali učeni možje. Če ne bi bilo nobenega študenta mojih prijateljev, naj se podeli ta moja štipendija nekemu drugemu študentu iz župnije Črnomelj, če tudi tega ni, pa študentu iz sosednjih župnij, vedno naj ima pri podelitvi prednost reven študent pred bogatim, boljši v vzgoji in študiju pred slabšim. Patronat nad štipendijo ima vsakokratni župnik v Črnomlju.«⁵

Po končani gimnaziji v Ljubljani je Malešič takoj odšel služiti vojaški rok. Iz njegove vojaške knjižice⁶ vzemo, da je začel služiti obvezen enoletni vojaški rok 1. oktobra 1913 in ga končal 26. julija 1914. Ker je ta čas sovpadel z začetkom prve svetovne vojne, je moral ostati v vojski, iz katere se je vrnil 26. novembra 1918 kot nadporočnik 22. avstrijskega pešpolka. Iz nadaljnjih podatkov vojaške knjižice spoznamo, da je prišel

¹ 225 let novomeške gimnazije, str. 369, Gimnazija v Novem mestu, 1971

² Dopis kraljevsko-cesarskega deželnega predsednika št. 2378, izdanega v Ljubljani 29. januarja 1918.

³ 225 let novomeške gimnazije, str. 98, Gimnazija v Novem mestu, 1971.

⁴ Ibid. str. 399.

⁵ Iz »Ustanovnega pisma« Jakob Starihe – Arhiv Republike Slovenije v Ljubljani in Škofijski arhiv v Mariboru (Jakob Stariha je bil upokojen 11. decembra 1795 kot vikar pri Sv. Janezu v Dravskem polju, umrl pa 5. septembra 1813 na Hajdini).

⁶ Vojniška isprava komande Karlovačkog vojnog okruga št. 1348 z dne 23. februarja 1936.

iz vojske s »trdo« levo nogo v členu kot posledico rane, ki jo je dobil med vojno. O tem pričata tudi dve fotografiji, ki prikazujeta pisatelja na zdravljenju v Bukarešti na veliko noč 1916, in pa razglednica, ki mu jo je pisal iz Ljubljane v dunajsko bolnišnico Rdečega križa dne 14. julija 1917 njegov prijatelj Ivan Dolenc.

V vojaški knjižici najdemo tudi zunanji opis Matije Malešiča, ki je bil visok 181 cm, podolgovatega obraza, kostanjevih las in modrih oči. Poleg tega opisa zvemo tudi še, da je razen slovenskega jezika govoril še srbohrvaški in nemški jezik.

Med vojno je pisal dnevnik, o čemer govorita drobna zvezčka, na gosto popisana s svinčnikom. Naslovna stran se glasi: Vojska s Srbijo 1914, I. in II. zvezek. Dnevnik je začel pisati 4. avgusta 1914. Iz že dokaj obledele pisave razberemo v obeh drobnih dnevnikih – drugi zvezček je zaključil 23. novembra 1915 v Dragovicah – vse prestane grozote vojaka v prvi svetovni vojni.

Iz obeh dnevnikov zvemo, da je v teh dveh letih (1914 in 1915) bil v Mostarju, Konjicah, Novem Bazaru, Rogatici, Vlasenicah, Zaklopici, na gorah ob Drini (kraj ni naveden), v Dobrinji, Užicah, Kuzminu v Sremu, na Fruški gori in v Mrcinjah. Leta 1916 je bil na soški fronti, kjer je bil ranjen v levo nogo. Od takrat dalje se je zdravil v Bukarešti in na Dunaju, tako da ni šel več na fronto. Očitno pa v tem času ni več pisal dnevnika, ki mu je gotovo pozneje služil za pisanje njegovega vojnega romana.

Za vojne zasluge je bil kot oficir nadporočnik odlikovan z redom sv. Save. To odlikovanje s podobo sv. Save na prednji in z letnico 1883 na zadnji strani so prvotno podeljevali književnikom in drugim kulturnim delavcem za posebne zasluge. Od leta 1914 naprej pa tudi oficirjem za vojne zasluge.⁷

V zimskem semestru 1918/19 se je Matija Malešič vpisal kot redni slušatelj prava na univerzo v Zagrebu in 7. maja 1919 uspešno opravil prvi državni izpit.⁸

Na isti univerzi je 16. aprila 1920 z odličnim uspehom iz vseh predmetov opravil drugi državni izpit,⁹ 10. decembra 1920 pa prav tam še tretji državni izpit.¹⁰

Po končanem študiju na pravni fakulteti je nastopil upravno službo na okrajnem glavarstvu v Slovenj Gradcu, potem pa je služboval še na okrajnih glavarstvih v Soboti, Črnomlju in Mariboru. Iz odločbe Komisije za prevodenje državnih službenika pri Ministrstvu unutrašnjih dela v Beogradu¹¹ je razvidno, da je bil Matija Malešič do 1. septembra 1923 zaposlen v državni službi tri leta, tri mesece in tri dni, pri tem pa je bil vštet čas od 19. maja 1920, kar je v tej odločbi izrecno navedeno. To pomeni, da se je zaposlil, še preden je opravil zadnji, tretji državni izpit na univerzi v Zagrebu. Navedena odločba je prevedbena odločba v višji plačilni razred »u osmu grupu prve kategorije sa osnovnom platom 8.700 dinara na godinu«, kot je v odločbi izrecno navedeno. Odločba mu je bila izdana kot »srezkom komisaru u Črnomelju«.

Iz naslednje prevedbene odločbe z dne 7. novembra 1928 pa zvemo, da je bil ob prevedbi v »sedmu grupu prve kategorije« politično upravni uradnik pri velikem županu v Mariboru.¹² Iz iste odločbe je tudi razvidno, da mu je bil ves čas, ki ga je preživel v vojni, vračunan v delovno dobo, in sicer 4 leta, 1 mesec in 15 dni.

Naslednje leto (1929) pa je bil postavljen za višjega pristava I. kategorije pri državnem inšpektoratu v Mariboru.¹³

⁷ Mile Piletič: Odlikovanja Jugoslovenskih naroda 19. i prve polovine 20. veka, Beograd 1987.

⁸ Svjedočba o državnom ispitu kraljevog sveučilišta u Zagrebu 7. maja 1919, št. 48.

⁹ Ibid z dne 16. aprila 1920, št. 62.

¹⁰ Ibid z dne 10. decembra 1920 (številka nečitljiva).

¹¹ Rešenje ministarstva Unutrašnjih dela Kraljevine Srba, Hrvata in Slovenca, Upravno odeljenje št. 18873 – 10. maja 1924 u Beogradu.

¹² Rešenje Njegovog veličanstva Aleksandra I po milostoj božjoj i volji narodnoj Kralja Srba, Hrvata i Slovenca, št. 173 z dne 7. novembra 1928.

¹³ Odločba istega organa kot pod op. 12, z dne 16. novembra 1929.

Janez Kramarič
MATIJA MALEŠIČ,
SLOVENSKI PISATELJ

¹⁴ Poročni list Župnijskega urada Mošnje, št. 20 z dne 23. aprila 1931.

Dne 8. februarja 1931 se je Matija Malešič poročil z Elizabeto Kren, rojeno 1907. leta, hčerko veleposestnika iz Plavč nad Mariborom.¹⁴ Kmalu nato je bil v prvi polovici istega leta (datuma ni mogoče ugotoviti) imenovan za okrajnega glavarja v Črnomlju. Tu je bila 10. novembra 1931. leta rojena njegova prvorojenka Silva, v hiši številka 154 (kjer je takrat z ženo stanoval pri Francu Majerletu, sedaj Zadružna cesta števil. 7), ki pa je v letu 1932 umrla, kot je razvidno iz rojstne knjige župnijskega urada v Črnomlju.

V času, ko je bil glavar v Črnomlju, je rad zahajal na Mirno goro in tam v planinskem domu v miru pisal, kot vedo povedati še živeči stari Črnomaljši, njegovi znanci.

Po smrti prvorojenke so se v Malešičevem zakonu v različnih krajih njegovega službovanja rodili še štirje, danes še živeči otroci, in sicer: sin Matija 1933. v Svecini pri Mariboru, sin Ivan 1934. v Banjaluki, hčerka Mira 1936. v Slovenskih Konjicah in hčerka Vida 1937. leta v Dolnjem Logatcu.

Med diktaturo v letu 1932 je bil Matija Malešič premeščen v Banjaluko, kjer je očitno nekaj časa živel sam, kar je mogoče sklepati iz razglednice, ki jo je od tam pisal ženi v Plavče. Na razglednici je fotografija stavbe Kraljevske banske uprave in na njej s križcem označeno okno njegove pisarne. Na razglednici pa je to pojasnil ženi v verzih: »Kjer križ stoji, Matija uraduje. Piše, poln skrbi, včasih še povesti snuje.« Pove torej, da je z literarnim delom nadaljeval tudi na tem, novem službenem mestu.

Očitno je bil Malešič v Banjaluki še v jeseni 1934, kar je mogoče razbrati iz pisma, ki mu ga je tja 16. novembra 1934 pisal njegov prijatelj, profesor dr. Ivan Dolenc. V pismu ga spodbuja k pisateljevanju, pri tem pa mu je dopovedoval, da je za to poklican in ga hkrati spodbujal, naj le »junaško ustvarja«, spominjajoč ga na Finžgarjevo ugotovitev, »koliko mora pisatelj prestati poniževanja«.

Na proslavi v Dol. Logatcu. Ob dr. Antonu Korošču sedi v glavarjevi obleki Matija Malešič; foto: A. Vilar, (iz družinskega arhiva)

V Banjaluki je nevarno zbolel na želodcu. Moral je domov na daljše okrevanje. Po ozdravljenju je služboval še v Slovenj Gradcu, Soboti, kot okrajni glavar pa v Slovenskih Konjicah in leta 1938 v Logatcu, čez dve leti pa v Škofji Loki, kjer je, zadet od srčne kapi, umrl 25. junija 1940.

»Bil je zvest Bogu in svojemu narodu«, pove o njem napis na njegovem nagrobnem spomeniku na pokopališču v Škofji Loki.

Literarni opus

Kot gojenec Marijanišča v Ljubljani je vzljubil lepo besedo, na kar je imel velik vpliv takratni prošt Andrej Kalan, »podpornik vseh Cankarjev in drugih pisateljev«, kot piše o njem Jože Pogačnik.¹⁵ Kot dijak je pod različnimi imeni (npr. Borislav, Stanko Bor) pisal črtice in povesti v Dolenjske novice, Mentorja, Zoro, Mladost, med vojno v Ilustrirani Glasnik (ciklus **Ljudje ob Soči**), v Slovenske večernice (1915: **Zgodba o povišanju**). Nedokončana je ostala v rokopisu takrat pisana zgodovinska povest **Za svobodo dedov**. Ker je po dijaških poskusih moral služiti vojaški rok in bil potem v prvi svetovni vojni, se v tem času ni mogel posvečati pisanju, tako da sta njegovi prvi črtici v Domu in svetu bili objavljeni šele leta 1919. Tu je uvedel v naše leposlovje Prekmurje (**Na Marofu**, 1922; **Anuška in Joško**, 1923) ter bil listu zvest z manjšimi in daljšimi novelami (**Tam za goro**, 1927; **Za turškim gričem**, 1928) do konca.¹⁶

V Mladiki je nastopil leta 1923 (**Dvanajst plugov**, **Zemlja**, 1925, **Kočijaž Matjaž**, 1926 – vse iz Prekmurja) ter v njej objavil svoje dozorelo delo **Kruh**¹⁷. Leto dni po objavi tega dela je Mladika objavila Malešičevo povest **Živa voda**. Dom in svet je isto leto priobčil njegovo nadaljše besedilo v tej reviji, tj. celotno povest v šestih nadaljevanjih **Tam za goro**. To delo je v nekem pogledu predhodnik Malešičevega zadnjega romana **Škrlatno nebo na vzhodu in zahodu**.

V Domu in svetu je leta 1928 objavil dve krajši noveli: **Črnomelj in Za turškim gričem**, leta 1929 pa **Pri svetem Sebastijanu** in v letu 1930 **Zelena kostonjeva njiva**. Leta 1929 je, premeščen v Banjaluko, napisal za Mohorjevo družbo povest **Simoniči**. Leta 1933 pa je v Slovenskih večernicah izšlo njegovo delo **Izobčenci**.

V Banjaluki in med zdravljenjem na kliniki v Zagrebu ter potem, ko se je vrnil domov, je Malešič napisal v »najbolj težkih trenutkih svojega življenja«¹⁸ novo delo **V zelenem polju roža**, ki je čakalo natis kar deset let in izšlo že po pisateljevi smrti. To delo naj bi priredil za tisk pisatelj Vinko Beličič, potem pa je delo pred natisom pregledal Jože Dular¹⁹. V času zdravljenja je Malešiča hrabil in spodbujal njegov prijatelj, pisatelj Ivan Cankar, ki mu je v bolnišnico poslal svojo knjigo **Podobe iz sanj** iz leta 1917 s posvetilom: »Ljubemu prijatelju Malešiču za lep pozdrav, 19. december 1917« – kot je razvidno iz te knjige. Iz pisma, ki ga je Malešiču pisal Fran Saleški Finžgar 7. marca 1934, spoznamo tudi dolgo trajajoči prijateljski odnos. Pred tem pa mu je Finžgar 20. septembra 1925 s posvetilom poslal svojo povest **Prerokovana**. Dom in svet mu je leta 1934 objavil zadnjo novelo **Roman brez konca**. Iz Logatca je leta 1939 poslal Domu in svetu črtico **Zelena jasa v gozdu**, ki je bila objavljena isto leto, in kmalu nato še zgodbo **Skleda leče**. Vsebina pisma, ki ga je pisal dr. Dolenc ženi takrat že pokojnega Matije Malešiča 22. julija 1947 iz Škofje Loke, pove, da je Matija Malešič pisal roman iz prve svetovne vojne. Dr. Dolenc v pismu sprašuje pisateljevo ženo, »ali ji je kaj znano o prvi knjigi Matijevega romana iz svetovne vojne, ki je bila že v konceptu gotova«. To je bilo Malešičevo življenjsko delo zadnjih dvajsetih let, kot pove o tem Vilko Novak, povzemajoč

¹⁵ Mladika 1940, str. 281.

¹⁶ Vilko Novak, Ob stoti obletnici rojstva Matije Malešiča, Mohorjeve koledar 1991, str. 133

¹⁷ Ibid, str. 133

¹⁸ Ibid, str. 134

¹⁹ Vinko Beličič v svoji knjigi: Marij Maver, Vinka Beličiča pogled nazaj, str. 41, Trst 1983

Janez Kramarič
MATIJA MALEŠIČ,
SLOVENSKI PISATELJ

²⁰ Vilko Novak: Ob stoti obletnici rojstva Matije Malešiča, str. 134, Mohorjevo koledar 1991

²¹ Ibid, str. 135

²² Vinko Beličič v svoji knjigi: Marij Maver, Vinka Beličiča pogled nazaj, str. 44, Trst 1983

²³ Vilko Novak: Ob stoti obletnici rojstva Matije Malešiča, str. 135, Mohorjevo koledar 1991

²⁴ Ibid, str. 135

takšno Pogačnikovo oceno.²⁰ Imel je napisanih že čez 700 listov rokopisa, torej ves prvi del *Boji na Drini* ter tudi prva poglavja drugega dela *Ob Soči*. V tretjem delu pa je nameraval opisati svoje bivanje po bolnišnicah na Ogrskem in na Dunaju, kot piše o tem Vilko Novak²¹. Pri predelavi prvega poglavja tega svojega dela je Malešiča zadela kap, ko je po celodnevem delu pisal do jutranjih ur. Ta njegov roman naj bi pripravil za natis Vinko Beličič in tudi sicer uredil vso Malešičevo literarno zapuščino, vendar je od tega dela odstopil. Sam je zapisal: »Malešičevega vojnega romana sem se odkrižal; to delo terjaja ogromno časa in železnih živcev, meni pa manjka obojega.«²² Rokopis Malešičevega nedokončanega vojnega romana je verjetno v še neraziskani zapuščini Tineta Debeljaka v Ljubljani, kot ugotavlja Vilko Novak.²³

Naj ta skromni oris življenja in dela črnomaljskega rojaka Matije Malešiča, slovenskega pisatelja, ki si je »z mnogostrano tvarino, zajemajočo pereča vprašanja, kakor tudi s svojim bogatim svežim jezikom in svojiskim čustveno pesniškim slogom ustvaril ugledno mesto v slovenskem pripovedništvu dvajsetih in tridesetih let«, kot ga ocenjuje Vilko Novak²⁴, zaključim z ugotovitvami mohorskega urednika Jožeta Pogačnika o pisatelju Matiji Malešiču: »Mehka duša je bil, pravi sin Bele krajine, dober od srca... in mnogo nam je hotel še povedati!«

Andrej Šurla

VEZI JARČEVE POVESTI JALOV DOM Z NJEGOVO PESNIŠKO BESEDO

¹ Franc Zadravec: Ekspresionizem in socialni realizem. V: Zgodovina slovenskega slovstva VI, VII. Maribor, Obzorja 1972.

Franc Zadravec: Slovenska besedna umetnost v prvi polovici 20. stoletja. Ljubljana, Mladinska knjiga 1974.

² Bojan Štih: Spremna beseda. V: Miran Jarc, Človek in noč – izbor pesmi, dramskih prizorov in proze. Ljubljana, Cankarjeva založba 1960.

³ Lino Legiša: V ekspresionizmu in novi realizem. V: Zgodovina slovenskega slovstva VI. Slovenska matica 1969.

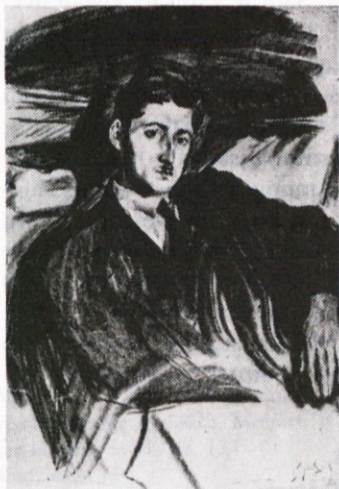
⁴ Miran Hladnik: Kmečka povest (teza). Ljubljana 1987.

⁵ Josip Vidmar: Obrazi. Maribor, Obzorja 1968

Povest Mirana Jarca *Jalov dom* je doletela usoda mnogih tendenčno manj izrazitih ali stilno ter emotivno »normalnejših« del avtorjev, ki so se sicer zapisali v literarno periodizacijske preglednice kot inovatorji oz. manifestatorji odklonov od vsakokratne (duhovno-zgodovinsko pogojene) tradicionalnosti celote ali posameznih plasti literarnega ustvarjanja. Reči hočem, da literarna zgodovina o zadnjem Jarčevem proznem izdelku kar lepo molči. Pri Zadravcu¹ navedbo o Jalovem domu zaman iščemo, Bojan Štih² ga ni uvrstil v skrčeno izdajo Jarčevih zbranih del, Lino Legiša³ pa ga je odpravil čisto na koncu pisanja o dolenskem umetniku z besedami: »Poskusil se je tudi v pisanju /.../ za ljudstvo (*Jalov dom*, 1941), ne da bi se mogel prav znajti.« Pravzaprav se pa niti Hladnik⁴ s to povestjo ne ukvarja dosti – nanjo opozarja dvakrat: ko govori o konfliktnem razmerju »mesto – vas« (str. 198: »Proti gospodi (v drugi polovici 19. stoletja in v 20. stoletju pač proti meščanski) nastopa kmečka povest vsaj sedemkrat izrazito (*Jalov dom*)« itd.), kar ponazori še z dvema citatoma iz samega teksta – o kmetovi zdravi vko-reninjenosti v zemljo; drugič pa v rubriki Naslovi (str. 207: »/.../ Da gre za domačijsko literaturo, izrecno usmerja bralca sedem naslovov: *Jalov dom*.«). In ko smo že tu, pogledjmo še, kako definira pojem domačijske povesti: »tekst večje dolžine, ki postavlja dom (družino, rodbino) kot največjo vrednoto« (str. 228).

Ob omenjenem morda lahko opozorim na različno vrednotenje Jarčevega literarnega razvoja (o katerem nekaj besed pozneje). Štih in Zadravec pišeta o umetniški rasti – ki pa očitno v našo povest (glede na njeno zanemarjanje pri obeh) ne seže več, Josip Vidmar⁵ pa o pešanju, čedalje

KULTURA
Rast 6/1992

Božidar Jakac: Miran Jarc, črna kre-
da, 1924

večji stilistični izgubljenosti na račun stopnjevanja komponent fizične realnosti, materije, v pisateljevem opusu, in hkratnega (tudi soodvisnega?) oblikovnega »umirjanja«.

No, o literarnem razvoju, kot napovedano, pozneje. Raje se brez predhodnih modrovanj usmerimo h konkretnemu tekstu. Kakšna je osnovna fabula leta 1941 pri Vodnikovi družbi v Ljubljani izdane (112-stranske) povesti?

Na samem začetku nas pisatelj postavi na gozdno pot nekje na ljubljanskem podeželju (zaloški konec), kjer se v ropot oddaljenega jutranjega vlaka zasekavajo udarci sekire. Ječanje ranjenega debla kot krik po življenju, vršeč padec posekane smreke. Šele po tem lirskem akordu srečamo prvi osebi: popotnika »Perzija«, ki se z na azijskih gradbiščih prigaranim premoženjem vrača obiskati rodno kmetijo, pa ga je pritegnil za nedeljsko jutro neobičajen drvarski hrup, in Štefana, ki bo postal osrednji junak naše zgodbe. Fant »seka, da bi razsekal čas«. Gruntarski sin je, v najboljših letih, pa mu mati – vdova – noče izročiti posestva.

To praktično pomeni tudi, da se niti poročiti ne more, saj v hiši ni prostora za dve gospodinji. Štefan pa je že deset let (»čisto«) zaljubljen v Angelico, ki ima kljub slovesu najboljšega dekleta v vasi nesrečo, da je revna, da je njen oče некоč celo hlapčeval pri Štefanovih. Živčno razravanemu fantu je prišleceva pripoved »kakor vonj iz neke sanjske daljave, ki hladi trudno in izmučeno srce«. Odloči se iztrgati se sponam odvisnosti od grunta in matere, se postaviti na lastne noge, zato zapusti dom. Štefanova zgodba se prepleta z Angelicino. Ta dolgo v senci stalnih očitkov zoper »pobeglega ženina« zaman pričakuje njegovega pisma (čeprav Štefan nanjo ni pozabil; le nobenih vezi noče gojiti, dokler ne doseže svojega namena). Štefanova sestra Francka ob tem še ljubosumno naokoli raztrosi laž, da je dekle – jalovo, s tem pa seveda nesposobno za gruntarsko gospodinjjo. Potem pa se izkaže, da je Angelica celo noseča, zaradi česar jo mati nažene z doma k teti, kjer pa dete, edina vez z izgubljenim fantom, takoj po rojstvu umre. Štefan medtem v burgunduli – zavetišču brezposelnih in leglu vsakršnih hudobij – spozna pravo socialno bedo in se prvič živo zave svoje zakoreninjenosti v zemljo. Še Perzijčeve filozofije človeka brez spominov in cmihajočega se srca ne more več sprejeti. A želja po osamosvojitvi je premočna, da bi se kar tako skesal in vrnil domov. Pridruži se neutemeljenemu formiranju rudnika bakra, lahkomišlno podpiše menico (brez kritja, ker domače posestvo, ki naj bi gmotno stalo za menico, sploh še ni njegovo) in brez materinega podpisa bi končal v zaporu. Z rudnikom ni nič, gruntu grozi propad, ki pa ga Štefan omili s precej neobičajno potezo: v nasprotju z značilnim slepim kmečkim vztrajanjem do popolnega poloma – takoj pusti kmetijo v prodajo in s tem (odprava obresti) ohrani vsaj hišico (pristavico), v katero končno le pripelje tudi svojo veliko ljubezen, ter jo čisto na koncu povesti napolni tudi z otroškim vriščem.

Kaj pove Legiša o konstanti Jarčevega proznega snovanja? »Očitno je, da ima prvo besedo misel. /.../ Stvarnost, ki jo vidi, je drugotnega pomena. Porabi jo za dokaz, potem zanj ugasne. S takim miselnim prežemanjem pa uhaja nazornost.« Besede spremljajo sicer navedbo Črne rože (LZ 1934) in Legende o Kvirinu (LZ 1935), ki sta po celotnem naboju daleč od obravnavane povesti (nad njo), pa jih lahko precej mirne duše prestavimo tudi nanjo – z delnim pridržkom glede zaključne trditve o (uhajajoči) nazornosti, ki v tradicionalni maniri vaše zgodbe

⁶ Navedek iz: Lado Kralj: Ekspresionizem (Literarni leksikon 30, str. 64). Ljubljana, Državna založba Slovenije 1986.

⁷ O tem v: Zgodovina slovenskega slovstva. Slovenska matica, str. 193.

⁸ Isti vir kot pri opombi št. 6.

⁹ Isti vir, str. 181.

skoraj ne more biti zelo problematična. Ko smo trčili ob termina »misel« in »stvarnost«, se mi zdi, da bi se bilo dobro – če se hočemo izogniti v zraku stojči abstraktizaciji – vsaj shematično sprehoditi po Jarčevem literarnem opusu. Poezija, dramatika, proza. Slednja se zdi zanimiva morda predvsem kot dopolnilo in komentar sočasne poezije, že zategadelj, ker je vidnejši »epski korak« v očitnem nasprotju z »lirično nujno« in »dramskim pritiskom« kot poglavitnima stilnima določiloma ekspresionizma (A. Soergel, 1925;⁶), kamor Jarca (mladega izrecno, starejšega pa le še po upadajočih lirično-iskateljskih konstantah) upravičeno uvrščamo. Bolj razumljivo povedano: takšen umirjeno trezen epski korak pri Jarcu enostavno ni izvedljiv zaradi njegove »prevelike usmerjenosti v umsko in moralno razpostavljanje in ocenjevanje življenja« (Legiša). Odtod krhkost in stranska vloga njegovih proznih spisov (izvzemam meni zelo ljub roman Novo mesto) ter sploh težave s fabuliranjem, o katerih je menda (pa tudi ostali ekspresionisti, izrecno Grum) pogosto tožil.

Pri pregledu pisateljevega razvoja si zato dovolimo korakati kar po stopinjah njegove lirike. Štih govori o treh fazah Jarčevega ustvarjanja (po njem tudi zorenja), razmejenih s tremi pesniškimi zbirkami. Obdobje ustvarjanja prvenca Človek in noč (1927) imenuje »leta mučnih iskanj in pesniških blodenj, tihih upanj in glasnega razočaranja«. Miran Jarc sam pa je ta čas in stanje, v katerem (se) je iskal skupaj z drugimi, ki jih štejemo v krog ekspresionizma, zlasti ekipe »novomeške pomladi«, v anketi Janka Travnica leta 1926 označil kot strašen kaos: »Okameneli smo pred orjaškim ukazom novega časa /.../. Bilo je to poskušanje, podati človeka v njegovih bistvenih stremljenjih, v njegovem odnosu do absolutnosti, ker je takrat razpad forme, zlom vere postavil človeka v robinzonsko osamljenost.«⁷ Zlom »večnih imperijev« po svetovni vojni in zahodna strojna civilizacija sta še radikalizirala filozofski razpad subjektivitete, človek je »kakor še nikdar tako občutil, kako je svet grobno mutast, človek majhen, brez veselja in svobode« (H. Bahr, 1914;⁸), umetnost je postala »krik po svoji duši«, »začasna luč na poti do samega sebe« (Jarc, DiS 1924), hkrati pa prekleta, ker je izvirala iz strašne duhovne razklanosti, ki »muči z zastrupljenim bodalom intelektualizma do obupa ranjene – čeprav drzne, gl. 'Skrivnostni romar'; op. A. Š. – iskalce« (Jarc, Slovenec 1922/str. 214). Jarčevo (samo)iskanje v veselju (=absolutnosti) je v prvi zbirki tragično. Vržen je v sovražni kaos, še več, »predstava o sovražnem veselju se radikalizira v spoznanje, da je veselje ravnodušno« (V. Kralj; – gl. Okamenelost, Vhod v Trento).

Tragičnost zgodnjih iskanj je bila pogojena s stopnjevanjem umišljene spoznavne zrelosti, morebiti celo nekakšne ljubosumnosti na svojo – vzvišeno – nemirno samoto. »Novi čas reda in realnega dela pa nam je izpodnesel naša metafizična tla«, je Jarc komentiral Travnovo vprašanje o vzrokih za zaton ekspresionističnega zaleta. Gospodarska kriza, razredna nasprotja, ekonomski boj za eksistenco so preglasili mistična iskanja, ki so bila naenkrat prepoznana za prav tisti varljivi samopozabni opoj, ki so ga prej ekspresionisti videli v običajnem fizičnem (»mesnatem«) prepuščanju tokovom življenja. V pismu 29. februarja 1933 Jarc ugotavlja, »da more družbo prenoviti samo kolektivizem in da je vsako osebno reševanje takih zadev – sentimentalno.« Tudi v literaturi se osredotoči na socialno tematiko: boli ga »razvažčevanje« vasi, ironizira

meščansko romanticiziranje krvavo stvarne dežele, spoznava svojo pripadnost »njim« (Plodovi v večeru, 1933), čuti, da »samo bijemo se, vemo,/za posteljo, streho in kruh«, vrasel se je v **ново stvarnost**, diametralno nasprotje »**novih stvarstev**«, po katerih je klical metafizični iskalac prve zbirke (gl. npr. Skrivnostni romar). Vse to pa pesnik še stopnjuje v (po Štihu) tretjo fazo, stopnjo »Popolne združitve svojega življenja z nacionalnim občestvom /.../ za zemeljsko dobro ljudstva, ki mu je pripadal«, kar se odločilno manifestira v ciklu Slovenskih sonetov tretje zbirke (Lirika, 1940).

Jarčeva dramatika je, razen partizanskih Gabrenj, vezana na prvo, tipično ekspresionistično obdobje dualističnih iskanj med Duhom in Mesom (prim. Jarc v Mladiki 1922). Razrešitev tega konflikta skozi dramo se zdi morda zaradi specifičnosti odrske idejne konfrontacije potencialno dosegljivejša, vendar različnost in celo dvojnost Jarčevih zaključkov samo potrjujeta začetno (obdobjno) oznako – iskanje. Plavačevo zmagoslavje v Ognjenem zmagu (1923) je prepozno, ostane spoznanje jalovosti (samo)iskanj v samotnem begu iz družbe. Vergerij pa v istoimenskem dramskem fragmentu sicer navidez prepričano odide v boj »za novo svetišče Dela«, vendar se tekst konča z didaskalijo o popolni temi in s tožbo materinega glasu (najbrž kar Vergerijeve zavesti) o temni poti, na katero se je podal.

Kronološki pregled avtorske proze Mirana Jarca pokaže, da je izvorno ustvarjanje prekinil leta 1935 (pravljice, ki jih je v naslednjih štirih letih objavljaval v otroških poučno-zabavnih revijah Žika in Naš dan, v našem kontekstu najbrž lahko spregledamo), da bi ga nadaljeval na bistveno drugačni ravni z daljšo mladinsko povestjo leta 1940 (Zakopani zakladi) in Jalovim domom 1941. Dovolimo si tule čisto kratko špekulacijo o vzrokih takšne prekinitve, ki je pravzaprav čudna, saj bi ob idejnotematskem premiku v socialno sfero pričakovali celo porast števila proznih del. Roman Novo mesto se sicer zaključí z Danijelovim sprejetjem življenja kot edine vredne poezije (»Ve, da se bo šele zdaj začela odkrivati zanj skrivnost življenja. Skrivnost resničnega trpljenja in resnične radosti.«). Vendar pa je takšen le izid knjižne verzije, ki je izšla leta 1932 in že ustreza poznejši Jarčevi načelni usmeritvi (»kolektivnosti«). Leta 1930, ko je roman izhajal v Ljubljanskem zvonu, takega izrazitega – in glede na predhodni tok dogajanja kar nekako vsiljivega – zaključka ni. Pa tudi Črna roža in Legenda o Kvirinu nista takšni, čeprav sta izhajali že v obdobju nastajanja Novembrskih pesmi (=druga pesniška zbirka, 1936). Kvirin (p)ostane samotni deseti brat z Biblijo »v družbi, ki ji zapoveduje stroj, v dobi, ki ji je najvišji smoter, napraviti iz človeka mrtvo orodje«. In leto starejša Črna roža je tudi – čeprav postavljena delno tudi v kmetski okvir – eno samo iskanje in nenehno, pa nikoli dokončno uresničeno hlastanje po spokojni naturnosti. Morda lahko iz navedenega izpeljemo domnevo, da je Jarca prozno analiziranje družbene resničnosti (oz. analiziranje skozi prozo pripeljalo do spoznanja takšnih plasti realnosti (individualne, intelektualistične), ki se nikakor niso skladala s programskim idealom kolektivismu. Prozni postopek je zato opustil in se prepustil lirskemu subjektivizmu, ki je programatiki pač bližji. K pripovedništvu se je lahko vrnil le skozi manj kompleksno mladinsko literaturo in motivno-tematsko preprostejši žanr (kmečke) povesti.

vsebinska te misli zdaj izrazito drugačna kot v Človeku in noči. Umetnik-iskalec je zdaj pač našel osebni mir v dihanju z zemljo, naturo – vsa Lirika (tretja pesniška zbirka, 1940) je prežeta s tem netendencioznim spoznanjem.

Prav perspektiva intimizma se zdi prevladujoča tudi v Jalovem domu. Bolj ali manj tradicionalna motivika je prepletena z lirskimi meditiranjimi o akterjih ali z razmišljanji junakov samih (zlasti osrednjih dveh), kar reflektira stalno Jarčevo travmo o vprašanju položaja človeka v svetu. Vse dogajanje pa izzveneva v umirjujoče spoznanje edino odrešujoče simbioze z naturo, priznanje fizične pogojenosti našega bivanja – odtod veliko toplih atributov »živalskosti«, ki jih pisatelj nevsiljivo poudarja v trenutkih najglobljih doživljanj njegovih oseb.

Motivika je, kot rečeno, tradicionalna. Ob konfliktu mesto – vas, ki ga izpostavlja Hladnikovo razmišljanje o splošnih zakonitostih kmečke povesti, lahko navedemo še nekaj pomensko važnih točk. Pravzaprav se celo zdi, da smemo večino posameznih oseb, ki jih srečujemo, zaradi njihovih idejnih ali vsaj funkcijskih zaokroženosti, označiti za samostojne motive (motiv tujca, duhovnika, vaškega posebneža itd.). A ostanimo za zdaj pri prvem (Hladnikovem), ki mu verjetno lahko priznamo tudi vlogo tematskega nosilca: vas je – čeprav brez slepe idealiziranosti! – nosilka pozitivnega. Štefan opazuje, kaj prinaša strojna civilizacija, ki je posameznike v vasi že zajela: »Oh, to je vas kmetov, ki niso več kmetje, vas, odkoder /.../ vsako jutro /.../ vozijo /.../ svoja izmučena telesa strojem v objem. /.../ In dekleta! /.../ V čepicah, v svilenih nogavicah in v šolenčkih. Bog vari, da bi katera njih še nataknila domačo ruto na glavo.« Žegnanja so vse bornejša, »ušesa so se že tako navadila tuljenja tovarniške sirene, da preslišijo Ave Marijo in zvonjenja k dnevu. /.../ Ura pri svetem Roku je že tako betežna, da bi po njej zamudil tovarno, to se pravi izgubil življenje, kruh, smisel na svetu« (str. 8). Mesto prinaša fizični in moralni razkroj, to pa tudi zato, ker so meščanova dejanja spremenljiva brez posledic: »Z življenjem se igrajo, kakor da gre za šalo. /.../ Njega je plug učil gledanja na življenje. V krvi mu je, da previdno ocenjuje sleherno stvar, tehta vsako misel in besedo, kajti sleherna brazda, ki jo zaorješ v dihajočo grudo, je neizbrisna, je živa in važna, saj bo v njej nekoč počivalo seme, ki bo pognalo iz sebe novo življenje. Ti ljudje pa samo čečkajo v zapisnike, kakor bi oral v zrak, in če ni kaj prav, iztrgajo list, pa je že izbrisano« (str. 88).

V senci te tematike najprej pritegne motiv konflikta dveh generacij, kakršen na kmetih še danes ni povsem preživet: mati ne prepusti posestva v mlajše roke, ta premoženjska in duhovna odvisnost pa vsestransko zavira Štefanov razvoj, mu (kar je zanj najbolj boleče) preprečuje izpolnitev ljubezenskih hrepenenj. Zaključek je sicer, kar se slednjega tiče, ugoden (poroka), vendar na račun obilnega osebnega gorja in propada nekdanj trdnega grunta. (No, ne le v avtorjevi perspektivi, tudi v okviru žanra ima ponavadi zagotovitev biološke reprodukcije prednost pred (začasnimi) socialnimi padcem; torej smemo res govoriti o srečnem koncu.)

Tretji standardni motiv je: ljubezen preko premoženjskih pregrad. Apriorne prepovedi sicer ni, zdi se, da bi Angelica kljub revščini nekako že prišla na Brinarjevino. Prav na tej točki pa se pokaže bistvena poteza Štefanovega jaza. Fantova subjektiviteta je izrazito oslABLJENA. Štefan ni sposoben odločnih dejanj, boleče je omejen z vsakokratno stvarnostjo, pa naj gre za strastno načrtovano, a neizvedeno zapustitev utesnjujočega doma (v začetku), ali pa za desetletno neizživeto ljubezen. Vsa

njegova dejanja sprožijo drugi: v prvem primeru bojazen pred krivdo sinovske neposlušnosti preglasi Perzijčeva spodbuda, v drugem pa šele obrekovanje beračice Hlebke njegovo pekočo ljubezen stopnjuje do te mere, da si sploh drzne spet stopiti v stik z ljubljanim dekletom in da po drugi strani odločno napravi red v zbegani domači hiši. Duhovna značilnost, ki jo prof. Janko Kos razume kot stalnico postromantike – in je od tam verjetno »vdrla« tudi v Jarčevo dušo. (Mimogrede: jeseni je med obujanjem spominov na »novomeško pomlad« starejša gospa dejala, da je bil v nasprotju z mefistovskim Podbevškom Jarc »ena sama duša«.)

Omenil sem Hlebko. Gre za motiv vaškega posebnega, ki ima (tradicionalno) po eni strani relaksacijsko funkcijo, po drugi pa je vedno tudi vsaj v vlogi »pospeševalca« ali »sprožilca« dogodkov.

Spodbujevalno vlogo ima tudi Perzijec (»gastarbajter«) s svojimi pripovedmi o – slovenskemu nemirnemu vagabundskemu duhu na kožo napisanih – bleščečih daljnih deželah (prim. Kmeclova razmišljanja o funkciji krajevne širine Ciglerjeve Sreče v nesreči) ter s podjetniškimi načrti. Vendar služi njegov lik bolj že tolikokrat omenjenemu Jarčevemu konceptu razkrinkavanja nevarnosti kmečkim (zemeljskim) koreninam odtujenih stremljenj. Perzijec propagira hazardiranje z življenjem: »Nevarno živeti, to je sreča. Biti vedno tik brezna in ne pasti vanj, ampak pognati se na drugi breg in se zazreti v še čudovitejše pokrajine!« (str. 35). Besede, izrazito podobne gonilni življenjski sili Kapitana v Ognjenem zmaju in Vrezca v Novem mestu ali pa kar literarizacija začetne ekspresionistične težnje po preseganju golega fizičnega življenja, ki jo je sicer zastopal tudi Jarc sam, izrazito ekstremiziral pa njegov ne najboljši prijatelj Podbevšek. In kakor je Kapitanovo prenavljanje sveta privedlo do uničenja le-tega ter Vrezčevo pesniško »akrobatsko na žici človeške zavesti« s preobrazbo v golo sredstvo za pridobivanje finančne in manipulativne moči razkrilo svojo zablodo, tako je tudi Perzijčeva filozofija gospodarsko zlomila tako svojega mladega vernika Štefana, kot tudi Perzijca samega. Le da je ob tem Štefana po načelu »Vsaka šola nekaj stane« pripeljala na pravo pot.

Manj pomemben je motiv nezakonske matere, ki mora zaradi družinskega strahu pred sramoto od doma. Je pa podaljšanje zgodbe, ki ga avtomatsko povzroči, pisatelju omogočilo ustvariti toplo lirično atmosfero za končno zmagoslavje sicer postromantično omejene, pa morda zaradi tega še bolj odrešujoče ljubezni.

Glede na zgodovinski trenutek nastanka povesti nenavadna, glede na njeno prevladujočo intimistično predstavo pa razumljiva, je relativna šibkost naslednjih treh motivov: tujca v slovenskem okolju, burgundule (zavetišča proletarskih brezdomcev) in slutnje bližajoče se vojne.

Tujec v vasi je Cvajbrot. Že njegovo ime vzbuja slutnjo nekakšnega potuhnjenca, priliznjena, kar tudi dejansko je. S svojo igrano ustrežljivostjo in trgovsko spretnostjo si gradi premoženje, omreži Štefanovo biološko zafrustrirano sestro Francko (grbo ima), da bi se v njegovi odsotnosti polastil Brinarjevine. Vendar pa ga Jarc v tem trenutku prikaže tudi kot bralčevo sočutje zbudajočega brezdomca, ki bi se kot gospodar morda uspel znebiti večnega občutka tujosti. Kakršnih koli namigov na nemško zgodovinsko navezanost pa v njegovih dejanjih ni zaslediti. (Pravzaprav niti v približno sočasnih Slovenskih sonetih ni izrecnega političnega agitiranja, ampak gre za razmišljanje o splošni aktivnosti obstanka slovenske zavesti.)

Burgundula kot zbirališče/zavetišče lumpenproletariata opozarja na razkroj industrijske družbe, ki pušča na svojem obrobju pravo brezčutno socialno bedo. Vendar njeni gostači še niso znanilci novega socialističnega poleta. Sicer si res vse delijo, ker pravzaprav ničesar nimajo. So še daleč od kolektivne zavesti, klatijo se širom po državi, se preživljajo s priložnostnimi deli ali celo bolnišnicam prodajajo lastno kri, dokler gre. »Tudi peti ne znajo več: domače so pozabili, svojih še nimajo, ker še nimajo zgodovine« (str. 31).

Slutnja vojne. Že določena prizanesljivost do Cvajbrota kaže, da svetovno politično zaostrovanje Jarca v Jalovem domu še ne kliče v aktiven krik. Literarne osebe poleg osebnostnih problemov čutijo še ekonomsko napetost, vojno pa slutijo le redki! Angeličin brat o njej bere »med vrsticami«. Zadnji namig nanjo pa v povesti odpravi (za zgodbo drugače nepomembni) delavec s trditvijo, da je sam grozote vojne vihre enkrat že okusil – iz besed žari upanje, da bo spomin na prvo veliko morijo drugo pač preprečil.

Pa še enega motiva ne prezrimo, in sicer motiva vaškega duhovnika, ki je v slovenskem pripovedništvu postal kar tradicionalen nosilec trezne naravne razumske opcije, do kakršne so tudi Jarca pripeljala vsa osebno-pesniška iskanja. Njuno svarilo se glasi: »Človek, ki dela zoper naravne zakone, se izloči iz življenja.«

Zadavec loči v slovenskem literarnem razvoju po letu 1930 dvoje socialno-kritičnih smeri:

1. dokumentarno, nebojevito, angažirano le, kolikor je registrirala socialna dejstva in prebudila anemično narodno zavest;
2. literarno, katere središče je razredni spopad, in ki misel usmerja v revolucionarno prihodnost.

Jarčev tekst neposredno ne sodi ne v eno ne v drugo kategorijo. Morda bi ga pogojno lahko stlačili v prvo, a se zdi, da je »dokumentarnost« v prebudniškem smislu problematična. Vendarle je v ospredju predvsem moralno ocenjevanje človekove (osebne) eksistence. Je pa tudi od nasprotnega ekstrema – idile – delo slejkoprej vsaj toliko odmaknjeno.

Ob branju Jalovega doma pada v oči nekaj očitnih (dobesednih) navezav na avtorjevo zgodnje literarno snovanje. Že osrednji lik uvodnega prizora – **drevo**, sodi sem. V zgodnjih pesmih Človeka in noči drevo reflektira notranja stanja lirskega subjekta: četudi je trhlo in samotno, stoji in kliče v veselje po rešitvi ali se na drugem polu iskanja mirno prepušča naravnim zakonom rasti. V prizoru naše povesti – ko drevo posekano pada – gre pa za radikalizacijo spoznanja neumestnosti in jalovosti metafizičnega (samo)iskanja?

Potem ko sta se Štefan in Angelica po desetih letih navezanosti prepustila ljubezenski strasti (malo pred njegovim odhodom), sta se ustavila pri **treh brezah**. »Tri breze...« pa je že naslov predzadnje Jarčeve prve zbirke; zaključni se v strastno željo po popolnem »razčlovečenju« v predajanju »vesoljni pramateri« naravi. In tudi v omenjenem poznem prizoru se junaka prvokrat zavesta svoje silne vpetosti v naravo in »resnično« življenje: »Življenje pred njima se je zazdelo neznano in ogromno kot prihajajoča noč. /.../« (Prim. Danijelovo spoznanje otipljivega življenja za edino resnično poezijo v zaključku knjižne redakcije (Novega mesta.)

Tudi stari pesemski naslov Vrtiljak se v Jalovem domu dobesedno pojavljuje. Toda, pesem iz leta 1921 ostane pri kriku razkrinkavanja neprestano vrtečega se, dirjajočega sveta za navaden beg v (metafizično)

samopozabo. Zdaj pa dvajset let starejši pesnik globoko čuti konkretno socialno (tragi)realnost mesta (sveta nasploh), ki zdaj »ni več vrtiljak, ki se suče kar tako, ampak ogromno prebivališče«, kjer je filozofsko samopozabljanje utelešeno kar v krutosti boja za delo in s tem preživetje.

V sedmem poglavju se Štefanu – ko je še član Perzijčeve družine – življenje zazdi »kakor **drzna igra** plesalca na visoko razpeti žici«. Praktično ista formulacija kot že omenjeno »akrobatstvo na žici človeške zavesti« iz romana *Novo mesto*, ki z razvojem dogodkov razkrije svojo puhlost.

Končno pa je v razmišljanje o eksistenci vključena tudi prispodoba o **plavaču** (str. 33), ki je osrednji lik dramske pesnitve *Ognjeni zmaj* (1923). Tam Plavač pokonča (ničejanskega) Kapitana, pa se potem skrušeno zave, da prepozno, saj je svet že v plamenih – že prej bi moral »s ponižnim delom varovati mir in red«, namesto da (se) je iskal po (metafizičnem) oceanu. Tudi tu Štefan spozna, da je od korenin odtrgano uporniško-iskateljsko plavaštvo le jalova zabloda, ki te le še globlje pogrezne.

Povzetek vseh teh primerjav verjetno prepriča, da gre v primeru Jalovega doma zares predvsem za miselno-moralni konstrukt, za sporočilo bistvenega Jarčevega življenjskega spoznanja:

*Ležim na trati; zrno te zemlje,
otroka svoja gledam, ki čebljata,
in ženo vidim, ki po poti gre...*

*V svet mater in očetov se budim:
nebo in zemlja z nami se igrata...
Ujet v to igro šele ves živim.*
(Idila, 1929)

Ali, kot ga je, v preprosto misel prelitega, položil v Štefanova usta: »Z menoj boš šla, **dom** bova imela. /.../ Delala bova in živela, kakor pač žive milijoni.«

Prastara, preprosta (z izrazom ne mislim manjvrednosti) idejnost je narekovala tudi izbiro tradicionalno preproste motivike (zlasti če drži predpostavka, da je bil Jarčev intimizem preobčutljiv za analiziranje kompliciranejših družbenih razmer), s tem pa tudi tradicionalne forme besedila. In če se je po svetovni literaturi zelo razgledani Miran Jarc prej odločal za podnaslavljanje z novelo (npr. *Črni čarodeji*), romanom (*Novo mesto*) in celo legendo (*Legenda o Kvirinu*), se njegova iskateljska potešitev v zlitju s »preprosto« stvarnostjo zrcali tudi v – verjetno avtorskem in v ekspresionističnih začetkih nemogočem – poimenovanju Jalovega doma s povestjo.

LITERATURA IN VIRI:

1. Franc Zdravec: Ekspresionizem in socialni realizem. V: Zgodovina slovenskega slovstva VI, VII. Maribor, Obzorja 1972.
2. Franc Zdravec: Slovenska besedna umetnost v prvi polovici 20. stoletja. Ljubljana, Mladinska knjiga 1974.
3. Lino Legiša: V ekspresionizmu in novi realizem. V: Zgodovina slovenskega slovstva VI. Slovenska matica 1969.
4. Miran Hladnik: Kmečka povest (teza). Ljubljana 1987.
5. Josip Vidmar: *Obrazi*. Maribor, Obzorja 1968.
6. Lado Kralj: Ekspresionizem (Literarni leksikon 30). Ljubljana, Državna založba Slovenije 1986.
7. Miran Jarc: *Človek in noč*; izbor pesmi, dramskih prizorov in proze. Izbral, uredil in spremno besedo napisal Bojan Štih. Ljubljana, Cankarjeva založba 1960.
8. Miran Jarc: *Novo mesto*. V: Ljubljanski zvon 1930.
9. Miran Jarc: *Črna roža*. V: Ljubljanski zvon 1934.
10. Miran Jarc: *Jalov dom*. Vodnikova družba v Ljubljani 1941.

Lucijan Reščič: vinjeta iz romana Pavleta Zidarja *Oče naš*

KULTURA
Rast 6/1992

Tone Gošnik SVETLOBA SOLI JE SONCE, KI VZNIKA IZ MORJA...

Prijatelju Pavletu Zidarju še enkrat v spomin

Lucijan Reščič: vinjeta iz romana
Pavleta Zidarja Oče naš

»Nekoč je bilo Novo mesto kraj, ki me je prebičal kot Kristusa. Čudno, da nisem klecnil. En sam človek je bil, ki me je držal na gladini, pisal se je Bogo Komelj. Brez njega bi že plaval v grobu. Kasneje še dr. Edgar...«

Besede so iz pisma, ki ga je lani oktobra poslal v frančiškanski samostan v Novo mesto pokojni pisatelj Pavle Zidar iz Portoroža. Z njim se je spomnil svojih mladostnih učiteljskih let na Dolenjskem in spodbujajočega, skoraj očetovskega razumevanja za delo mladega literata – začetnika, ki ga je bil deležen pri takratnem ravnatelju novomeške študijske knjižnice. Brali smo jih lahko na zanimivi razstavi vseh Zidarjevih knjižnih del v dveh steklenih vitrinah v samostanski knjižnici očetov frančiškanov v našem mestu. Knjižničar, pater Felicijan Pevec, me je v oktobru opozoril nanjo; pripravil je dragocen spominski sprehod skozi delo in ustvarjanje enega najplodovitejših slovenskih pisateljev. Ko človek na nekaj kvadratnih metrih šest obsežnih polic zagleda vseh 76 Zidarjevih knjig, mora pritrčiti besedam, ki so bile glasnejše zlasti po njegovi prezgodnji smrti letos avgusta:

»... Pavle Zidar je napisal več knjig, kot jih povprečen Slovenec v življenju prebere...«

Spomin pohiti v čas, ko sem 1951 prevzel od Jožeta Zamljena-Drejčeta, prvega urednika Dolenjskega lista, nadaljnje urejanje domačega pokrajinskega časnika. Kmalu potem je Drejčče pripeljal v uredništvo nekam bledečnega fanta in ga predstavil: »Tole je naš mladi učitelj iz Karteljevega; pesmi piše, eno bi mu lahko objavil v Dolenjskem listu...« In smo jo res. Leta 1955 so izšle Tončkove sanje, pesniška pripovedka, ki jo je pod pisateljevim pravim imenom **Zdravko Slamnik** v takrat rojeni knjižnici Janeza Trdine založil Okrajni ljudski odbor Novo mesto. Po 31 letih jo je kot risanko predvajala ljubljanska televizija, upodobila pa Darinka Pavletič-Lorenčak.

Takrat sva se z mladim učiteljem Zdravkom Slamnikom spoznala. Zdaj vidim Tončkove sanje, prvo Zidarjevo knjižno delo, napisano v Orhovici pod Gorjanci in izšlo pred 37 leti v Novem mestu, spet med razstavljenimi knjigami bogate béré **Pavleta Zidarja**, kot si je Zdravko kasneje nadel umetniško ime. Topla čustva in prijetni spomini me prevzamejo, ko jo zagledam na razstavi v samostanu.

Koliko pisanih ovitkov in raznovrstnih knjižnih oprem je tu! Koliko enkratnih naslovov posameznih del, kot zvežčič tankih izdaj in spet debelih bukev, ki so prišle izpod Pavletovega neutrudnega peresa. Tu so Kaplje ognjene, Baba na Možaklji, Soha z oltarja domovine, S konji in sam, Karantanija, Jem njegovo telo in pijem njegovo kri in prva izdaja romana **Oče naš**, nadaljevanje povesti Sveti Pavel. V letošnji pregledani

in dopolnjeni novi izdaji romana ob pisateljevi 60-letnici je Pavle Zidar v knjigi, ki mu jo je izdala Dolenjska založba hkrati s koprsko Lipo, v samostanski knjižnici podarjeni izvod napisal:

»Novomeškim frančiškanom, posebno p. Felicijanu, odličnemu knjižničarju, ob žegnanju kapiteljske knjižnice. Zidar. 8. 2. 92.«

Gledam ovitke in spet berem: Marija Magdalena, Barakarji, Stanja, Jugo, Izlet v mrak, Dim, Tumor, Pišem knjigo, Jaz sem ti, Učiteljice, Sveta Barbara, Moji besi, Kože, Blaženi med ženami, Harem. Oči se sprehajajo po naslovih in se ne utrudijo: Živim, Pandorine sence, Barbarin dežnik, Jezus v času, Mulci, Pasjansa, Jakobove sanje, Moja družina, Solveigina pesem, Dve postelji, Kužni Anton, Telegram, Otožni rob vaze, Miki, Mlaj, Medžugorska legenda.

Naslovi povesti, romanov, novel, pravljic, potopisov in avtobiografskega romana (Okupacija Javornika). Tu je tudi Kukavičji Mihec, izšel 1972 kot najboljši tekst leta. Zidar ga je napisal v Kobaridu leto poprej. Televizija je delo priredila pod naslovom Utonilo je sonce; v Trstu je 1976 izšlo kot radijska dramatizacija, kot podlistek v Ljubljanskem dnevniku, prevod odlomka nato v španskem jeziku in pripravljen prevod v češčino.

Tu je v vitrini roman Dolenjski Hamlet v založbi koprške Lipe in njegovo nadaljevanje Roman o Hanibalu, izdan pri mariborskih Obzorjih. In še in še novi naslovi, nove knjige. V nekaterih posvetila, tako na primer v Legendi iz 1974, ko je avtor 24. januarja 1981 zapisal:

»Čim večja je iluzija, legenda in mit, tem bolj je vse troje res! Resnica je legenda.«

Knjigo je podaril samostanski knjižnici.

V mladinski povesti Dražba sanj je v samostanu podarjeni izvod 23. septembra 1989 hudomušno napisal: »Dragim patrom frančiškanom ob obisku njihove prelestne kleti, polne vonja in fresk narave...«

Prebiram še druga posvetila v knjigah. Duhovitost se prepleta s pronicljivimi iskricami in domiselnimi prisposodobami; včasih so prešerne, pa spet žalostne in razmišljajoče, kot je bil Pavle Zidar zlasti zadnja leta.

Roman Koliko morja je v zrnu soli je izšel pri Prešernovi družbi 1958. V septembru, leto dni kasneje, je pisatelj v knjižnici podarjeni izvod vpisal tole posvetilce:

»Svetloba soli je sonce, ki vznika iz morja. Sol je vstajenje.«

Med knjigami je tudi nekaj Zidarjevih rokopisov; nekateri so spisani z izredno veliko pisavo na listih večjega formata. Na vitrinah je med nalepljenimi članki o pokojnem umetniku slovo Ivana Zorana iz Dolenjskega lista in spominski zapis iz Družine. Tople besede, polne čustev in spoštovanja do ogromnega dela in sadov, ki jih je v skrinjo slovenske kulture za vedno položil nekdanji dolenjski učitelj.

Pavle Zidar je kar nekaj let opismenjeval glavice naših šolarčkov. Začel je na Trebelnem v šolskem letu 1950/1951, potem pa učil še v Mokronogu, na Karteljevem, v Orehovici in v Zagradcu, kjer je delal do konca koledarskega leta 1955. Pot ga je nato zanesla v druge slovenske pokrajine, a vendar je Dolenjski ostal zvest.

Leta 1964 je v samostanu kartuzijancev v Pleterjah, kjer mu je bil prior dr. Edgar Leopold-Lavov naklonjen z vsem razumevanjem za delo mladega slovenskega literata, napisal povest **Sveti Pavel**. Izšla je 1965 pri mariborskih Obzorjih in pozneje še večkrat v ponatisih in prevodih v Zagrebu, novela iz nje, Črni veter, tudi v Pragi. Dve leti kasneje je, spet pri Obzorjih, izšel njegov drugi roman **Oče naš**. Tudi to knjigo

Tone Gošnik
SVETLOBA SOLI JE SONCE,
KI VZNIKA IZ MORJA...

Lucijan Reščič: Vinjeta iz romana
Pavleta Zidarja Oče naš

je Zidar, takrat že svobodni umetnik, pisal v Pleterjah in dokončal v Kobaridu. Roman je 1973 izšel še v Beogradu in čez deset let kot radijska igra na RAI, v slovenski postaji Trst A. Ko sta Dolenjska založba in koprška Lipa letos februarja poslali med nas ponatis romana Oče naš, je dr. Boris Paternu ocenil to kot njuno »pametno presojo, saj je roman tako rekoč enciklopedijsko delo Pavleta Zidarja, v katerem njegovo prozo uzremo z vseh treh glavnih strani: z zgodovinske, z duhovne in z umetnostne«.

V časih, ko smo mnogi Slovenci boleče sprejemali grenke resnice razlik in razočaranj med našim mladostnim navdušenjem in uporom proti zlu ter povojno resničnostjo, je Pavle Zidar z umetniškim peresom pogumno razbičal prevare in razvrednotenja nekdanjih idealov. Z zanimivimi ugotovitvami znanstvenika nam dr. Boris Paternu predstavlja prav takega Zidarja in njegovo pisateljsko poslanstvo, ko piše o njem:

»Mislim, da oba Zidarjeva večja ‚dolenjska teksta‘, povest **Sveti Pavel** (1965) in roman **Oče naš** (1967), ki je njeno nadaljevanje in konec, z današnje razdalje spet pridobivata na morda že nekoliko pozabljeni zanimivosti. Po eni strani zato, ker nenavadno živo pričujeta o razburljivem povojnem času, ki je večini sodobnikov že toliko neznan in mrtev, da jih njegova obuditev lahko vznemiri. Po drugi strani pa zato, ker nam tisti čas zaradi današnjega dogajanja znova stopa v zavest. Menjali so se lastniki zgodovinskih resnic in zdaj se tudi javnemu, ne le zasebnemu spominu odpirajo drugačna pota v preteklost. Književnost, seveda njen zanimivejši del, je bila v vsem tem že daleč pred današnjim prelomom, ki ji za nazaj niti ni povedal kaj bistveno novega, je pa potrdil njena nekdanja kritična početja in s svojo novo aktualizacijo vojnega in povojnega dogajanja spodbudil nova branja o tistih hudih časih.

Pavle Zidar ima v tej na novo oživljeni književnosti gotovo eno najbolj vidnih mest. Če poleg velike pričevanjske nazornosti upoštevamo še moč njegove pripovedne besede, bi med slovenskimi pisatelji težko našli koga, ki je o divjem povojnem času povedal več in sugestivneje, kot je povedal on. Pa vendar je ostal v živahnih šestdesetih letih, ko sta obe deli izšli, nekako odrinjen z obeh strani: iz etablirane literature ga je metala njegova popolna neprilagodljivost mišljenjskim konvencijam časa, iz opozicijske, v nekem smislu elitne literature pa njegova plebejsko elementarna umetniška beseda... Toda izločenost ni bila samo nesreča, bila je tudi privilegij njegove pisateljske usode. Naložil mu jo je bil čas, izbral pa si jo je sam, čeprav brez puščavniškega daru...

Že Aristotel je vedel, da je književnost zgodovinski resnici lahko bliže kot zgodovinopisje. Za Zidarja in njegovo prikazovanje povojne socialne, psihološke in moralne resničnosti to zagotovo drži. Ni bil prvi, ki je snel uradno ideološko shemo, položeno čez to obdobje, bil pa je prvi, ki je to shemo zdrobil do kraja in pogledal, kaj je zadaj. V središču njegove pozornosti je drama slovenskega kmetstva pod silovitim pritiskom razrednega »čiščenja«, razlaščenja in zadrugarske kolektivizacije, skratka, nasilno sesutje tradicionalnega vaškega sveta v njegovih materialnih in duhovnih temeljih. Pri tem je vzel pod pero eno najhujših slovenskih

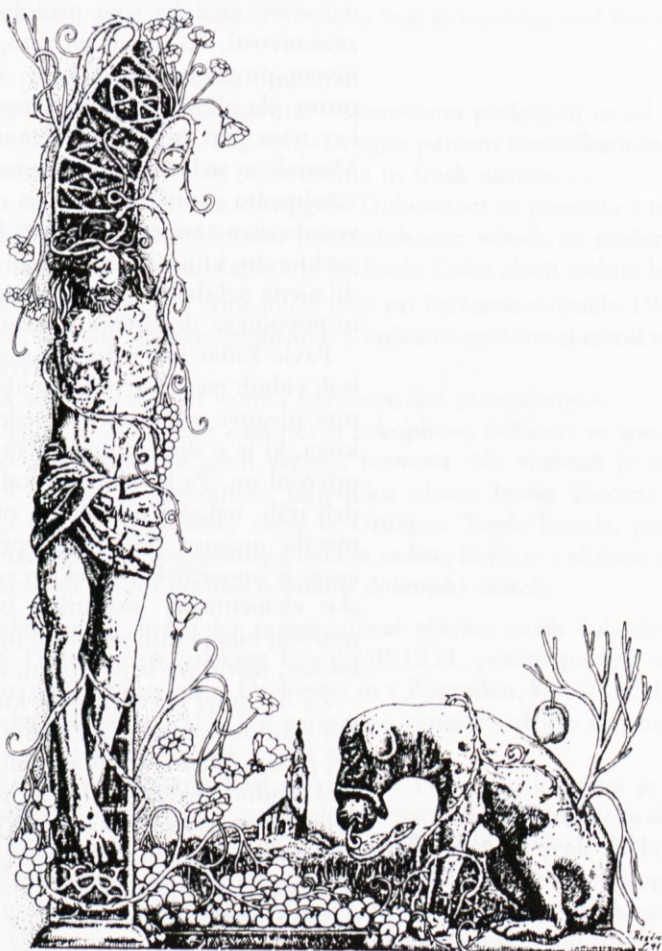
Tone Gošnik
SVETLOBA SOLI JE SONCE,
KI VZNIKA IZ MORJA...

paradigem, to se pravi dolensko, ki jo je poznal od blizu iz svojega mladostnega učiteljevanja...«

Pripovedna širina, živa epskost, ob kateri Zidarju verjamejo kljub vsemu hudemu, njegovi ljudje z vsemi svojimi čustvi in strastmi in z nenehno bližino smrti kot najbolj naravno spremljevalko in koncem vsega živega, a vedno pretkani z uporabno človeško prvinsko vernostjo, to je Pavle Zidar v romanu Oče naš. Kot izbruh vulkana je presenetil bralce in kritiko s svojo jezikovno mnogoglasnostjo, saj takih romanov dotlej nismo poznali. Bil in ostal je daleč od priskutne, uradne »lepe slovenščine«, dal pa nam je toliko njenih čistih in novih dragocenosti, da bo še dolgo zgled vsem, ki hočejo pisati izvirno, blizu ljudem in potrebam časa.

Pavle Zidar je zelo mlad odšel iz dolenskih krajev. S svojima »dolenjskima tekstoma« jim je ostal zvest vse življenje. Hvaležen spomin nanj ostaja med nami v vseh njegovih delih, prevedenih v celoti ali v odlomkih tudi v več tujih jezikov. Nabito poln je svojevrstne slikovitosti in neverjetne izbire motivov in zapisov, rojenih z enkratno polnokrvno ustvarjalnostjo. Spoštljiv in lep spomin pokojnemu pisatelju je bila zato tudi razstava o njem v frančiškanski samostanski knjižnici. V mesecu dni si jo je ogledalo kar precej ljudi, škoda, da še veliko premalo. Poznati in brati dela Pavleta Zidarja pomeni bogatejše živeti.

Lucijan Reščič: Ilustracija iz romana
Pavleta Zidarja Oče naš

KULTURA
Rast 6/1992

France Gorše: Eva, bron, 1938

Jože Kastelic UVOD V RAZSTAVO FRANCETA GORŠETA (Kostanjevica na Krki, 16. oktobra 1992)

Pogled na del zbirke akad. kiparja Franceta Goršeta. Galerija Božidarja Jakca v Kostanjevici na Krki hrani blizu sto enot tega žlahtnega kiparja in našega dolenjskega rojaka (Zamoštec pri Sodražici 1897–1986). Dvorane je projektirala ing. arh. Špelka Valentinčič-Jurkovič, postavitve razstave pa Miljenko Licul in Dragana Midič. Foto: Marijan Smerke.

France Gorše: Lastna podoba, bron 1971

KULTURA
Rast 6/1992

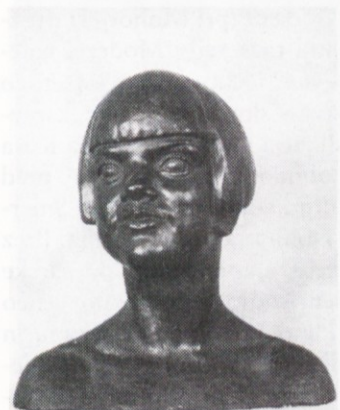
V kmečkem stolu – naslanjaču, iz grobega lesa iztesanem, sedi bradat, star mož. Nekam ozka, drobna glava z redkimi lasmi na temenu in z gosto, močno brado – globoke brazde na licih, široko odprte oči, s pogledom, ki se zazira nekam nad nevidno prisotno srenjo, nekam daleč, v izgubljeni čas in kraj. Ustnice, zgornja močnejša, so pol odprte, ves izraz arhaične podobe skoraj dobrodušen v svoji resnobni zamišljenosti. Roki sta prekržani nad oprsje in skoraj zakrivata telo, plastika spodaj pa je gladko odrezana: **Trubar pridiga**. Pripravlja se, da bo govoril dolgo in vztrajno in zavzeto, vsekakor ne v Ljubljani na prižnici v Špitalski cerkvi, gotovo v tujini, v Tubingi, v fremtu: »Lubi Slovenci! Lubeznivi bratje! Mir, inu pravo spoznane božje skuzi Jezusa Kristusa prosim.« To je Goršetova plastika Trubarja, po Bernekerju in Groharju tretji pomembni umetniški portret reformatorja, miniaturna monumentalnost.

Ko je moral Trubar v tistem kriznem, pa velikem šestnajstem stoletju bežati v tujino, ni bil prvi slovenski Odisej, Odisej brez vrnitve na rodno Itako, ni si pa mogel misliti, da se bo taka usoda njegovim rojakom v dvajsetem stoletju, brez ozira na vero, spol, starost in položaj, postoterala, potisočerala. Med temi sedanjimi zdomci, begunci, emigranti je skoraj ahasversko tipičen – ali pa, ker je njegovo zdomstvo tako potencirano, na višji ravni celo atipičen – Franc Gorše. Z osemnajstimi leti odtrgan od domače hiše v Zamostecu pri Sodražici, kjer se je pred vrati novega stoletja 1897 rodil, pregnan na soško fronto v kasarne tuje avstrijske vojske. Po vojni ni mogel študirati v Ljubljani, ker doma ni bilo takih šol, in je moral v duhovno pol-emigracijo k Meštroviciu v Zagreb, med 1925 in 1931 je živel na Primorskem pod gospodstvom Italije. Samo na vrhu življenja, od 1931 do 1945, je prebival v Ljubljani in še tu zadnjih pet let, vendar že spet v deželi z uradnim imenom Provincia di Lubiana. Potem pa spet od 1945 do 1952 v angloameriškem in italijanskem Trstu, od 1952 do 1971, dvajset let torej, pa v veliki, rekli bi –

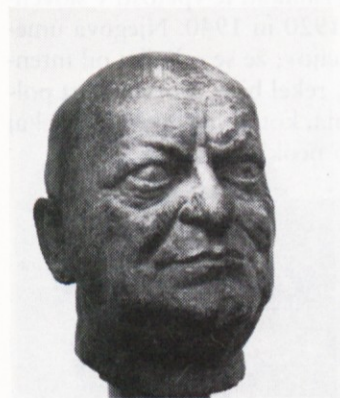
Jože Kastelic
UVOD V RAZSTAVO FRANCETA
GORŠETA

tisti pravi emigraciji v Ameriki, in nato kot tujec, vedno glasneje trkajoč na vrata domovine, od 1971 do smrti 1986 na avstrijskem Koroškem, v Kortah in Svečah v samotah svoje gotske cerkve in koč – in galerije. Samo umreti je kot devetdesetletnik smel »doma«, če rečemo to besedo v narekovaju, drugega avgusta 1986 na Golniku. Grob pa mu je spet na Koroškem, sicer v slovenski zemlji, a ne v državi Sloveniji.

France Gorše: Jezni, bron 1936

France Gorše: Deklica, mavec, 1928

France Gorše: Izidor Cankar, mavec, 1935

Taka odisejska usoda zaznamuje človeka, kateremu ni dano, da bi harmonično ali pa vsaj v okvirih neke duhovne skupne domovine, »Evrope« (kot danes sicer razočarano, pa vendar ne iz nje odtujeni rečemo) korespondiral s svojimi sodobniki, sodeloval na razstavih po svetu, potoval po Italiji in obiskoval velike muzeje od Prada v Madridu do Ermitaža v Sankt Peterburgu. Ne, ni mu bilo dano.

»Sedi na bregu s tigrastim srcem v prsih in morje raste in pada ob čerih,« pravi za Odiseja Gregor Strniša. Goršetova odisejada ni bila tigrasto borbena, ni bila sicer kapitulacija, a zdela se je nekaj danega, od Usode določenega. Če bi ga vprašali, katera od obeh Slovenij od 1945 do 1991 je bila boljša, bi najbrž prepustil presojo zgodovinarjem na dolgo stezo ali pa politikom kratkega veka in pomena odgovor kot bolj

Jože Kastelic
UVOD V RAZSTAVO FRANCETA
GORŠETA

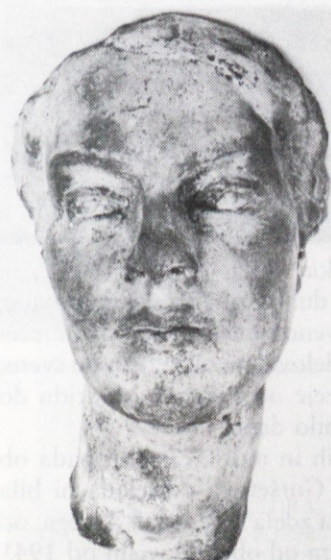

France Gorše: Marijino oznanjenje, mavec, 1942

akademski ali pa bolj pragmatičen, ne moralni problem. Zanj je bil moralni problem emigracije najbrž oseben – in dovolite, da ob kristocentričnem Goršetu (kot pravi zanj France Stele v svojem esaju, esaju mojstra, ob neuresničeni razstavi 1972 v Kostanjevici) navedem Pavlov krik preganjanca v drugem pismu Korinčanom (11, 21 – 33): »S trudi čez mero, z ječo čez mero, z ranami v izobilju, s smrtno nevarnostjo pogostoma. Mnogokrat sem bil na poti, v nevarnostih pred rojaki, v nevarnostih pred neverniki, v nevarnostih v mestu, na morju, med lažnivimi brati, v trudu in naporu, v pogostem bedenju, v lakoti in žeji, v mrazu in nagoti... Kdo se pohujšuje in bi mene ne peklilo!«

Ivan Sedej v svojih temeljnih študijah o Goršetu (pri Mohorjevi družbi v Celovcu 1985 in v katalogu k postumni razstavi v Moderni galeriji v Ljubljani 1987/1988 in v Kostanjevici 1988) oriše Goršetovo umetniško pot in položaj njegovega kiparstva v slovenskem postekspresionizmu. Tako kot Stele ga postavlja ob slikarja Gojmira Antona Kosa in Miho Maleša, ob kiparje Pirnata in Lobodo in Tineta Kosa, pred mlajšimi Putrihom in bratoma Kalinoma in mladim Franciškom Smerdujem. Postavi ga v šolo Meštrovića in ob Dolinarja in oba Kralja. Brez peyorativnega prizvoka lahko pri Goršetu ugotovljamo klesarske zamahe raznovrstnih vplivov: seveda vseprisotno grandiozno senco Meštrovića, pa Aristida Maillola v postrodinovskem neoklasicizmu in prvinskosti neke proletarsko-kmečke plastike, pa Ernsta Barlacha v njegovem ekspresionizmu – tistem nemškem ekspresionizmu, ki je Slovenijo tako plodno vzpodbudil v likovni umetnosti Franceta in Toneta Kralja in zgodnjega Jakca in v liriki Antona Vodnika in Stanka Majcna.

Goršetov svet forme ne bi smel in ne more zanikati te vpetosti v slovenski in s tem srednjeevropski prostor med 1920 in 1940. Njegova umetnost pa vendar že govori s »četrtto generacijo«, že se odmika od intenzivne ekspresionistične kretnje v stvarnost, rekel bi – v prvinskost polrealizma, v nekakšne poizkuse neoklasicizma, kot jih v Evropi kar nekaj zasledimo – spomnimo se le na Picassovo neoklasicistično fazo!

France Gorše: Portret Olge Maleš, bron, 1938

Pogled na del zbirke akad. kiparja Franceta Goršeta v Galeriji Božidarja Jakca v Kostanjevici

France Gorše: Asta Žnidaršič, žgana glina, 1941

France Gorše: Vstali Zveličar, patinirani mavec

Naj mi bo oproščena ta nekoliko drzna, ne povsem domišljena, bolj nakazana analiza in naj zdaj – v nekakšnem oklepaju teh izvajanj – omenim še drugo današnje ime, drugo umetniško usodo – Jožeta Gorjupa Kostanjeviškega! Samo kratko življenje – rojstvo 1907, deset let po Goršetovem rojstvu, in že hitri odhod 1932, na meji, ki deli slovenski ekspresionizem od neoklasicistične želje za konkretnimi, bolj vsakodnevni, bolj proznimi žanri, motivi in oblikami. O tem domačinu tu, ki mu je spomenik velika freska v Svetem Miklavžu, bo več in bolje govoril in pisal rojak, harvardski doktor in direktor Narodne galerije – Andrej Smrekar. Samo omemba tukaj torej – samo misel! V umetnosti leta življenja, kljub seveda pomembnosti njihove neposredne funkcije, malo štejejo: danes ni tako zelo važno, da je Tizian dočakal skoraj sto let, Masaccio pa komaj petindvajset...

Vrnem se k Goršetu! Grška, mediteranska arhaika – Eva 1938, Orfej 1971 se umakne srednjeveški introspektivnosti. Tu so Goršetovi **Križevi poti**. Via crucis, ki je po ideologiji krščanstva tudi via triumphalis – v vedno novih in novih variacijah, ne le zaradi naročil od Argentine do Kanade in Slovenije, ampak tudi zaradi teme same stopa v ospredje. (Rad zaidem v mirnem popoldanskem času v ljubljansko stolnico in se zaziram v tišino Goršetovega Križevega pota in poslušam preprosto modelacijo figur te nadčasne tragedije, v kateri so akterji Nebo, Zemlja in Pekel.) V teh plastikah je spregovorilo čisto sporočilo kiparja in človeka Goršeta.

Preprosto profesorsko rečeno: enotnost vsebine in oblike ali bolj učeno: Goršetova gotika, tako neizogibno in brez ostanka spojena forma z idejo, kot je bila prava gotika od arhitekture do miniaturni likovni izraz in interpretacija sholastične filozofije in vere Akvinca, kakor nam je razložil Erwin Panofsky. Ne morem si kaj, da nas ne bi tu spomnil na Zurbaránovo baročno sliko v Berlinu – Sveti Bonaventura predstavlja svetu Tomažu Križanega. Mistična filozofija sholastike predstavlja aristotelovski filozofiji sholastike podobo, v katero verujeta obe skupini.

Gorše najbrž ni poznal te slike – je pa v njej strnjen v čisti sintezi srednjeveške gotike predokus goršetovskih sintez Križevega pota.

Kipar Gorše pa ni samo moderni emigrant in srednjeveški menih, čeprav je tudi to oboje v svoji biti in v življenjski usodi, ki k tej osnovni biti podzavestno teži. Njegova umetnost nosi tudi posebni pečat slovenstva in je prav ta element odločilno vplival na izbiro njegovih glavnih motivov v plastiki in risbi. Tudi če so teme navidezno brezčasne in vseprostorne – **Eva, Mati z otrokom, Pastir, Planšarica**, je vendar mišljen slovenski motiv. Ali ni tudi slovenska zemlja v duši našega človeka vsepovsod prisotna? »Kje, domovina, si? Ali na poljih teh? Še pod Triglavom, okrog Karavank? Ali po plavžih si ali po rudnikih? Tu? Preko mórja? In ni ti mejá?« Goršetova Duma poje v glini in orešču, v bronu in lesu in kamnu pesem slovenske Itake.

Ta pesem Goršetu nikoli ni umolknila. V srečni ljubljanski dobi je to samoumevna himna ljudem, portretirancem, naročnikom – izbrancem, pa plebejcem, katerih potomec in del je bil umetnik sam. V tržaški in ameriški dobi je razmerje kontemplativno – Romarji, Baraga, Krst kneza Gorazda, Miklova Zala. V umiku v samote koroške dežele simbolično – Ideja in stvarnost, Pozitivna in negativna forma, Alegorij duhovnosti, Življenje, Maske, Genij...

France Gorše: Osnutek kipa za spomenik dr. Ivanu Prijatelju, patinirani mavec, 1942

Odnos do nacije je lažje ugotavljati v literaturi kot v likovni umetnosti ali muziki – mislim, odnos ne imanentno obliko. Ta je nujno spojena, čeprav zdaj bolj in zdaj manj, vedno pa nujno, z rodnom, iz katerega umetnik prihaja. Seveda je pri nekaterih muzikih in likovnih ustvarjalcih podpis domovine tudi brez zlagane folklore neposredno razpoznaven. Arnič je slovenski glasbenik in Goršè je slovenski kipar. Njegove Eve in celo dame so pravzaprav slovenske kmečke ženske in njegove kmetice so večne nosilke sporočila te zemlje in celo največkrat goršetovsko neposredne – pri delu kot simboli vročega poletja, z odpeto bluzo in srpom v roki, matere z otrokom v naročju, težko določljive življenjske dobe. Večne. Goršè je gotovo poznal idol žene z Ljubljanskega barja, ko je hodil v Narodni muzej k prijatelju Rajku Ložarju in risal ilustracije k Jalnovim Bobrom (in spominjam se njegovega vedno vedrega, nekoliko visokega glasu in živega, zaupljivega nasmeška), težko pa, da je poznal neolitske in protozgodovinske evropske figure Kurotrofos – Matere z otrokom. A vendar izročila zemlje ni mogoče zatajiti in zgrešiti. Te prvinske simbole, te arhetipe je Goršè instinktivno nosil v sebi in zaznamujejo ves njegov opus. Le malo skupnega bi s temi ženami imele renesančne madonne v visoki klimi gosposkih umetnosti italijanskih mestnih komun.

Umetnostni zgodovinarji in kritiki bodo kasneje, ko bo Goršetovo delo, raztreseno po vsem svetu, bolje dokumentirano in pregledano, postavljali teze, izvajali analize, tehtali in izrekli presoje. Ta čas in danes, v tem svečanem trenutku ni priložnosti za to in vaš govornik si tudi ne lasti tega znanja in teh zmožnosti. Izrekel bi samo še dvojce, troje misli!

Izredno domiselno, strogo koncipirana razstava nam bo v izbranih plastičnih umetninah zanesljivo predstavila umetnika Franceta Goršeta, v spremstvu slik Jožeta Gorjupa v novourejenih samostanskih, muzejskih dvoranah tu zgoraj. Zgodovinski portreti od Ivana Prijatelja mimo Izidorja Cankarja do Franceta Balantiča, figure ženske lepote in ženskega materinstva, molčeči Kristus na steni s potezami avtoportreta (podobno, kot je to izvedel William Zorach z Glavo Kristusa, nekakšno sintezo z avtoportretom, v Museum of Modern Art v New Yorku), Trubar – miniaturna monumentalnost na koncu, po Bernekerju in Groharju tretja upodobitev resnično doživetega očeta reformacije. Tak je pogled na dvorane, h katerim se bo seveda treba vračati, da si iz njih postavimo to in ono v svoj imaginarni muzej, ki ga bo motril naš notranji, pa vendar oddaljeni pogled.

Habent sua fata expositiones – kot knjige imajo tudi razstave svojo usodo. Direktor Lado Smrekar je s Francetom Steletom pripravil Goršetovo razstavo poleti 1972 ob petinsedemdesetletnici kiparjevega rojstva. Tiskani katalog, postavljena razstava, prireditelji – vse je ostalo v klavzuri teh zidov. Kako je mogoče utišati besedo pesnika, zasuti usta, zapreti pot podobi! Če je Balantič zgorel v ognju, recimo – leve vojske, ali Lorca padel pod streli desnih fašistov, ni umrla njuna pesem. In ob vseh triumfalnosti in svetovnem pomenu Cezarja Avgusta ni in ni pozabljena usoda Ovidija v megljenem Pontu.

In nazadnje: Tu, kjer smo zbrani med deli umetelnih kamnosekov, med oboki in najfinejšimi čašasto-brstnimi kapiteli cistercijanske gotike zgodnjega trinajstega stoletja, v arhitekturi kompleksa tega bahatega kostanjeviškega baroka – ob mojstrovinah Rubensove in Van Dyckove

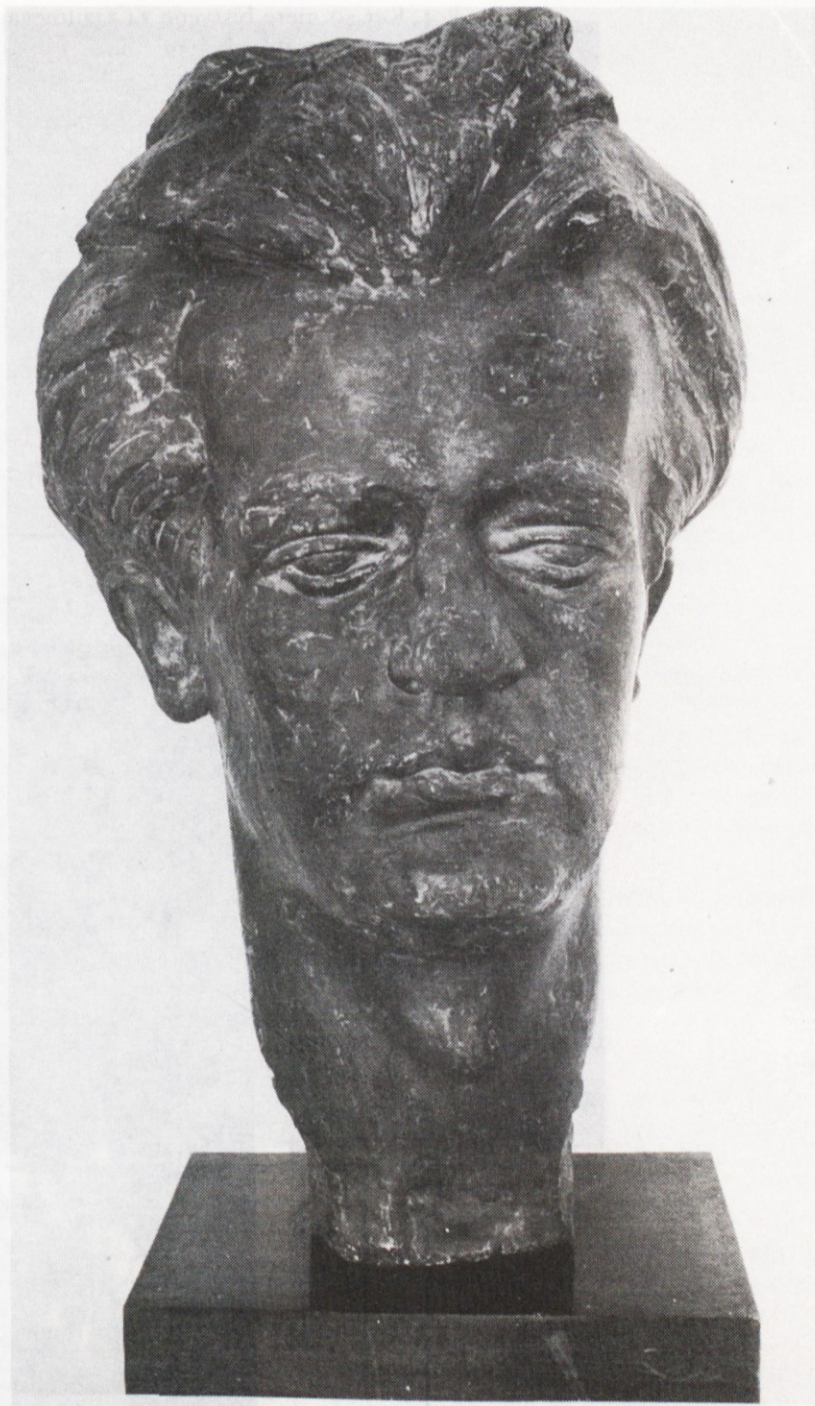

Jože Kastelic
UVOD V RAZSTAVO FRANCETA
GORŠETA

šole iz pleterske kartuzije, v spremstvu pastelov in grafik Božidarja Jakca in opusa Franceta Kralja in Toneta Kralja in zdaj še izbranih slik Jožeta Gorjupa – Goršetovih sodobnikov, znancev, prijateljev, soustvarjalcev – tukaj pač lahko brez patosa, pa vendar neskromno ugotovimo: Iz roda v rod duh – najde pot!

France Gorše: Mati z otrokom, bron, 1977

KULTURA
Rast 6/1992

Dopnilo k prispevku iz prejšnje številke
KOPIJA LE BRUNOVEGA MARIJINEGA OBISKANJA
 (D. Bizovičar, T. Kurent, A. Vidmar):

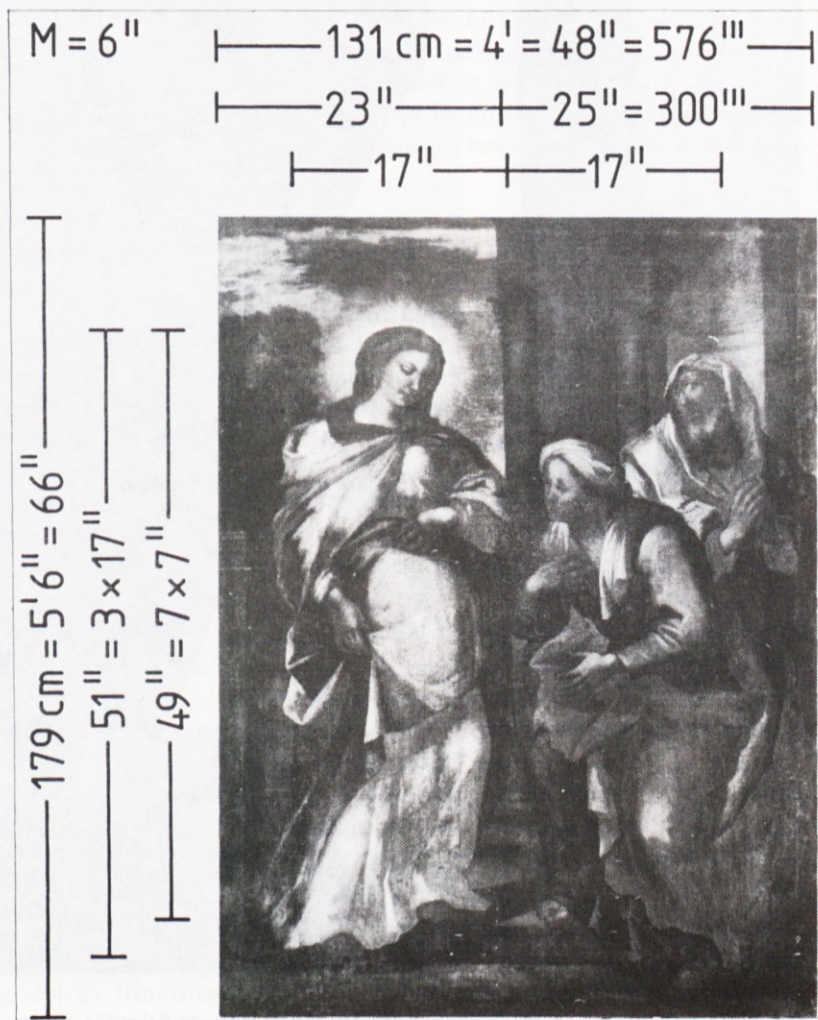
Spoštovani uredniki revije RAST.

V razpravi o sliki v Slapah ste objavili sliko Marijino obiskanje brez kot. Ker so mere bistvene za razumevanje moje razprave, **prosim da v prihodnji številki objavite sliko skupaj z merami ter naslednjim tekstom:**

Slika Marijinega obiskanja v Slapah je široka 4 in visoka 5 in pol francoskih kraljevskih čevljev.

Hvala!

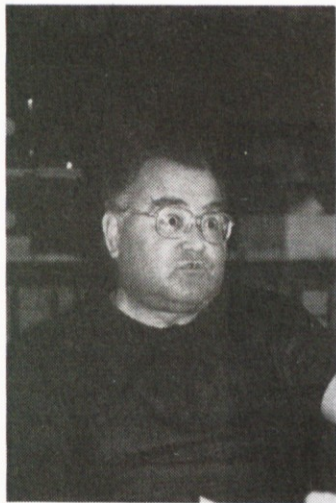
Tine KURENT

James Biddle

»ZA NEKATERE GOSPOD, ZA DRUGE TOVARIŠ, ZA TRETJE PA KAR JANEZ«

Pogovor z Janezom Vidicem, župnikom iz Šentruperta

Tako označuje odnos ljudi do sebe Janez Vidic, župnik, ki že vrsto let »pastirsko« in gospodarsko vodi šentruperško župnijo. Tak odnos ljudi, pravi, ga ni nikoli motil. Kako bi tudi ga, saj je gotovo le zrcalna podoba njegovega lastnega odnosa do njih; ta pa je od nekdanj bil odprt, širok in pokončen.

Ob dnevu mrtvih (ali: vseh svetih) ga tako npr. lahko dopoldne srečaš na komemoraciji pred krajevnim spomenikom žrtvam fašizma, popoldne pa na pokopališču, ko na njem opravlja obred sredi svojih živih in mrtvih, sredi bolj ali manj vernih ali nevernih faranov in krajanov, ki ga pa vsi cenijo in spoštujejo; najbrž ravno zaradi odprte širine njegovega značaja in ravnanja, pa tudi kot skrbnega gospodarja in organizatorja restavratorskih in obnovitvenih del na cerkvah svoje župnije. Kot tak je gospod Janez Vidic najbrž pravi sogovornik za današnji čas.

– *Če se ne motim, ste bili v Šentrupertu najprej kot kaplan, potem pa ste se čez leta vrnili. So bili ti prihodi le volja vaših poklicno nadrejenih?*

»Res je, v Šentrupert sem se vrnil po sedmih letih, prvič sem bil tu dve leti in pol kot kaplan. Vrnil sem se s Trstenika na Gorenjskem. Vendar te premitivne ne gredo po vojaško z dekretom, ampak v dogovoru z župnikom – takrat smo bili »upravitelji« – ker je v takem primeru tudi odgovornost večja. Mene so v Šentrupert torej takrat predlagali in sem sprejel. Rekel sem si, tu pač nekoliko že poznam razmere in bi se dalo delati.«

– *So vam prirasli k srcu, kot rečeno, slikoviti, za nekatere kar rajski kraji – ali ljudje?*

»Ne, ne ljudje. Ljudje celo niso bili posebno navdušeni, da se vrnem, ker so nekateri smatrali, da sem preveč živ za Šentrupert. Preveč fantovski, premalo duhovno usmerjen – za določeno plast ljudi. Kot kaplan sem bil namreč pretežno z mladimi, manj s starejšimi. Najbrž so se nekateri izmed teh bali, da bo šlo z mano vse preveč v liberalno smer. No, pozneje se je to mnenje spremenilo.

Glede samega kraja pa se tu počutim skoraj kot doma. Sem sicer Gorenjec, vendar se mi zdi da v teh hribih gledam sicer nekoliko pomanjšane hribe domače okolice: Sv. Jošt, Šmarjetno, Špičast hrib, Sv. Mohor.

Sem pa mlade vodil v te kraje in zlasti hribe svoje Gorenjske. Smatral sem, da se z mladimi najbolj zblizamo prav s pohodi v hribe in na taborjenjih.

To je bilo v prejšnjih časih še vprašljivo in marsikdo je rekel: Kaj si Partiji obljubil, da te pusti pri miru. Vendar mi nikoli nihče ni očital, da hočem mlade zmanipulirati ali kaj podobnega. Najbrž tudi zato, ker planinske organizacije v teh krajih sploh ni bilo. Sicer sta mi pri organizaciji mladinske skupine veliko pomagala diakon Jože Ramovš in diakon Imre Jerebic, oba s končano teološko fakulteto. Pomembno se mi zdi, da sta to vodila laika, kar je bilo po svoje bolj učinkovito pri tako

»ZA NEKATERE GOSPOD,
ZA DRUGE TOVARIŠ,
ZA TRETJE PA KAR JANEZ«

imenovanem »programu za življenje«, ker mladi smatrajo, da duhovnik tako govori, ker mora, laika pa smatrajo za bolj nevtralnega in mu zato bolj zaupajo in verjamejo.«

– *No, in ta vaša pohodniška ljubezen se je ohranila do danes.*

»Pred štirimi leti sem bil na dializi, nato na operaciji, po kateri živim z bratovo ledvico. Po bolezni je seveda pohodništva manj. Nadaljeval je kaplan. Imajo pa mladi do tega spremenjene poglede: radi bi več rekreativnega. Mi pa smo imeli delo zastavljeno pol rekreativno, pol pa je bilo tako imenovanega »programa za življenje«, ki je zajemal široko paleto življenjskih, moralnih problemov, seveda tudi z verskega stališča.

V času odraščanja se namreč oblikuje človekov nazor; v osnovni šoli otrok vsrkava informacije, pozneje pa se odloči: to mi nekaj pomeni, v tem vidim odgovore na življenjska vprašanja in smisel, ali pa ugotovi: to mi ne pomeni nič, zame je brez smisla.«

– *Študirali ste, ko v ozračju našega prostora versko čustvovanje in mišljenje ni imelo enakovredne teže in vrednosti. Gotovo je smer vaše poklicne odločitve začrtala družina.*

»Deloma gotovo. Ker je bila trdno verska že po tradiciji. Vera je bila v njej dobrina. V družini nas je bilo sedem otrok, od tega šest fantov; trije smo šli za duhovnike, trije pa so ostali za punce. Imeli smo toliko gozda, da nas je oče lahko šolal. Počitnice smo preživeli ob delu v gozdovih na Jelovici. Bilo je težko; vem, da je oče nekoč dobil odpadne liste iz vevške papirnice, mi pa smo potem iz njih delali zvezke.

Sicer pa je bil oče partizan, kar je bilo pri nas samo po sebi razumljivo. Domobrancev skoraj poznali nismo, kadar pa so že prišli, smo jih imeli za »slovensko govoreče Nemce«, ker so bili v nemških uniformah. Oče Nemcev ni maral že zato, ker so ga zaprli kot talca v Begunje. Vsak dan smo čakali, kdaj bo ustreljen. Potem pa je ušel, ker mu je pomagal sovojak iz prve svetovne vojne, ki pa je bil tu v Begunjah oficir. Ko so ga peljali v Drago, mu je svetoval, naj gre za avtom in se počasi oddalji, da ne bo nihče streljal. Tako se je oče rešil, v Begunjah pa je še danes zapisan kot ustreljen.

Ni pa bil zadovoljen s tem, kako se je razvijalo po vojni, ko so njegovi soborci zlezli na okraj in prišli tudi k njemu s predlogom, da bi mu preskrbeli službo. Njega pa je najbolj bolelo, da ne sme sam gospodariti z gozdom, ampak ga kakšen njegov »birmanc« uči, kaj bo sekal. Na gozd je bil zelo navezan.

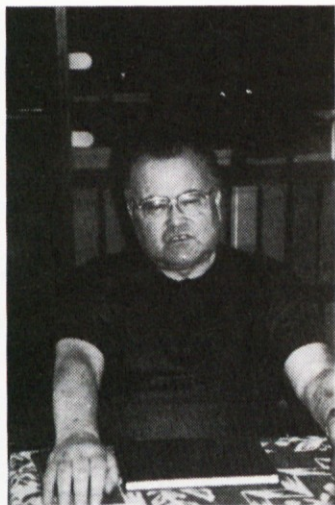
Meni pa je oče dal proste roke pri izbiri poklica in mi celo pol leta pred novo mašo rekel: Imamo še toliko hoste, da greš lahko tudi v Zagreb na katerokoli fakulteto, samo da ne boš kdaj rekel, da te je kdo silil, ker lahko ne bo: na »fajmoštra« danes lahko vsak pljuje.

To je bilo leta 1963.

Doma so mi torej dali popolno svobodo, taka pa je bila tudi učna doba v gimnaziji v Kranju, kjer so nas učili še stari profesorji širokega duha. Napovedovali so sicer novo dobo, a so bili metodično še pri starem.«

– *Kako ste doživljali svojo poklicno dejavnost v času, ko sta vera in Cerkev živeli na robu družbenega dogajanja, kako pa jo doživljate in vidite danes, ko so se stvari najbrž le spremenile?*

»ZA NEKATERE GOSPOD,
ZA DRUGE TOVARIŠ,
ZA TRETJE PA KAR JANEZ.«

»Tako prej kot zdaj sem župnik za vse. Za te, ki mislijo tako, in tiste, ki mislijo bolj liberalno. Prej sem pazil na besede, zdaj pa moram še bolj; prej je bilo jasno, česa ne smeš reči, zdaj pa obstaja možnost, da s svojim bolj svobodnim govorjenjem nekatere ljudi prizadenem. Tega pa nisem nikdar maral; nikdar nisem želel, da bi ljudi odbijal. Zato ne pride v poštev, da bi navijal za katerokoli stranko. Menim pa, da imajo tudi kristjani pravico in svobodo, da so zastopani v vsej pisani paleti strank, v tisti pač, od katere pričakujejo uresničitev svojih pričakovanj. Sicer pa ta naša demokracija še ni tisto »ta pravo«. Ljudje sicer bolj kritizirajo, a so še zbegani.

Glede Cerkve pa obstaja še vrsta statusnih vprašanj, npr. socialni status duhovnikov. Nelogično je tudi npr., da za porabljeno elektriko v cerkvi plačujemo dražji, to je industrijski tok. Pri obnovitvenih delih na cerkvah smo do cenejšega materiala v preteklosti prišli preko krajevne skupnosti, z novo davčno zakonodajo pa je še ta možnost odpadla.

O kakšnih velikih spremembah niti ne morem govoriti, mogoče bodo čez 20 ali 30 let. Res pa je, da se z nekaterimi ljudmi lahko bolj odprto pogovarjamo, npr. z občinskimi oblastmi.«

– *Zdi pa se včasih, da je življenje na robu družbe za pravo vernost v globljem duhovnem pomenu celo bolj produktivno...*

»V prejšnjem režimu smo bili že zaradi opozicije do Partije prisiljeni iskati najrazličnejše načine, kako bi uresničili cilje in zato je bilo treba včasih voziti pravi slalom, kar je bilo pogosto kar naporno.

Sedaj pa, ko ni več nobenih formalnih ovir, ko je vse bolj svobodno, opažam, zlasti pri mlajših duhovnikih, tako komodnost, da sem včasih kar malo razočaran. Spominjam se, da sem šel nekoč na notranjo upravo s prošnjo za dovoljenje za mladinski klub, pa se je uslužbenec začudil, kako sploh upam priti na tako misel. Zdaj tovrstnih ovir ni, organizacije bi bile možne, pa se ne Cerkev ne duhovniki ne znajdemo; vsaj tak občutek imam.

Je pa tudi zainteresiranost pri ljudeh manjša. Prej je marsikdo šel v cerkev zaradi nekakšne opozicije, da bi pokazal, da ne misli tako kakor uradna linija. Tako da sem dr. Kranjcu, ko me je vprašal, ali hodi v cerkev zdaj kaj več ljudi, odgovoril, da popolnoma nič več, samo nekaterih iz Trebnjega in Mirne, ki so bili prej v Partiji, ni več na našem koru, ker so najbrž po domačih cerkvah.«

– *Ali se vam zdi možna nevarnost bogate in – v posvetnem smislu – močne Cerkve. Moč kviri, o tem poroča zgodovina... Kako vi gledate na vračanje po vojni Cerkvi odvzete lastnine: mislim na splošno in konkretno v primeru vaše župnije?*

»Gotovo je, da bi se te materialne krivice morale poravnati, je pa vprašanje, na kakšen način. Morda bi bilo dobro, da se to zgodi v obliki skrbi za socialno zavarovanje duhovnikov. V naravi vsega ni mogoče vrniti. Noben župnik prav gotovo ne bo zahteval obdelovalne zemlje, gozdove pa zaradi vzdrževanja cerkva. (V naši župniji so vzeli vsega skupaj 47 ha, od tega okoli 15 ha gozda.) Drugo, kar bi bilo nujno vrniti, je funkcionalni prostor okrog cerkva: okrog Vesele Gore, škocjanske cerkve, kjer je vzeto vse do zidu. Enako je pri Sv. Roku in na Križevem potu, kjer so kapelice tako rekoč »v zraku«, ker je zemlja last domačina Ruglja, ki je letos prvič dovolil čiščenje grmičevja okrog kapelic.

»ZA NEKATERE GOSPOD,
ZA DRUGE TOVARIŠ,
ZA TRETJE PA KAR JANEZ.«

Ne bi pa zagovarjal tega, kar sem zadnjič slišal na občini, da so župniki in graščaki znali nagrabiti premoženje od ljudi na fin način. Cerkvi je bilo namreč veliko darovanega, da bi se na ta račun toliko in toliko let brale maše. Iz darovane zemlje naj bi prišlo toliko vrednosti, da bi se z njo te maše izplačevale. Takih pogodb je cel kup.

So pa na splošno stvari okrog vračanja odveztega zelo nedorečene. Do sedaj sem v zvezi s tem plačal že okoli 30 tisočakov, pa še ne vem, pri čem konkretno sem.

Če bi dobili nazaj gozd, bi bilo zelo olajšano vzdrževanje in obnavljanje cerkva, ki imajo vse lesena ostrejša in ogrodja zvonikov. Teh cerkva pa je poleg župne v fari še osem. Samo za obnovo zvonika župne – šentruperške cerkve je šlo 40 m³ rezanega lesa...«

– *Vi ste, podobno kot eden vaših, med ljudmi tudi zelo cenjenih predhodnikov g. Bakan, znani kot preudaren, zagret gospodar. Z vzdrževanjem in obnavljanjem cerkva ste opravili pomembno kulturno dejanje. Kaj vse vam je uspelo, kako in kakšni so načrti glede tega za prihodnost?*

»Tisto, kar uspe, radi bolj poudarimo. Vendar tudi meni ni uspelo vse, tudi zato, ker so bila »polena« tudi v tej fari: sicer marsikdo misli, da nisem zvedel zanje, ampak se zve več, kot bi bilo včasih prav.

Če pa hočem govoriti o tem, kar je uspelo, moram omeniti obnovo farne cerkve: popolna obnova zvonika z novo bakreno kritino, beljenje, fasada prezbiterija, elektrifikacija zvonika. Popolnoma smo obnovili cerkev na Zaloki, delno na Veseli Gori, obnovili smo Viher, deloma Cirnik in Škocjan. Preostalega dela pa je še za vsaj dvajset let, za pridnega gospodarja.

Mene je pri tem zaustavila bolezen, tako da ni več prave moči, pa tudi ljudje – tisti, ki so bili pripravljeni pomagati, so ostareli. Veliko je bilo namreč narejenega udarniško in s prispevki: ne samo od tistih, ki obiskujejo obrede, pač pa tudi od tistih, ki bodo nekoč cerkev in Cerkev rabili za odhod s tega sveta, ker velika večina ljudi se vendarle pokoplje z verskim obredom.

Za obnovitvena dela je treba nabrati velike vsote (samo na šentruperškem zvoniku je štiri tone bakra). Obrtniki pa tudi ne poznajo usmiljenja; zdi se mi, da računajo v skladu z rekom: Kjer so farji, tam so dnarji. A v praksi le ni tako.

Moram pa poudariti, da v zadnjih letih poleg zasebnih donatorjev prispevajo tudi posamezne firme.«

– *Ob vseh teh uspehih pa so vam tako rekoč na farovško dvorišče in v neposredno bližino pokopališča postavili Agrostroj, v neposredno bližino Križevega pota pod Veselo Goro pa stanovanjsko hišo. Oboje ni ravno v kulturni ponos kraju. Pri tem ste bili verjetno brez moči.*

»Pozitivni stvari postavitve Agrostroja v Šentrupert sta dve: nekaj ljudi je dobilo delo, mi pa smo »v zameno« dobili učilnico. Negativne stvari pa so veliko hujske in tudi mnogo bolj trajne. To čas potrjuje. Toda meni je bilo takrat rečeno: Če ne boš podpisal, lahko samo pakiraš.

Glede Križevega pota ali pozneje Vesele Gore pa nisem imel popolnoma nobene moči, ker ni (bilo) urejeno vprašanje funkcionalnega zemljišča v okolici teh cerkvenih objektov. Ob Križevem potu lastnik hiše namerava menda graditi še hlev, kar mu bo verjetno ob pomoči kmetijskega lobija tudi uspelo.

Pogled na župnišče s pokopališča v Šentrupertu

NAŠ POGOVOR
Rast 6/1992

»ZA NEKATERE GOSPOD,
ZA DRUGE TOVARIŠ,
ZA TRETJE PA KAR JANEZ.«

Če bi bila krajevna oblast svoje čase bolj gibčna, ta hiša ne bi stala tam, kjer stoji.«

Zgoraj: Vesela Gora

Desno: Križev pot

– *Ob takih stvareh bi morale reagirati institucije, ki skrbijo za urejanje prostora in varstvo kulturne dediščine. Kakšno je bilo sodelovanje z njimi?*

»Glede omenjene hiše se čudim, da je graditelj dobil vsa dovoljenja, ko pa je vendarle birokratski aparat tako gost. Človek si ob tem lahko samo marsikaj misli in ugiba... Strokovne institucije so pri obnovah pomagale predvsem strokovno, finančne pomoči pa je bilo sorazmerno malo. Je pa ta aparat – z vsemi dnevnicami in kilometrinami pravzaprav dovolj drag. Ob tem sem razmišljal o nizki ceni lastnega dela, dela župnika – upravitelja, ki skrbi za toliko in toliko kulturne dediščine, pa si od tako imenovane družbe ne zasluži niti plačila socialnega zavarovanja.«

– *Lahko pa rečemo, da obletnice, ki so pred vami, pričakujete s pomembnimi gospodarsko-kulturnimi dosežki. Katere so te obletnice?*

»Letos praznujemo petdesetletnico prihoda salezijancev v Šentrupert. Pred petdesetimi leti so namreč z Ivanom Bakanom prišli v našo župnijo. Naslednje leto pa bo šeststo let, odkar so celjski grofje začeli zidati šentrupersko cerkev, nakar so jo zidali sto let, z njihovim propadom so bili donatorji drugi, zidavo pa so 1497 dokončali Turjačani. Vsega skupaj so jo zidali 104 leta. 1994 pa bo 950 let, odkar se omenja fara Šentrupert: Sv. Rupert pri Škrljevem, ker je bil pač škrljevski grad bolj markanten kot pa cerkev. Te obletnice skušam izrabiti tudi za obnovo.«

– *Doživljamo čas, ko se celi predeli sveta nekako preoblikujejo, obenem pa smo priča naraščanju nacionalnih, verskih, socialnih nestrpnosti, ki preraščajo v konflikte in krvave spopade. Nestrpnost in netolerantnost med različno mislečimi pa sta v vsej človeški zgodovini prinesli že mnogo hudega. Kako vi gledate na te probleme?*

»ZA NEKATERE GOSPOD,
ZA DRUGE TOVARIŠ,
ZA TRETJE PA KAR JANEZ.«

»Ljudi preprosto ne smemo še bolj razdvajati, kot že so razdeljeni z vsemi dogajanji in delitvami iz druge vojne in neposredno po njej. To so tihe, latentne delitve in poglobljanje ter razpihovanje teh bi bilo zame zločin, pa naj bo to razpihovanje na eni ali drugi strani.

Sedaj je treba na to paziti še bolj zaradi morebitnih pojavov revanšizma, ki pa jih sam ne vidim, čeprav partizansko usmerjeni sedaj radi hitro marsikaj označijo za klerikalizem ali revanšizem.

Smo se pa v preteklosti morali sami kot cerkvena ustanova tolerantno obnašati ravno zato, da ljudi ne bi razdvajali. Tako še pred desetimi leti sploh nismo javno omenjali štiridesetletnice prihoda salezijancev v Šen-trupert, ker smo v pogovorih, tudi na občini, prišli do spoznanja, da bi to ljudi bolj razdvajalo, kot bi jim koristilo. To mi je sicer prvi salezijanec Ivan Bakan zameril, ampak ni imelo smisla izpostavljati ljudi morebitnim pritiskom zaradi oživljanja nekaterih stvari iz preteklosti. Vedno sem se trudil delati v smislu trezne tolerantnosti. Zato z žalostjo gledam dogajanja na Hrvaškem in v Bosni ali pa to, kar se dogaja z našimi usmiljenkami v Beogradu, ki jih ustrahujejo, jim razbijajo okna. In to v zahvalo, ker so štirideset let tako rekoč zastoj delale v korist tamkajšnjega naroda. To so zelo mučne stvari.

Pri nas, upam, take nestrpnosti ni, ker je tudi nadškof precej širok, diplomat, izkušen in se ne zaletava. Cerkev tudi nima nobenih pretenzij klerikalizma, ki ji ga nekateri očitajo. Gotovo pa se bodo morali tudi neverni navaditi na to, da je Cerkev nekaj samo po sebi razumljivo javnega, kot je to npr. v Nemčiji, čeprav ni rečeno, da je tam za Cerkev boljše kot tu. Tudi na Zahodu namreč vprašanje Cerkve ni idealno rešeno.

Najpomembneje je, da se navadimo, da živimo eden ob drugem, kar smo v našem okolju tudi v preteklosti znali in zmogli. Ob spoštovanju in upoštevanju drug drugega, seveda.«

– *To je pač odvisno od ljudi samih; in vi ste gotovo med tistimi, ki znajo drugačnost sprejemati kot legitimno dejstvo.*

»Je pa v tem še en vidik problema. Prišel je nekoč nekdo iz Amerike in me vprašal: Ti, koliko pa je tu brezvercev? In sem odgovoril: Brezvercev? Veš kaj, tako kot jaz ne morem reči, da sem vedno stoo odstotno veren, ker tolikokrat in tolikokrat pridem do takega ali drugačnega dvoma (ne samo metodičnega), tako tudi pri tistih, ki se smatrajo za neverne, pride trenutek vere, take ali drugačne. Najbrž za malokoga lahko rečemo, da ni nikdar podvomil o svoji veri ali neveri.«

– *Absolutov na tem svetu ni. Ravno zavest o relativnosti vsega odpira v človeku širino, ki omogoča, da vzpostavlja mostove do ljudi, kar ste vi očitno znali. In to najbrž lahko smatrate za svoj pomemben uspeh.*

»O uspehih bodo govorili tisti, ki bodo prišli za nami. Eno je, kar se vidi: te obnove in restavracije, drugo pa človekova duhovnost, duhovna prenova. Glede tega drugega sem pogosto nezadovoljen, ker so ljudje površni. Še vedno se niso najedli materialnega blagostanja. Premalo jih zanima duhovna poglobitev, pa naj si bo verska ali skozi knjigo ali skozi najraznovrstnejša neverska duhovna gibanja... Tu pa smo dosegli še zelo malo.«

»ZA NEKATERE GOSPOD,
ZA DRUGE TOVARIS,
ZA TRETJE PA KAR JANEZ.«

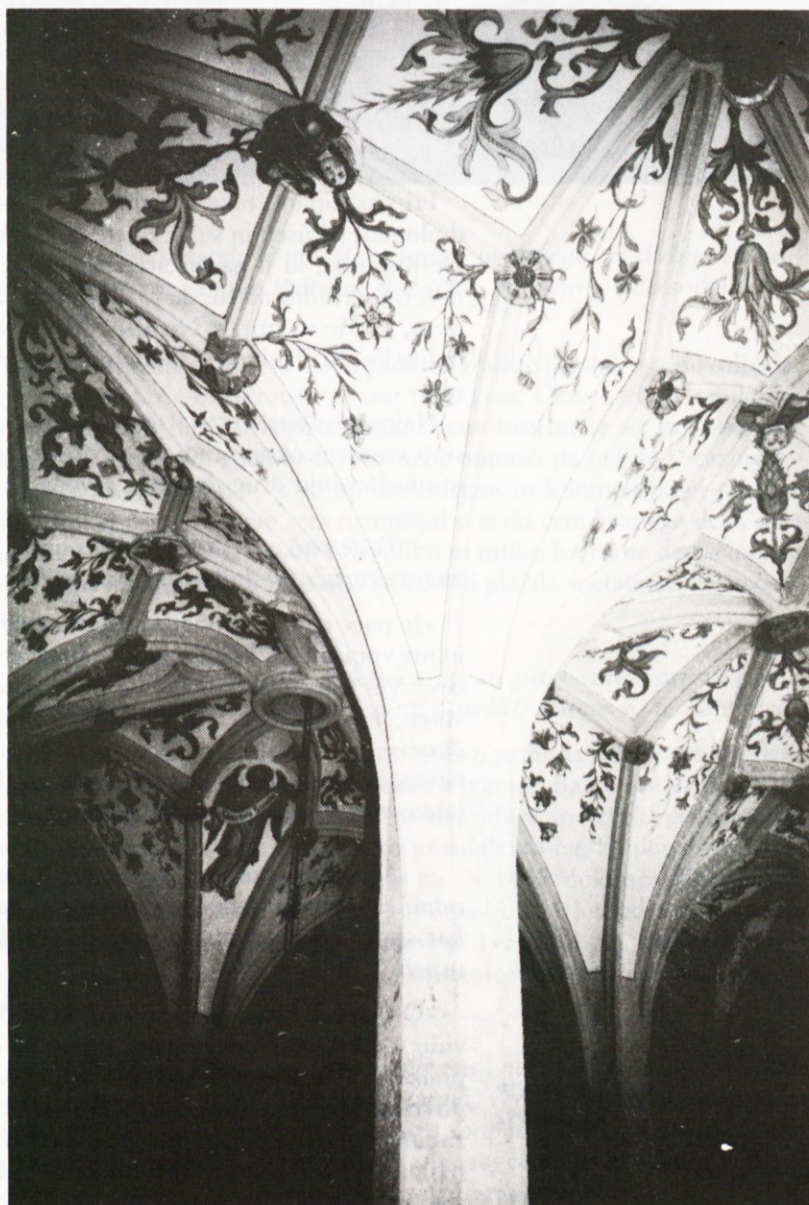

– *Toda to je problem vsega človeštva: Kakšen strahoten napredek v tehniki in tehnologiji – v tej zunanji sferi – v zadnjih stoletjih, pa kako majhen v človekovi notranji – duhovni sferi, če pomislimo samo na barbarstva, ki se dogajajo v naši bližini...*

»Vsekakor je lažje pokazati prenovljeno ostrešje in streho zvonika kot pa na spremembe, ki jih povzročiš v dušah ljudi. To se težko vidi in še težje dosega.«

Maj, 1992

Pogovarjal se je Ivan Gregorčič

Notranjost farne cerkve v Sentrupertu

Vse fotografije ob tem prispevku:
Marko Kapus

NAŠ POGOVOR
Rast 6/1992

Marko Koščak **MOŽNOSTI RAZVOJA SLOVENSKEGA PODEŽELJA**

IZVLEČEK

V pričujočem besedilu želimo podati nekaj globalnih usmeritev oziroma razvojno strategijo za prihodnost podeželja. Vodilo pri tej usmeritvi je bila strategija za ruralno Evropo, sprejeta na Evropskem svetu za razvoj vasi in malih mest (European Council for teh Village and Small Town)¹. Ta strategija je bila pripravljena kot spodbuda k celoviti diskusiji in akciji za izboljšanje ravni življenja in bivanja ruralnih skupnosti in ohranitev ruralne dediščine po vsej Evropi. Ta strategija je namenjena vsem, ki se aktivno ukvarjajo z razvojem podeželja in s kreiranjem razvojnih politik za ta prostor na lokalni, regionalni ali na nacionalni ravni. Menimo, da je taka razvojna strategija, z upoštevanjem določenih posebnosti, lahko tudi strategija razvoja slovenskega podeželja.

Temeniško podolje in Mirnopenška kotlina, Jablan, KS Mirna Peč; foto: M. Pršina

UVOD

Podeželje pokriva 85 odstotkov evropskega suhozemskega prostora in predstavlja dom za več kot polovico prebivalcev starega kontinenta. Predstavlja prostor, kjer se pridelava skoraj večina evropske hrane, velik del lesa, mineralov in ostalih surovin. Prav tako je podeželje prostor za oddih, mir in rekreacijo vseh Evropejcev kakor tudi ljudi izven starega kontinenta. To je tudi »bogata rezervoar«² flore in favne kakor tudi človekove kulture.

Podeželje in vsi, ki živijo na njem, so na nek način podvrženi pritiskom in spremembam, ki spremljajo socialno-ekonomski razvoj družbe. Strategija razvoja je naravnana tako, da opozarja na morebitne posledice nepravilnega razvoja, pa tudi, da poda usmeritve za politike, strokovnjake in ostale, katere akcije je nujno potrebno začeti izvajati za blaginjo podeželja in podeželanov. Take akcije so v interesu vse Evrope in tu živčih prebivalcev, vključno s tistimi, ki živijo v mestih, pa kljub temu ne morejo mimo teh problemov.

VPLIV SOCIALNO-EKONOMSKIH SPREMEMB NA PODEŽELJE

- Glavni vzroki za spremembe, ki so vplivali na evropsko in tudi naše podeželje, so:
- kontinuirana depopulacija in »beg s podeželja« iz velike večine obrobnih, oddaljenih in redko poseljenih regij v Zahodni Evropi in iz ruralnih naselij na splošno v Vzhodni Evropi; upad ruralne ekonomije, izginjanje značilnih ruralnih servisnih dejavnosti in opravih v večini prej naštetih območij;
  - nagla ekspanzija mest in urbanih območij v večini centralnih regij, priseljevanje ljudi v ta območja zaradi možnosti zaposlitve v industriji, velika rast grajenega okolja vseh vrst. Vse to je povzročilo stanje, ki ga obstoječe ruralne skupnosti niso bile sposobne prenesti. Obseg in oblika razvoja, ki sta zanemarjala ruralni karakter in kulturo skupnosti postavljala na obrobje, sta tako povzročila fizično uničenje arhitekturne in naravne dediščine tega prostora;
  - modernizacija kmetijstva, ki je prinesla velike koristi Evropi s proizvodnjo relativno poceni in obilje hrane, vendar tudi zelo velike in boleče posledice za pokrajino, izgubo flore in favne na nekaterih območjih, zmanjšanje delovnih mest na kmetiji in ponekod zapuščeno zemljo;
  - onesnaževanje plodne zemlje, vode in zraka ter posledično s tem povezana degradacija mnogih območij, primernih za kmetovanje in gozdarstvo, kar je bilo predvsem posledica ekspanzije industrije in njenih vplivov, kot tudi nepravilnega ravnanja s plodno zemljo;
  - naraščajoče in vseobsežno izčrpavanje pokrajine in kulture z nepravilnim razvojem in vlogo rekreacije in turizma;
  - vsesplošne usmeritve in trendi k centralizaciji komercialnih, industrijskih in upravnih dejavnosti in k standardizaciji kultur. Vse to je mnogo pripomoglo k zmanjševanju in spremembam regionalne kulture v ruralni Evropi in zmanjšanju sposobnosti ljudi, živečih na teh območjih;
  - vsesplošna ekonomska kriza v Srednji in Vzhodni Evropi;
  - dejstvo, da je veliko usmeritev, ki so odločilno vplivale na razvoj ruralnih območij, dobilo vzpodbudo v urbanem okolju in bilo vodilo za prioritete in razvoj urbanega okolja ter tako pogostoma zgrešilo značilnosti in potrebe ruralnih območij.

Vpliv teh sprememb je bil v različnih deželah različen, vendar so bili rezultati ponavadi naslednji:

- slabosti in pomanjkanje sposobnosti prilagajanja spremenjenim razmeram v lokalni ekonomiji so povzročile nizke dohodke, slab življenjski standard; tako je prišlo v mnogih ruralnih regijah do prave revščine;
- nezadostno število kmečkih gospodinjstev in pomanjkanje večine ruralnih servisnih dejavnosti;
- izguba socialne in kulturne vitalnosti in duha v mnogih območjih;
- degradacija pokrajine, življenja v njej, plodne zemlje in vodnih virov;
- izguba arhitekturnega izročila, regionalne in lokalne kulture in kulturne krajine nasploh;
- zmanjšanje sposobnosti lokalnega prebivalstva, da izrazi svoje lastne ideale, da vpliva na odločitve, ki ga prizadenejo, in da »vzame« iniciativo razvoja v svoje roke.

TRIJE KLJUČNI PRINCIPI RAZVOJA

Za doseg razvojne strategije, ki je predlagana oziroma je ključna za pravilno usmerjanje razvoja v prihodnje, so pomembni naslednji ključni dejavniki:

- LJUDJE IN OKOLJE. Gre za enakovredno vlogo ljudi in območij, kar lahko razumemo tudi kot vlogo okolja in dediščine. Poizkušati je treba najti ravnotežje med enim in drugim oziroma medsebojno dopolnjevanje enega in drugega dejavnika. Prav tako je pomembno izboljšati kvaliteto ruralnega življenja, ki danes ravno tako zahteva moderen in urbanemu načinu podoben ritem. Potrebno je dolgoročno subvencionirati in podpirati tisto usmeritev v

tem prostoru, ki vključuje obstoječe naravne in ustvarjene potenciale okolja ter pomeni široko paleto možnosti za razvoj;

- **USKLAJENO DELOVANJE**, kajti v preteklosti je bilo povzročene veliko škode zaradi ozkega sektorskega pristopa in tudi togih usmeritev »od zgoraj navzdol«. Te usmeritve niso upoštevale vseh vidikov razvoja v območju, kakor tudi medsebojnih povezav med sosednjimi območji. V vseh planih, usmeritvah in akcijskih programih, ne glede na geografsko velikost območja, je potrebno začeti z usklajeno in povezano akcijo na nacionalnem nivoju, ki jo morajo izvajati vlada, odgovorni resorji na državnem in lokalnem nivoju v povezavi z lokalnim prebivalstvom. Zavest, da je to nujno potrebno, kakor tudi potreba po integriranem razmišljanju in akciji, je vse bolj prisotna na vseh nivojih;
- **USKLAJEVANJE, SVETOVANJE IN VKLJUČEVANJE LOKALNEGA PREBIVALSTVA**, kjer ima lokalno prebivalstvo veliko večji občutek in vizijo razvoja, kakšne so potrebe prostora in območja njihovega življenja in delovanja, kakor ga ima vlada ali lokalna uprava. Še več, pri nadaljnjem razvoju gre za razvoj njihovega območja in vseh sprememb, povezanih s tem. Zato je potrebno že v začetnih pripravah na akcijske načrte vključiti vizije, želje in potrebe, potenciale in podjetnost lokalnega prebivalstva na območju. Izziv, ki ga ta naloga predstavlja za vse nivoje, ki se ukvarjajo z usklajenim razvojem ruralnih območij, je nesporen.

PREDLOGI ZA USMERITVE IN AKCIJO

Oživitev ruralne ekonomije

Pred razvojem in centralizacijo transportnega sistema in trgovine je imela vsaka ruralna skupnost raznolike oblike lokalne ekonomije. Hrana se je proizvajala in distribuirala, proizvodi lokalnih mojstrov in obrtnikov so bili v »obtoku«, prav tako so bile na voljo različne servisne dejavnosti na območju skupnosti. Spremembe, ki so se zgodile, so povzročile izginjanje lokalne pridelave in predelave hrane, lesa in ostalih surovin, nadomestile lokalno tradicionalno obrt z industrijo v urbanih območjih in povzročile, da so se servisne dejavnosti in usluge selile v večja mesta. Tako je lokalna ekonomija v mnogih ruralnih območjih postala ozka in relativno slaba ter tako preveč odvisna od ekonomskih odločitev, ki so se sprejemale v urbanih centrih.

Verjeti je treba v to, da samo skupen napor in usklajena akcija na vseh odgovornih in zainteresiranih nivojih lahko ojača ruralno ekonomijo posameznih območij, držav in Evrope kot celote. Težko je pričakovati, da bo to enostavno doseči, kajti vsi trenutno prisotni trendi združevanja kot tudi enotnega trga, ki so prisotni v Evropi, kažejo na to, da vračanje v predindustrijske čase ni mogoče. Kljub tem trendom po združevanju in centralizaciji v nekaterih ekonomskih sektorjih (avtomobilska industrija, standardizacija v gradbeni industriji) se kažejo zahteve po čistejši, ekološko bolj neoporečni hrani, regionalno značilnimi produkti, kjer je več ročnega, unikatnega dela, po ruralnem turizmu, kjer lahko pride do izraza tradicionalno izročilo in identiteta določenega območja. Te težnje so prisotne tako na Zahodu, kot tudi na Vzhodu starega kontinenta.

Oživitev in jačanje ruralne ekonomije mora upoštevati vse moderne trende in jih združiti z dediščino, potenciali, kulturo in znanjem ruralne skupnosti. V vsakem območju bodo konkretni predlogi, odločitve in potenciali odvisni od lokalne dediščine, od lokalne ponudbe in lokalnih proizvodov, trga in tržnih priložnosti. Tako bodo imela različna območja različne usmeritve, kar bo samo pripomoglo k pestrosti in možnosti jačanja ruralne ekonomije.

Temeniško podolje in Mirnopoška kotlina, Jablan, KS Mirna Peč; foto: M. Pršina

Značilna kulturna krajina, Stankovo, KS Mrzlova vas; foto: M. Simčič

Kmetijstvo: poudarek na spremembah

Kmetijstvo je bilo vedno primarna dejavnost skoraj vseh ruralnih ekonomij. Predstavljalo je pravzaprav način življenja in imelo glavni vpliv na videz kulturne krajine. Tudi v bodoče bo kmetijstvo še vedno glavni nosilec razvoja v

ruralnih območjih, čeprav z določenimi modifikacijami. Ni dovolj samo, da opravlja funkcijo pridelave in proizvodnje hrane, ampak mora odločilno vplivati na sam način življenja, ruralno ekonomijo in kulturno krajino. Zaradi vseh teh razlogov ne smemo dovoliti, da se proces, ki želi zanemariti kmetovanje na manj donosnih območjih ali želi koncentrirano in intenzivno pridelavo hrane samo v najdonosnejših in najdostopnejših območjih, nadaljuje.

Kvaliteta proizvodov, presežki hrane, ki se pojavljajo znotraj enotnega trga evropske dvanajsterice, naraščajoča zavest o zdravi, ekološko neoporečni hrani in o vplivu kmetovanja na naravno okolje so že dobili prostor pri načrtovanju kmetijstva in njegovih razvojnih usmeritev v razvitih deželah Evrope. Glavni poudarek je dan prehodu iz kvantitete na kvaliteto hrane, kar posredno pomeni tudi skrb za zdravo prehrano živali in skrb za okolje. Te in podobne usmeritve nesporno veljajo kot trend bodočih usmeritev tudi v ostalih evropskih državah, kamor spada tudi Slovenija. Pričakovati je, da bo ta premik naletel na ugoden odziv in da bo tudi v prihodnje še naprej spodbujan.

Dodana vrednost kmetijskih (in ne samo kmetijskih) proizvodov (adding value to farm products).

Kmetje in ostali prebivalci na podeželju morajo biti spodbujani v smer pridobivanja ekstra dohodka s t. i. lokalno »dodano vrednostjo« proizvodov. Tako mleko predelajo v sir, meso v tradicionalne lokalne izdelke, sadje v končne produkte, volno v obleko in, kjer je le mogoče, prodajo turistom ali ljudem iz urbanih območij na domu ali lokalnem območju, kjer jih tudi pridelajo in predelajo.

Kmetje kot »upravljalci« dediščine.

Kmetje upravljajo z večjim delom ozemlja v vsaki državi, tako da bi jim lahko priznali, da so nekakšni skrbniki naše dediščine in zato nagradili (subvencionirali) njihovo delo. V mnogih regijah centralna in lokalne vlade s subvencijami in različnimi oblikami podpore spodbujajo kmete v njihovih naporih za zaščito, vzdrževanje in izboljševanje kvalitete krajine, življenja v njej, kulture ter zagotavljanje dostopa v ta območja. V nekaterih delih Evrope vlade z nepovratno pomočjo spodbujajo nadaljevanje tradicije klasičnega, tradicionalnega kmetovanja, ki spoštuje kulturno krajino in je najboljši garant za ohranjanje njenih kvalit. Te iniciative se bodo razširile po vsej Evropi v naslednjih nekaj letih.

Uvajanje dopolnilnih dejavnosti na kmetije in izboljšanje njenega dohodka.

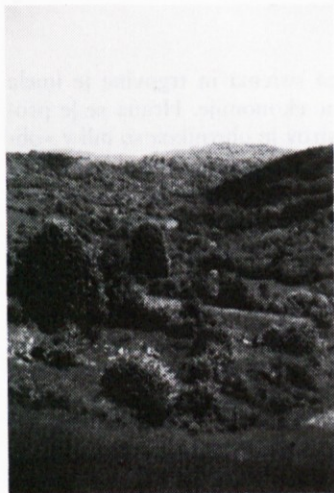
Kmete in posebno tiste, ki jim velikost posestva ali pa razmere na trgu ne omogočajo, da bi preživel samo od kmetovanja, se mora spodbujati za uvajanje dopolnilnih dejavnosti na njihove kmetije. Te so lahko različne, in sicer od gojenja industrijskih poljščin, gozdarstva, kmečkega turizma, različnih oblik kmetijskih kooperacij in podobnih aktivnosti. Prav tako je treba uvajati tudi polovični delovni čas v različnih oblikah in vrstah lokalne ekonomije.

Gozdarstvo

V mnogih evropskih državah gozdovi in hoste pokrivajo večji delež njihovega ozemlja. Gozdovi predstavljajo glavni element pokrajine našega kontinenta, nacionalnih kultur in bivališče za živali in rastlinstvo. Gozdovi imajo velik vpliv na klimo, zmanjšujejo zemeljsko erozijo, varujejo pred plazovi in predstavljajo energetske vir. Les kot gradbeni material je bil eden glavnih elementov v stavbarstvu in domače obrti v mnogih delih Evrope in sveta.

V tem stoletju se je tradicionalni gozdni vzorec nekako deformiral in poenostavil. Avtohtone gozdne združbe in mešani gozdovi so bili marsikje nadomeščeni s tujimi nasadi in monokulturami. Neprimerna in nestrokovna raba gozdov je marsikje povzročila zemeljsko erozijo. Veliko gozdov je bilo zanemarjenih. Marsikje lesa več ne uporabljajo, kjer so ga prej stoletja, npr. za gradbeni material, pa tudi v ostale namene. Rezultat vsega tega je izguba »dodane vrednosti« v lokalni ekonomiji in veliko premalo delovnih mest v tej panogi, kot bi jih lahko bilo.

Potrebna je ponovna ocena in ovrednotenje usmeritev in gospodarjenja v gozdovih, podobno kot pri kmetijstvu. Gozdovi naj bodo namenjeni za večnamenske aktivnosti, kot so skrb za proizvodnjo lesne mase s stimuliranjem

Dolina potoka Jamnika, Bojanja vas; foto: A. Hudoklin

lokalne iniciative preko dopolnilnih dejavnosti in »dodane vrednosti«, zmanjševanje zemeljskih erozij in plazov, uravnavanje klime, kot prostor za domovanje in življenje flore in favne ter prostor za rekreacijo in turizem. Te nove usmeritve (ki so v bistvu stare) lahko temeljijo na tradicionalnih spretnostih, znanjih in uporabi lesnih izdelkov, ki je podprto z moderno tehnologijo (npr. uporaba furnirnega lesa). Poudariti je treba, da so v nekaterih deželah razširili območja gozdov na račun spremenjenih razmer v kmetijstvu. Naj opozorimo tudi na potrebo po zmanjšanju težav, ki so povezane s kislim dežjem in onesnaževanjem okolja.

Predevalna, servisna industrija in domača obrt

Centralizacija ekonomskih aktivnosti je pripeljala do zmanjševanja industrijskega sektorja v mnogih ruralnih regijah. To je eden glavnih vzrokov za trenutno slabost ruralnih ekonomij po vsej Evropi in za prenaseljenost v mestih. Zaradi tega je potrebno oživiti industrijski faktor v ruralnih ekonomijah. Na ta način bodo uresničene želje mnogih ljudi in mnogo podjetnikov se bo selilo iz mest. To bo pomenilo tudi povečan interes za regionalne proizvode, na primer domače hrane in domače obrti, povečan interes na področju turizma, ki prinaša svež kapital v ruralni prostor. Vse to lahko potegne za sabo moderno informacijsko tehnologijo, ki bo premagala dolgotrajno zaostalost, odmaknjenost in probleme v zvezi z depulacijo na teh območjih.

Te faktorje so pri kreiranju novih usmeritev že upoštevale mnoge vlade in lokalne oblasti po Evropi. Njihov namen je bil spodbuditi oživitve in novo rast predevalne in servisne industrije ter domače obrti v ruralnih območjih. Potrebno je tudi v ostalih državah in tudi pri nas spodbuditi in omogočiti ekonomske aktivnosti pri lokalno orientiranem podjetništvu. Glavna priložnost je že večkrat omenjena t. i. »dodana vrednost« k lokalnim primarnim proizvodom, uporaba tradicionalnih znanj in proizvodov na posameznih območjih, lokalna kontrola, nadzor in pomoč posameznim podjetnikom in kooperativom (združenjem) namesto njihove odvisnosti od centralnih podjetij, ki so pripravljena v vsakem trenutku odpisati in uničiti svoje kooperante zaradi svojih lastnih težav.

Ruralni turizem

Po vsej Evropi spodbujajo turizem kot panogo različni vladni resorji, lokalne oblasti in ostali, kot sektor, ki ima čedalje večji pomen v nacionalnih in lokalnih ekonomijah. Vsa iniciativa teh teles je danes usmerjena v ruralna območja kot območja novih možnosti in potencialov za razvoj turizma. Mnogi so spoznali, da turizem lahko prinese nov zagon v ekonomsko življenje ruralne skupnosti in za njihov nadaljnji razvoj. Turizem že prinaša dandanes zelo pomemben delež dohodka teh območij, prav tako pa je pomemben v pogledu spodbujanja in oživljanja skrbi za varovanje naravne, kulturne, zgodovinske dediščine, ki je v bistvu glavna atrakcija in ponudba v turizmu.

Toda ruralni turizem vsebuje tudi velike potencialne nevarnosti. V mnogih primerih so turisti s svojo opremo preprosto preplavili mala mesta in vasi. Njihova kultura je lahko tuja in preveč agresivna za skupnost, v katero pridejo. Njihovo povpraševanje in zahteve po razvedrilo in proizvodih lahko deformira in degradira lokalno kulturo. Razvoj turizma lahko s svojim načinom in dimenzijami povzroči nepopravljivo škodo pokrajini in ekosistemu.

Da bi se izognili tem in podobnim nevarnostim ter izkoristili vse potenciale, ki jih nudi turizem, moramo imeti zelo jasno vizijo ciljev, načina upravljanja in vodenja programov za lokalni turistični razvoj. Ta vsekakor zahteva razvoj »turističnega produkta«, ki mora temeljiti direktno na virih teh območij in lokalnem podjetništvu. To pomeni ciljati na trge, ki so zanimivi za sprejem in ponudbo teh produktov in tudi kulturno usklajeni z okoljem, ki jih ponuja; nadzorovati kvantiteto turističnih aktivnosti; izogibati se neprimernemu razvoju in

Vinogradniško območje Vidošiči,
Metlika; foto: M., Simič

večanju prometa zaradi tega; vgrajevati kvaliteto v nov razvoj; prinašati finančne koristi direktno lokalnim ljudem. Veliko tega je odvisno od pozitivnih usmeritev glede namenske rabe prostora in posebej usmeritev v razvoj podeželja.

Vloga telekomunikacij

Moderen sistem telekomunikacij in infrastrukture na splošno lahko pomaga oživljati in jačati ruralno ekonomijo in servisne storitve. Tako se decentralizirajo ekonomske aktivnosti in nadomestijo slabosti ruralnih območij zaradi odmaknjenosti, velikih razdalj in slabih povezav s centri ter redke poseljenosti. V razvitih evropskih državah je tako uporaba namiznih računalnikov pri malih in srednje velikih podjetjih (kmetijah) na ruralnih območjih normalna in nenadomestljiva pot do trga, odjemalcev in partnerjev, neodvisno od razdalje. Vse to tudi vpliva na rezultate dela in povečuje njegov efekt. Tako telekomunikacije pomagajo pri servisnih dejavnostih, npr. nakupovanje in naročila po telefonu, uporaba knjižnice preko računalnika, povpraševanja in komunikacije s faxom itd. Uporaba teh medijev prinaša s sabo tudi dodatna znanja in izobrazbo v prostoru. V našem prostoru so zaenkrat te in podobne aktivnosti še sila redke.

Zaradi vseh naštetih razlogov je nujno potrebno nameniti več navora vseh tistih, ki se ukvarjajo z razvojem ruralnih območij, da bi dobile tudi telekomunikacije pomembnejše mesto pri tem razvoju. Ključni element pri tem je t. i. »telecotages movement«. Gre za centre v manjših mestih, naseljih ali vaseh, ki so opremljeni z računalniki in telekomunikacijskimi sistemi, ki jih lahko lokalno prebivalstvo uporablja za učenje. Prvi tak center je bil v Evropi ustanovljen leta 1985. Ideja se je množično razširila in danes je, predvsem v razvitem evropskem prostoru, že preko sto takih centrov in še več v ustanavljanju.

Ruralni stavbni fond

Vsi tisti, ki živijo in bivajo v ruralnih območjih, zaslužijo in morajo biti spodbujani, da si lahko zagotovijo dobre in prijetne bivalne pogoje zase in za svoje družine. Posebna prioriteta pri tej usmeritvi mora biti dana vsem tistim prebivalcem, ki imajo tukaj svoje korenine, službe, kmetije, skratka, ki v teh ruralnih območjih živijo. Nacionalna in lokalna uprava morata prisluhniti tem potrebam in zagotoviti strokovno in materialno pomoč ljudem na teh območjih.

Poleg teh načelnih opredelitev je potrebno veliko pozornost posvetiti (predvsem v strokovnih krogih) lokalnemu stavbarskemu izročilu. Te tradicije se odražajo v dimenzijah, razmerjih, merilih, oblikah, strukturnih metodah in materialih pri objektih, ki smo jih »podedovali« in predstavljajo našo kulturno dediščino. Ti objekti so preživeli čase različnih generacij. Preizkušena je njihova funkcionalnost, oblikovnost, primernost klimatskim ter mnogim ostalim elementom. Tako ta grajena dediščina predstavlja eno glavnih izročil, tradicij ter kulture naše preteklosti, ki je nikakor ne moremo negirati in obiti. V okviru osnovnih gabaritov in tradicij ter proporcev je možno obstoječe objekte, ki so tega potrebni, renovirati, adaptirati, preurediti in modernizirati, ne da bi škodili njihovim osnovnim značilnostim. Nove objekte pa prilagoditi in oblikovati v skladu s tradicijami in izročilom z uporabo primernih razmerij in materialov.

Najti moramo usmeritve (za te usmeritve lahko z gotovostjo trdimo, da imamo tudi pri nas izdelanih veliko strokovnih podlag), strategijo na področju urejanja, oblikovanja in kontrole posegov v prostor s stavbnim fondom. Ta strategija mora dovoljevati in spodbujati pogoje za oblikovanje primernega grajenega okolja, pri tem pa ima pred očmi tako objekte, ki so ostali kot dediščina in tudi nove. Cilj na tem področju mora biti, da bi v prostoru, ki je živ, ki diha in ki mu pravimo podeželje, dosegli potrebe in želje, ki jih ima moderen oziroma drugačen način življenja na teh območjih in pri tem upoštevali in dosegli harmonijo s tradicijo lokalnega stavbarstva. Tako ostaja usmeritev in želja, ki pa mora biti strokovno in materialno podprta, da bi vsako ruralno območje zadržalo in

Značilna kulturna krajina, Stanko-vo, KS Mrzlova vas; foto: M. Simčič

predvsem še naprej razvijalo svojo značilno in tradicionalno oblikovanje graje-nega okolja, namesto da, kot v večini primerov dosedaj, posnema slabe in nepri-merne rešitve in predloge, ki so prihajale predvsem iz urbanega okolja in tam lociranih projektantskih organizacij. Prav te rešitve so v preteklosti naredile marsikje neprecenljivo škodo naši kulturni dediščini in lokalni stavbarski iden-titeti.

Servisne dejavnosti v ruralnih območjih

Ključni element kvalitete življenja ruralne skupnosti in njenega prebivalstva je kvaliteta in ustrezen dostop do servisnih uslug, med katere štejemo trgovine, pošte, banke, bolnišnice, zdravstvene domove, šole, javni transport. V zadnjih tridesetih letih je zaznan vsesplošen upad teh uslug, predvsem v manjših mestih in vaseh. Predvsem pa je značilen pojav teh primerov tam, kjer so bile lokalne uprave reorganizirane v večje enote.

Ta upad ruralnih servisnih uslug ni sprejemljiv in ga je nujno potrebno zau-staviti. Predvsem starejši, otroci in ljudje brez lastnih prevoznih sredstev imajo zaradi ukinitve mnogih povezav, ki so bile v preteklosti organizirane z javnimi prevoznimi sredstvi, danes velike težave. Izgovori, da se povezave z javnimi prevoznimi sredstvi ne izplačajo, so širše gledano neupravičene, saj ukinitve ene servisne dejavnosti pomeni dodatne stroške pri drugih servisih. Mreža, nivo, organizacija teh uslug mora biti iznajdljiva in prilagodljiva, npr. z uporabo več-namenskih pripomočkov in uslug, uvajanjem mobilnih servisnih uslug ali spodbujanjem samopomoči znotraj vaških skupnosti.

Ruralna območja prav tako potrebujejo moderno infrastrukturno mrežo in povezave na področju cestnega in železniškega prometa, energetike in oskrbe z vodo, odvajanja odpadkov in telekomunikacij. V preteklosti so se razni vladni resorji osredotočili predvsem na glavne in vitalne infrastrukturne sisteme, zane-marili pa so infrastrukturo v mnogih ruralnih območjih. Nove in moderne uslu-gue vseh vrst so na podeželju tako prepotrebne, seveda z upoštevanjem modernih standardov, tako da ne povzročajo škode in nasilja nad ruralnim oko-ljem.

Socialne in kulturne aktivnosti

Eden glavnih faktorjev blagostanja ruralne skupnosti in nosilec servisnih dejavnosti so tudi t. i. aktivnosti, predvsem v socialnem in kulturnem smislu. Te aktivnosti se odražajo predvsem v tradicionalnih sejnih in festivalih, v lokalnih narečjih in kulturah, ki so velikega pomena za ljudi, ki jih govorijo kot tudi za kulturno bogastvo območja in dezele. Lahko se odražajo tudi v samozavesti, s katero določena ruralna skupnost rešuje svoje probleme in sodeluje ena z drugo.

Ta aktivnost, vitalnost določene skupnosti, je odvisna od stabilne starostne piramide, ravnotežja v starostni strukturi prebivalstva, interesnih skupinah v njej in moči sorodstvenih vezi. V mnogih ruralnih območjih je depopulacija in določene vrste izolacija kulture oslabila to aktivnost in vitalnost. Ti razlogi so vodili ruralne prebivalce k podcenjevanju svojih lastnih sposobnosti, tradicio-nalnih potencialov in kulture. Mnogokje imajo ruralno kulturo za manj pomembno in se je bojijo pokazati v odnosu z marsikdaj preveč agresivno in vplivno urbano kulturo. Mnoge evropske vlade kakor tudi ostale organizacije in agencije s svojimi programi stimulirajo razumevanje in vključevanje ruralnih prebivalcev, predvsem z njihovo animacijo, izobraževanjem in vajami. Te aktiv-nosti je v bodoče vsekakor potrebno podpirati, poizkusiti pa tudi narediti bolj zmeren, trenutno močan vpliv urbanih aktivnosti na podeželje.

Izobraževanje in tečajji imajo velik pomen in so pomembni tudi na ekono-mskem področju. Razvoj lokalne ekonomije na prej opisani osnovi bo odvisen od razvoja tehničnih in podjetniških znanj, tako med starimi kot mladimi na dolo-čenem območju. Vladne in ostale agencije pa morajo zagotoviti priložnosti za izobraževanje in tečaje, ki morajo biti dostopni prebivalcem teh območij, pred-vsem pa temeljiti na disperznem modelu.

Varovanje dediščine

Evropa je zelo pestra glede reliefa, podnebja in naravnih bivališč, primernih za rastlinstvo in živalstvo – od morskih globlin do visokih gora, otokov, do širokih kontinentalnih nižin, mediteranskega in arktičnega podnebja, bogatih aluvijalnih nižin do neplodnih divjin. Tu se je naselil človek, obdeloval zemljo in gradil naselja v tisočletjih svojega obstoja. Tako so nastajale lokalne kulture, katerih raznolikost je prav tako kot naravna zelo velika.

Ta velika raznolikost narave in ljudske kulture bogatijo kvaliteto življenja vseh nas. Zato je naša dolžnost razumeti, varovati in povečevati skrb za to dediščino. Zavedati se moramo odgovornosti, ki jo imamo do te dediščine.

Naravna dediščina

V mnogih delih Evrope je bilo bogastvo te dediščine v zadnjih petdesetih letih predvsem s človekovim poseganjem v ta prostor brezobzirno uničevano; z izsuševanjem močvirij, kanaliziranjem rek, prekomerno uporabo gnojil, onesnaževanjem zraka, različnimi ureditvami zemeljskih in vodnih sistemov, razvojem mest, industrije in transportnih sistemov, iztrebljanjem malih ptic in sesalcev in neprimernim razvojem obalnega turizma. Drugje pa je človeška pobuda obogatila domovanja za rastlinstvo in živalstvo, pogozdila mnogo izsekanih površin, skrbela za zelenje v mestih, za vodenje in nadzor razvoja v nacionalnih parkih, naravnih potencialih in ostalih območjih.

Potrebno se je bolj zavedati pomembnosti in potrebnosti očuvanja naravnih sistemov in življenja v njih; prav tako je potrebno sprejeti dolgoročno skrb pri upravljanju te dediščine, zaradi lastnih koristi in v blagor bodočih rodov. Potrebna je nujna akcija na nacionalnih in internacionalni ravni, pri tem pa imeti v mislih, da naravni sistemi in ekološki problemi (kot so reke, selitvene poti raznih ptic, vetrov, ki prenašajo kisli dež itd.) ne »upoštevajo« administrativnih meja med državami. Glavna zahteva je učinkovita in legalna zaščita vseh naravnih resursov, ki ji bo sledila materialna podpora in strokovno podprto vodenje tistih naravnih območij, ki imajo velik pomen za evropsko in nacionalno raven.

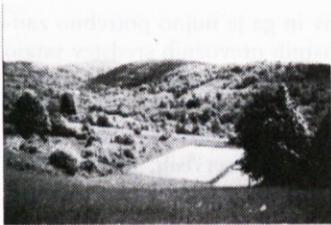
Pospešiti je potrebno tudi delo v nacionalnih in naravnih parkih po vseh evropskih deželah in skupaj z gibanjem evropske skupnosti vzpostaviti mrežo, ki bo omogočala učinkovito varovanje teh območij. Potrebno je zagotoviti medsebojno sodelovanje vladnih teles in ljudi, ki se zavzemajo za reševanje teh problemov. Toda ta pozornost do območij najvišjega varovanja in zaščite mora prav tako imeti pred očmi usmeritve za rabo in upravljanje v teh območjih.

Kulturna dediščina

Ruralne regije kažejo na to, kako zelo so bili v preteklosti ljudje povezani z zemljo in nanjo navezani. To se odraža v grajeni strukturi vseh vrst: od bivalnih objektov, gospodarskih objektov, mlinov, cerkva, gradov, mostov in podobnih reči in v mnogoterih zapletenih značilnostih pokrajine. Pokrajina je kot bogat priročnik ali učbenik zgodovine, ki nam odkriva, kako so generacije živele in delale na zemlji in spreminjale njen izgled. Podobno je tudi prebivalstvo in ljudska kultura vsake ruralne skupnosti – glasba, pesmi, plesi, tradicionalna noša, navade, dogodki, jezik, vera – izražala dediščino in nasledstvo te skupnosti.

Ta dediščina pokrajine in tradicionalne kulture predstavlja velik del naše skupne preteklosti. Predstavlja prostor, kjer so korenine mnogih nas, mesto kamor se radi vračamo, povezano s preteklostjo, neusahljiv vir novih idej, kako lahko uporabimo zemljo, vir kulture in duhovnih stvaritev. Predstavlja skupno nasledstvo človekovega napora in truda, ki ga lahko ignoriramo in uničimo ali pa uporabimo in izboljšamo.

Do te dediščine ne smemo zavzeti statičnega odnosa in »ustaviti ure« na podeželju. Ta dediščina je tudi zato tako bogata, ker je bila neprestano podvržena spremembam, izboljšavam in obnovam. Zavedati se moramo pomem-

Dolina potoka Jamnika, Bojanja vas; foto: A. Hudoklin

Lipa pri cerkvi v Hmeljčiču, KS Mirna Peč; foto: A. Hudoklin

Lipa pred cerkvijo v Slamni vasi;
foto: A. Hudoklin

bnosti dediščine, hkrati pa jo dograjevati. Iz nje se moramo učiti, ceniti njeno vrednost in izkušnje naših prednikov, ki so vgrajene v njo, ter jo očitati za naše zanamce.

Trenutna situacija na tem področju v mnogih državah Evrope je taka, da je kulturna dediščina bila in je še vedno zanemarjena in uničevana zaradi socialnih in tehnoloških sprememb, modernega kmetovanja, urbane rasti, brezbriznosti in ostalih razlogov. Druge so se spet zavedali pomembnosti varovanja dediščine in so usmerjali njen razvoj. Vlade in lokalne oblasti so ponekod spodbujale kontinuirano rabo tradicionalnih zgodovinskih objektov, kmetij, gospodarskih objektov, cerkva ali spodbujali primerno in z občutkom izvedeno spremembo namembnosti le-teh. Njihov namen je bil, da bi na ta način podpirali tradicionalno kmetovanje, videz pokrajine in njene značilnosti ter da bi zagotovili primerno obliko in harmonijo med novimi objekti z večstoletno tradicijo lokalne grajene strukture.

Pomembno pri tem pa je vsekakor doseči medsebojno dopolnjevanje in ravnotežje med dediščino in človekovimi potrebami in željami današnjega časa. Tako je potrebno izdelati nagle in vseobsežne razvojne politike ter tudi praktične akcije, ki bodo zagotavljale to ravnotežje. Te morajo vsebovati:

- sistematično in neprekinjeno pregledovanje in evidentiranje dediščine, da bi zagotavljali strokovne podlage za konkretne akcije;
- programe publiciranja, animacije in naraščanja zavesti širokih množic ljudi, da podprejo prizadevanja za akcijo in pripravljenost sodelovati v njej;
- formalne pogoje za status in uradno zaščito dediščine;
- sistem strokovnega svetovanja o načinu rabe, vzdrževanja in (kjer je to potrebno) popravila tradicionalnih objektov in ostalih značilnosti;
- finančna in predvsem proračunska pomoč za vzdrževanje zgodovinsko pomembnih objektov ali ohranjanje tradicionalnih načinov kmetovanja;
- izobraževanje in osveščanje strokovnjakov, ki delajo na različnih področjih (od rabe tal, upravljanja z zemljo, objektov ipd.), da bi bolje razumeli, kako je dediščino in značilnosti pokrajine možno uporabiti za sodobne potrebe in namene;
- izobraževanje in spodbujanje izdelovalcev domače obrti in tradicionalnih opravil ter izdelovalcev in posrednikov tradicionalnih gradbenih materialov kakor tudi zbiralcev starin;
- izmenjavo idej med ljudmi, ki so vključeni v vse te procese, da bi pospešili procese in razvojne programe.

Trenutno se te akcije omejujejo samo na območja in lokacije visokega interesa oz. visoke vrednosti te dediščine, in sicer najvrednejših spomenikov, delov najzanimivejših in najbolj očitanih mest, najzanimivejših zgodovinskih območij v pokrajini. Doseči je potrebno, da se varovanje in zaščita teh lokacij vsekakor nadaljuje. Vendar pa je prav tako pomembno, da se te usmeritve razširijo tudi na ostala območja ter tako koristno uporabijo izkušnje, ki smo jih dobili pri specialnih primerih.

PREZENTACIJA IN IZOBRAŽEVANJE

Ni dovolj, da računamo samo na profesionalni in strokovni napor za zaščito dediščine. Spodbuditi je treba razumevanje in pozitivno udeležbo vseh ljudi, posebno pa tistih, ki živijo v lokalni skupnosti, kjer je locirana ta dediščina. Treba je podpreti delo mnogih javnih in prostovoljnih organizacij, ki se trudijo očitati in predstaviti to dediščino širši javnosti. Prav tako morajo tukaj bolj pomembno vlogo odigrati izobraževalne ustanove, od osnovnih do srednjih šol ter univerz kot tudi tistih, ki izobražujejo odrasle. Zelo je pomembno, da se npr. otroci seznanijo z zgodovino in dediščino kot tudi modernim načinom življenja v domači vasi, malem mestu ali ruralnem območju.

Ravno tako kot je pomembno izobraževanje ljudi na podeželju, je pomembno tudi izobraževanje urbane populacije o življenju na vasi in pomembnosti ruralne dediščine. Pri tem je narejenega že veliko in splošna zavest o tem je že bolj prisotna. Rekreacijska vrednost in uporaba podeželja v te namene, pomembnost

ruralnega turizma je predstavljena in znana milijonom ljudem, živčih v urbanih, mestnih okoljih. Predvsem se to dogaja v razviti Zahodni Evropi, pa tudi pri nas so že posamezni tovrstni poizkusi. Izkoristiti moramo vse priložnosti, da se ljudem v mestih prikaže življenje in dediščina na ruralnih območjih. Njihovo razumevanje bo vplivalo na podporo (kot občani in volilci) usmeritvam, ki zadevajo podeželje. Prav tako se njihovo obnašanje kot obiskovalcev podeželja, s tem ko jih osveščamo, lahko izboljša. Lahko se bodo tudi zaradi tega vključili kot prostovoljci v praktične projekte, ki bodo usmerjali in reševali potrebe in varovanje ruralne dediščine.

Najbolje je, če je izvedeno varovanje in prezentacija dediščine in njenih značilnosti na lokaciji sami, predvsem z namenom, da daje obiskovalcem občutek resnične predstave in originalnosti. Kljub temu pa je treba biti zelo previden pri številu in odločitvi, kateri objekti in lokacije dediščine so lahko prezentirani na ta način.

PARTNERSTVO IN USMERITVE TER AKCIJA

Veliko problemov, usmeritev in potreb po akciji zahteva vključevanje velikega števila teles, organizacij, agencij, vladnih in ostalih, na lokalni, regionalni, nacionalni in internacionalni ravni.

Na lokalni ravni je glavna odgovornost tistih ljudi, ki živijo na podeželju, na vasi in v malih mestih. Tukaj imamo v mislih tiste, ki so bili tukaj od nekdaj, kot tudi tiste, ki so se sem priselili. Ne bi se smeli obotavljati, da delujejo v okviru svojih možnosti in sredstev, ki so jim na razpolago, ter da pritiskajo na upravne organe na vseh nivojih, da jim pomagajo.

Lokalna oblast ima vlogo usmerjati lokalne iniciative. Pogoj za to je demokratično izvoljena skupščina, ki deluje v ruralnem območju. Pri tem obstajajo velike razlike v sami organizaciji lokalne oblasti v Evropi in pri nas.

Reorganizacija lokalne oblasti je v mnogih državah povzročila združevanje malih upravnih enot v večje, kjer je zato prišlo do bolj centraliziranih in odmaknjenih enot od ljudi – volilcev. Na takih območjih je bil ponavadi interes manjših naselij in vasi podrejen tistemu v večjih mestih. Premišljeno in pretehtano se je treba truditi za to, da se bo slišal glas lokalnega prebivalstva kakor tudi za opogumljanje in aktivno udeležbo ruralnega prebivalstva in reševanje njihovih problemov.

Kot kontrast temu imajo v nekaterih deželah ohranjene neodvisne skupnosti, pogostokrat zelo majhnega merila. To je pripomoglo k temu, da so bile lokalne aspiracije izražene in tudi upoštevane. Toda lahko se zgodi tudi to, da je ta neodvisnost ovira pri sodelovanju med skupnostmi, ki je nujno potrebno pri odločitvah, pomembnih za širšo skupnost, kot so npr. lokacije šol in bolnišnic.

Na podlagi gornjih ugotovitev ne moremo podati idealnega modela za organizacijo in delovanje lokalne uprave, ki bi bil sprejemljiv za vse države. Kljub temu pa moramo doseči tak sistem v vsaki državi, ki bo omogočal oboje: izražanje in izpolnitev lokalnih potreb v vsaki vasi ali podobni obliki skupnosti, pa tudi sodelovanje med skupinami mest in vasi v okviru občine ali regije za dosego ciljev na širši ravni.

Kakršnakoli bo že velikost, mora lokalna oblast imeti vodilno vlogo pri izdelavi in formuliranju lokalnih usmeritev za svoje območje, na vseh področjih, ki smo jih podali v tej razvojni strategiji; pri aktiviranju finančnih in ostalih potencialov za zadovoljitev potreb območja; pri stimuliranju za razumevanje in vključevanje prebivalstva; ter za zagotavljanje iniciative za izvedbo, ne glede na izvajalca.

Te usmeritve in predlogi se lahko odražajo v »ruralni strategiji«, ki jo morajo pripraviti v vsaki lokalni upravni organizaciji za svoje območje. To se lahko izvede v sodelovanju z ostalimi odgovornimi agencijami in temelji na osnovnih treh principih, podanih na začetku te razvojne strategije.

Posebno pozornost je potrebno posvetiti tudi aktivnostim, ki jih izvajajo prostovoljne, ljubiteljske, dobrodelne, privatne in neprofitne organizacije znotraj

ruralnih skupnosti. Te vključujejo kooperative, sklade, družbe, sindikate, agencije, združenja žena, verske skupine, klube mladih in veliko ostalih agencij. Posebna moč takih teles in združenj je dobro poznavanje in odvisnost od razmer in lokalnih problemov ter njihova neposrednost pri akciji. Z njihovo energijo in prostovoljnimi naporom lahko veliko pripomorejo k reševanju problemov, ki bi drugače predstavljali težko breme za lokalno upravo. Zaradi teh razlogov morajo te oblasti pomagati in podpirati delo takih teles in organizacij v največji možni meri. Taka pomoč je lahko v obliki nepovratnih sredstev, davčnih olajšav, fizične pomoči, animacije in mnogih različnih in variant partnerstva.

Regionalne in nacionalne vlade morajo vložiti mnogo naporov za uvajanje novih usmeritev in pomoči, kar je tudi osnovna prioriteta na nacionalnem in regionalnem nivoju.

Na nacionalnem in regionalnem nivoju so potrebne predvsem naslednje vladne akcije:

- priznati različnost posameznih regij, njihove specifičnosti in posebnosti ter potrebe v ruralnih območjih in tam živječih skupnostih;
- evidentirati kvalitete in potrebe in jih skupaj z usmeritvami prezentirati v obliki STRATEGIJE. Ta mora vsebovati posamezne usmeritve za kmetijstvo, gozdarstvo, industrijski razvoj, turizem, transport, grajeno okolje, servisne usluge in za naravno okolje;
- objaviti svojo lastno ruralno strategijo, ki je lahko pripravljena v sodelovanju z vsemi sorodnimi, predvsem strokovnimi agencijami in organizacijami, ter lahko odražajo tri ključne usmeritve, ki smo jih predstavili na začetku.

Internacionalna akcija. Ker je prostor v Evropi težko obravnavati ločeno, zaradi naraščajočega interesa evropskih intervladnih teles za probleme ruralnih območij bo oziroma je že sprožena tudi vseevropska akcija. To se je zgodilo leta 1988 z Evropsko kampanjo za podeželje ter poročilom o prihodnosti ruralnih skupnosti. Vse to kaže naglo širjenje zavesti in tudi politične aktivnosti za razreševanje ruralnih problemov. Kakorkoli že, akcija kljub temu še ni dosegla vseh držav Evrope, med drugim tudi naše države. V ta namen se ECOVAST (European Council for the Village and Small Town) bori predvsem za:

- jačanje ekonomske, socialne in kulturne aktivnosti in vitalnosti ter administrativne identitete ruralnih skupnosti po vsej Evropi;
- varovanje, zaščito, promocijo, iznajdljivo obnovo grajenega in naravnega okolja takih skupnosti.

Srednja in Vzhodna Evropa. Vlade in prebivalci Srednje in Vzhodne Evrope, kamor spada tudi Slovenija, se soočajo z velikimi spremembami in priložnostmi za ruralne usmeritve. Lahko želijo doseči velik napredek in povečati kmetijsko proizvodnjo tudi s pomočjo razvite zahodne tehnologije. Če bo to edina in glavna osnova za njihovo (našo) ruralno politiko, potem bo popolnoma gotovo rezultat tega nadaljnja depopulacija podeželja in še večja prenaseljenost v mestih, katerih podporni in vzdrževalni sistemi so že sedaj prenapeti.

Prav zaradi tega je življenjsko pomembno, da se lotimo celovitega razvoja podeželja in ruralnih območij v teh državah. Ključni element pri tem razvoju je lahko ruralni turizem, ki temelji na bogati dediščini, pridelavi hrane in lesnih izdelkov, ostalih oblik t. i. »dodane vrednosti«; predelovalni in obrtni industriji; naglemu izboljšanju infrastrukture in socialnih uslug. Glavni napor bo potreben pri pomoči ruralnemu prebivalstvu, da se prilagodi vsem tem spremembam, da odločno zgrabi priložnosti, ki so mu včasih tudi tuje, in oblikuje prostovoljne, privatne in neprofitne skupine, ki bodo nosilec procesa ruralnega razvoja.

Za zaključek naj ponovimo, kako velik je pomen glavnega nosilca razvoja, ki ga ruralno prebivalstvo nedvomno ima pri razvoju usmeritev, iniciativ in pripravljenosti za izvedbo le-teh ter varovanju dediščine. Vlade na vseh nivojih ne morejo same opraviti vseh teh nalog. Potrebno je aktivirati vsa razpoložljiva sredstva za osposobitev ruralne skupnosti, da izrazi svoje potrebe in prizadevanja ter da s svojo energijo to tudi doseže. Predvsem pa je pomembno vzpostaviti dobre in tesne povezave med upravnimi organi in ruralno skupnostjo, tako da bodo sredstva (nacionalna in lokalna, družbena in privatna) dosegla svoj namen.

SKLEPI

1. Podeželje in ljudje, ki živijo na njem, so (bili) prizadeti zaradi sprememb predvsem na socialno-ekonomskem področju. Nemudoma je potrebno začeti z akcijo za zaščito njihovega obstanka v tem prostoru.

2. Poiskati je treba ravnotežje in podporo med ljudmi in okoljem. Vladne akcije morajo pritegniti k sodelovanju lokalne prebivalce. Doseči moramo, da bodo lokalni prebivalci ustrezno usmerjeni in prosvetljeni ter vključeni v akcijo od samega začetka.

3. Potrebna je odločna akcija za oživitev in jačanje ekonomije ruralnih območij.

4. Potrebno je podpirati kmetijstvo in kmetovanje v vseh ruralnih območjih. Poudarek pri teh usmeritvah mora biti prehod od kvantitete na kvaliteto v pridelavi hrane. Kmetje morajo biti usposobljeni in osveščeni, da bodo dohodek na kmetiji povečevali s t. i. »dodano vrednostjo« na produkt ter z ostalimi ekonomskimi aktivnostmi. Kmetje morajo biti nagrajeni, da delujejo kot upravljalci naše dediščine.

5. Gozdarsko politiko je treba revidirati, in sicer v smeri večje pozornosti alternativnim dejavnostim, ki jim tudi morajo služiti, ter globalnim ciljem blaginje podeželja in njegovega prebivalstva.

6. Spodbujati je treba predelovalno in servisno industrijo, ki mora temeljiti na lokalnih in regionalnih produktih ter lokalnem podjetništvu. Telekomunikacije so lahko velika opora pri teh prizadevanjih.

7. Treba je promovirati tisti del ruralnega turizma, ki spoštuje karakter in sposobnost ter kapaciteto območij, v katerih se razvija.

8. Prebivalcem ruralnih območij mora biti omogočeno, da bivajo v sodobnih bivalnih objektih, ki pa bodo pri oblikovanju spoštovali lokalne stavbarske in graditeljske tradicije. V ta namen morajo vlade ustanoviti svetovalno-pospeševalno službo na vseh nivojih ter tako spodbujati socialno in kulturno aktivnost ruralnih skupnosti.

9. Vlade in ljudje morajo uvideti potrebo dolgoročnega upravljanja in vodenja aktivnosti za urejanje podeželja, njegove dediščine, tako naravne kot kulturne, skrbi za kulturno krajino in kulturo. Uvajati je potrebno učinkovite sisteme predstavitev in si prizadevati za primeren dostop, varovanje, vzdrževanje značilnosti in vrednot naše dediščine ter osvestiti prebivalce in javnost o njenem pomenu.

10. Odgovornost za razvoj ima predvsem lokalno prebivalstvo samo in lokalne oblasti kot tudi cela vrsta strokovnih organizacij.

11. Regionalne in nacionalne vlade morajo priznati specifičnosti in kvalitete posameznih ruralnih območij in potrebe ruralnih skupnosti; vključiti jih morajo v skupno RURALNO STRATEGIJO in v ustrezne sektorske usmeritve.

12. Zavzemati se je potrebno tudi za mednarodno pomoč, predvsem na področju arhitekturne dediščine, varovanja kulturne krajine in pri celovitem urejanju podeželja.

LITERATURA:

1. Strategy for rural Europe, ECO-VAST, Bruselj, 1991

Stanovanjska hiša v Dolnji Stari vasi, KS Škocjan; foto: B. Križ

Vse fotografije ob tem prispevku so last ZVNKD Novo mesto

DRUŽBENA VPRAŠANJA
Rast 6/1992

Joža Miklič Posredovanje v plačilnem prometu — zanimiva dejavnost za finančne hiše

V iskanju novih načinov poslovanja stopajo v ospredje razprave o plačilnem prometu kot tržno interesantni dejavnosti, ki pa je tako vgrajena v življenje in delo ljudi, da ima določen vpliv tudi na zagotavljanje trdnosti nacionalne valute. Številne razprave na posvetih, simpozijih, poslovnih srečanjih pa tudi v sredstvih javnega obveščanja še niso oblikovale dokončnega mnenja, kako naj si plačilni promet uredi država Slovenija. Vse bolj pa postaja jasno, da vsako improvizirano poseganje v sedanji plačilni promet lahko povzroči hude posledice, nered in škodo tako občanom kot podjetjem in državi. Problematiko plačilnega prometa je zato treba proučevati bolj strokovno, novosti uvajati bolj argumentirano in se odločiti bolj preudarno. Ta prispevek je napisan z namenom, da vsem, ki so v plačilni promet vključeni in bodo tvorno sodelovali pri njegovi ureditvi v prihodnje, predstavi nekatere dileme, ki spremljajo potek plačilnega prometa in praktične rešitve, s katerimi se je današnji plačilni promet države Slovenije uvrstil med najboljše na svetu.

Kaj je plačilni promet?

Po Krtaliju imenujemo plačilni promet vsa gotovinska in brezgotovinska plačila, izražena v denarju, oz. vsa plačila, izvedena med dolžniki in upniki, ki so rezultat gospodarskega, komercialnega ali drugega premoženjsko-pravnega odnosa. Če so plačila opravljena v nacionalni valuti (npr. tolarjih) znotraj države (npr. Slovenije), govorimo o **plačilnem prometu v državi**, če pa so plačila opravljena med udeleženci iz različnih držav, ne glede na valuto, v kateri se plačilo opravi, govorimo o **plačilnem prometu s tujino**. Plačila lahko potekajo brez posrednika med plačevalcem in prejemnikom. Kot posredniki pa se pojavljajo banke, pošte, hranilnice in posebne ustanove, kot so žiro-hiše, klirinške hiše, SDK in podobne. Razvitost posredništva (organizacijska, tehnična, tehnološka) je odvisna od razvitosti države kot celote, ki jo pogojujeta gospodarski napredek in njena ekonomska moč.

Današnji plačilni promet v Sloveniji je specifično urejen. Njegova naloga ni samo opravljanje plačil med udeleženci plačilnega prometa, pač pa tudi vodenje evidenc in statistike o denarnih tokovih v državi, spremljanje realizacije državnega in občinskih proračunov, statistično spremljanje gibanja gotovine, kontroliranje zakonitosti plačil in podobno. Taka ureditev je bila potrebna predvsem družbeni lastnini premoženja, in ker družbeno lastnino država Slovenija odpravlja, se bodo novim lastnikom morale prilagoditi tudi pravice, obveznosti in odgovornosti plačilnega prometa. Ukiniti bo treba verjetno pravico kontrole zakonitosti plačil, dodatne potrebe lastnikov pa bodo npr. nadzor nad plačevanjem davkov (potreba države), »elektronski denar« (potreba podjetnikov), sprotno razpolaganje s sredstvi deponentov (potreba poslovnih bank), zavarovanje rizičnosti (potreba Banke Slovenije) itd. Plačilni promet Slovenije je bil tudi v preteklosti sproti noveliran glede na spremembe v sistemu poslovanj udeležencev v plačilnem prometu in tako je danes relativno dobro pripravljen na sprejem globalnejših sprememb, ki jih nakazuje privatizacija premoženja, vključevanje v mednarodni plačilni promet, standardizacija in napredek v računalniški tehniki.

Kakšen mora biti plačilni promet?

V vsaki državi velja, da mora potekati plačilni promet zakonito, ekonomično, varno, točno in hitro; večina držav pa si uresničevanje teh principov uredi po svoje.

Kot v vseh strokah so tudi v plačilnem prometu določena mednarodna dogovarjanja, vendar zaenkrat omejena na klavzule v meddržavnih pogodbah in na tehnične standarde pri uporabi telekomunikacijskih vez in računalništva. Udeleženci v plačilnem prometu v Sloveniji se bodo morali zato sami na novo dogovoriti za »pravila igre«, po katerih bo plačilni promet potekal, in **dogovor uzakoniti**. Do sedaj še ni nihče posredoval predloga sprememb sistema plačilnega prometa za prilagajanje novim potrebam lastništva niti ni bila objavljena kakšna posebna študija pomanjkljivosti sedanjih elementov plačilnega prometa (npr. obrazcev, telekomunikacijskega prenosa, sistema žiro računov, kontnega plana itd.). Tako v času nastajanja tega prispevka ni možno napovedati, kam naj bi se plačilni promet v bodoče usmerjal, niti kdo bo pooblaščenec udeležencev v plačilnem prometu, ki bo potrebne študije opravil in na strokovnih podlagah predlagal konkretne dopolnitve. Gledano strokovno in objektivno pa je nujno, da se Slovenija odloči za tak sistem plačilnega prometa, **ki bo ščitil interes lastnika denarja na računu**, želje in potrebe posrednikov, Banke Slovenije in vlade pa temu interesu podredil. Praksa s številnimi primeri dokazuje, da vsaka odločitev, ki ni v interesu lastnika, slej ko prej povzroči deviacijo sistema s hudimi posledicami (zmanjševanje brezgotovinskega prometa, zadrževanje denarja izven sistema hranilnih vlog, izogibanje vrednostnim papirjem itd.).

To trditev potrjuje tudi tujina, saj, da bi se izognila pretiranemu uveljavljanju interesov nelastnikov denarja, pooblaščajo za opravljanje plačilnega prometa nevtralne institucije.

Plačilni promet je lahko uspešen samo v primeru, če ga opravljajo za ta dela izšolani kadri, primerno opremljeni s sodobnimi računalniki in prilagodljivo tehnologijo. Skratka, plačilni promet ni možno opravljati zastonj, **možno pa ga je znatno poceniti** in ekonomizirati, če se organizira profesionalno po principih teorije organizacijskega razvoja. Ekonomičnost se izkaže tudi pri »stranskih proizvodih« plačilnega prometa (racionalno zbiranje državi in raziskavam trga potrebnih informacij, racionalni postopki plačevanja davčnih obveznosti itd.). Upoštevajoč celokupne možne učinke sedanjega plačilnega prometa, je strokovno možno utemeljiti, da se opravlja ekonomično, vendar razdelitev stroškov med lastnikom denarja in uporabniki »stranskih proizvodov« v plačilnem prometu ni pravilna. Dela, ki se v današnjem plačilnem prometu opravljajo za državo, bi morala država izvajalcu koncesirati in plačati in to plačilo bi razbremenilo stroške plačilnega prometa lastnika denarja. Seveda strokovno velja to tudi obratno. Če bi posrednik v plačilnem prometu zadržal sredstva lastnika denarja zaradi svojih interesov (ki so lahko tudi nacionalni, npr. izplačilo pokojnin), bi moral lastniku denarja plačati pravično nadomestilo. Uzakonjena pravila o opravljanju plačilnega prometa v Sloveniji morajo razrešiti tudi dileme o delitvi stroškov med lastniki denarja in tistimi, ki na kakršenkoli način posegajo v plačilni promet s svojimi interesi.

Čim bolj se zmanjšuje družbena lastnina, tem bolj se krepi občutek lastnikov denarja za **varnost v plačilnem prometu**. Dosedanja varnost v plačilnem prometu zagotavlja zakonsko določilo, da mora posrednik še

isti dan izvesti vse transakcije, ki jih lastniki denarja naročijo, in torej ni možno zadrževanje ali druga uporaba denarja pri posredniku, ni možen negativni saldo. Če pa se kaj takega zgodi, ima lastnik denarja pravico zahtevati odškodnino iz varnostne rezerve posrednika. Tudi na tem področju ni v Sloveniji še ponuden boljši predlog zagotavljanja varnosti. Ker pa je primer izplačevanja majskih pokojnin sprožil plaz različnih ocen o rizičnosti sedanjega plačilnega prometa, je potrebno povedati, da na tem primeru ni možno graditi ocen, ker je dogovarjanje med lastniki denarja vedno možno, v primeru pokojnin tudi pogodbeno določeno. Možno je tudi dogovarjanje med posrednikom in lastnikom denarja, če z dogovarjanjem ne povzročiš škode drugemu in če racionaliziraš postopek.

V plačilnem prometu je posebna pozornost posvečena varnosti poslovanja z gotovino. Ukinitev zakonskih določil o obveznem odvajanju gotovine brez upoštevanja stanja varovalnih naprav imetnika gotovine pa bi lahko znatno zmanjšala varnost gotovinskega plačilnega prometa.

Napake so pri številnih transakcijah seveda neizogibne (področje Dolenjske in Bele krajine povprečno 20.000 transakcij dnevno) in s tem točnost zmanjšana. V teoriji obstajajo načini za zagotavljanje absolutne točnosti (sistemi brez sodelovanja ljudi), vendar praksa dokazuje, da so ti sistemi za razmere Slovenije predragi in zato je kompromis nujen. S čim se bomo **proti možnim napakam v plačilnem prometu zavarovali**, so različna mnenja. Banka Slovenije meni, da se ji mora poveriti nadzor nad plačilnim prometom in s tem prevzame obveznost pokrivanja ev. minusov. Toda v plačilnem prometu so napake možne tudi v plus. Zanje Banka Slovenije še ni nakazala rešitev. SDK uvaja elektronski denar in izločuje vpliv ljudi, zaradi katerih so napake najpogostejše. Ljubljanska banka ponuja SWIFT – bančni standard. Kaj nudijo druge banke in institucije (npr. Novoline Novo mesto), še ni znano. Tudi praksa v drugih državah dokazuje, da univerzalnega recepta ni. Analiza napak sedanjega plačilnega sistema pa jasno kaže, da do sedaj napake niso bile neobvladljive, niti jih ni bilo toliko, da bi bil sistem plačilnega prometa v nevarnosti. Zato mora tudi pri konceptiranju bodočnosti prevladovati meja tolerance, običajna v tej stroki.

V »suhih letih« si vsak lastnik denarja prizadeva, da mu denar stalno kroži in ne prenese zadrževanja pri posredniku. Ta prizadevanja v današnjem plačilnem prometu omejujejo nekateri sistemi, ki jih morda bodoči trg ne bo več potreboval. V plačilnem prometu je v veljavi zapleten sistem računov za knjiženje prometa pač prilagojen razmeram, ko je bilo v odločanje vključeno mnogo več ljudi kot danes. Ta sistem računov se mora novelirati. Hitrost plačilnega prometa se bo seveda bistveno povečala, če bo sedanji posrednik v plačilnem prometu uvedel opravljanje plačilnega prometa brez vpliva zaključevanja dnevnega prometa na izvajanje plačilnih nalogov (transakcija po transakciji s sprotnim ugotavljanjem sredstev deponentov pri bankah). Drugi zainteresirani za opravljanje posredništva v plačilnem prometu še niso prišli z bolj originalnimi zamislimi o **načinih, s katerimi bi hitrost povečali**, kajti povečati hitrost plačilnega prometa **pomeni obračati približno isto količino denarja v obtoku** ali pa to celo zmanjšuješ, da ne omenjam prihodkov, ki bi jih še hitrejšo obračanje denarja omogočilo lastnikom. Zgodi pa se seveda lahko tudi obratno, da neneutralni posrednik sicer hitro obrača denar, vendar po svojem interesu (ki je lahko tudi nacionalni), pa to ne prinaša prihodkov lastniku denarja (kreditiranje znotraj dneva npr.). Skratka, mednarodno prakso v kroženju denarja je potrebno v

Slovenijo presajati previdno in z veliko mero modrosti, da prevzamemo čimveč dobrega in da se izognemo čerem, ki lastnikom denarja lahko škodujejo.

Kdo bo posrednik v plačilnem prometu Slovenije?

Če izvzamem nekatere nedokazane trditve na simpozijih v zadnjih letih, lahko trdim, da strokovno mnenje, odprto na analizo dosedanjih pomanjkljivosti plačilnega prometa v Sloveniji, še ni oblikovanega. V sredstvih javnega obveščanja pa lahko sledimo prizadevanjem določenih institucij, da bi postale posrednik v plačilnem prometu.

Služba družbenega knjigovodstva: brez dvoma obvladuje znanje o celovitem sistemu plačilnega prometa države in to uspešno dokazuje v praksi. Če bi bil sprejet njen predlog dopolnitve zakonodaje, po katerem se njene pravice, obveznosti in odgovornosti uskladijo s potrebami osamosvojitve Slovenije in spremembi lastništva premoženja (predvsem opuščanje kontrole izplačil), bi kot nevtralni posrednik lastnikom denarja ponudila največ. Njen projekt računalniškega vodenja plačilnega prometa, ki ga oblikujejo organi, sestavljeni iz predstavnikov vseh profesionalnih denarnih in informacijskih institucij, je strokovno upravičena in utegne biti sprejemljiva rešitev za vse udeležence v plačilnem prometu.

Poslovne banke: večkrat omenjen izdelan predlog prenosa plačilnega prometa iz nevtralne SDK na poslovne banke ni bil objavljen in zato o njem ni možna razprava. Iz objav v strokovnem revialnem tisku pa je možno razbrati, da poslovne banke sedanjemu plačilnemu prometu očitajo predvsem, da ga opravlja monopolist in da bankam ne zagotavlja sprotne vpregleda v stanje njihovih deponentov. V Sloveniji je 27 poslovnih bank, ki bi z ukinitvijo plačilnega prometa v SDK prevzele njeno posredniško vlogo. V tem primeru je potrebno predvidevati, da bodo organi upravljanja vsake banke po svojem poslovnem interesu izvajali plačilni promet. Interes lastnika denarja bo s tem lahko bistveno prizadet. Drug problem pa je v tem, da ima daleč največji delež v bančnem poslovanju (mreža ekspozitur in enot, računalniško tehniko, obseg dnevnih transakcij itd.) Slovenije Ljubljanska banka d.d. in da bo torej praktično monopol iz nevtralne SDK prenesen na organe upravljanja Ljubljanske banke d.d. Iz strokovnega stališča je v tej situaciji najbolje, da sedanji posrednik v plačilnem prometu vgradi v svoj sistem vse elemente, ki so poslovnim bankam iz plačilnega prometa potrebne. Zamisliti pa bi se bilo treba tudi nad trendom, ki v bančnem svetu že prevladuje. Poslovanje z občani se iz bank seli v trgovine (Metro, Eurocart itd.) in nevtralni bančni posli se prenašajo na nevtralne institucije (Švica). Banke se posvečajo velikim poslom v trgovanju z denarjem in na ta način pospešujejo in sploh omogočajo razvojni cikel države.

Banka Slovenije: iz primera minusa na računu 533 ob majskem izplačilu pokojnin ugotavlja, da je poslednja institucija, ki mora pokrivati negativni saldo v plačilnem prometu ob koncu dneva in da za prevzemanje jamstva potrebuje nadzor nad plačilnim prometom. V svojem predlogu navaja, da nadzor lahko zagotovi le tako, da se plačilni promet iz nevtralne SDK prenese na Banko Slovenije. Ker predlog nima strokovnih podlag, o njegovih prednostih za lastnike denarja ni možno podati mnenja.

Podjetja za plačilni promet v mešani ali privatni lasti: zasledimo lahko njihove reklamne oglase, ki pa seveda ne pojasnjujejo, kako si

potek plačilnega prometa zamišljajo. Ostaja pa dejstvo, da so interesi in da bo ob sedanjih razmerah v Sloveniji nanje treba računati.

Namesto zaključka

Na marsikaterem področju v naši mladi državi ne sledimo dovolj hitro potrebam življenja in dela in to velja tudi za plačilni promet. Nič ni narobe, če kasnimo, dokler obstoječi sistem dobro funkcionira, prav pa je, da iz načelno političnih presoj preidemo na razprave v strokovnih krogih, da organi odločanja države Slovenije dobijo kar najboljši predlog.

Plačilni promet je vtkan v vsa dogajanja in zato ni občana, podjetja, zavoda, zadruga, občine in drugih institutov, ki ne bi želeli, da to stori-
tev opravijo hitro, varno in poceni. Predlagatelji za posredovanje v plačilnem prometu naj svoje predloge gradijo na željah in potrebah večine in pri tem spoštujejo v prvi vrsti interese lastnikov denarja.

DRUŽBENA VPRAŠANJA
Rast 6/1992

Igor Vizjak UPRAVLJANJE S PROIZVODNIM PODSISTEMOM

Podjetje je poslovni sistem, v katerem noben njegov del ni toliko pomembnejši, da bi lahko zanemarjali druge. Tisti, ki se ukvarjajo s podjetjem poklicno (profesionalno), in tisti, ki se s podjetjem ukvarjajo raziskovalno, ga delijo na:

- podsistem upravljanja in vodenja,
- podsistem proizvodnje oz. izvedbe,
- podsistem kontrolinga in
- podsistem logistične podpore.

Različnih definicij podjetja kot poslovnega sistema je več, vendar je njihov skupni imenovalec v navedenih podsistemih.

V letošnji 1–2 številki naše revije sem objavil članek o vodenju in upravljanju podjetja kot poslovnega sistema z vidika obvladovanja sprememb. Odzivi na ta zapis so me vzpodbudili k razmišljanju o trendih znotraj proizvodnega podsistema, ki se mi zdi v naših razmerah, ko se govori predvsem o kapitalu, vse preveč zapostavljen. Odnos med delom in kapitalom je takšen, da je sicer kapital v obdobju, ko prevladujeta znanje in tehnologija res v ospredju, vendar kapital brez dela ne bi pomenil tega, kar pomeni.

Proizvodnja doživlja velike spremembe

Klasična industrijska proizvodnja se spreminja v programsko – naročniško proizvodnjo. Količinska proizvodnja je naredila potrošnika razvjenega. Narediti danes ni več problem. Ko je kupec postal kralj, proizvodnja pa odvisna od njegovih potreb in želja, je postala uspešnost podjetij odvisna od konkurenčnosti izdelkov na trgu. Pred proizvodnjo se postavljajo nove potrebe:

- skrajševanje proizvodnega cikla zaradi lastnih potreb (cena kapitala je vgrajena v ceno izdelka) in potreb kupca, ki morajo biti zadovoljene v čimkrajšem času;
- zmanjševanje stroškov proizvodnje ob hkratnem dvigovanju funkcionalnosti in kvalitete izdelka;
- zanesljivost proizvodnje in izdelkov;
- inventivnost pri zadovoljevanju naročil in organiziranju proizvodnje;
- kooperativnost proizvodnje, ki povečuje produktivnost dela in s tem tudi kapitala;
- prilagodljivost organizacije in tehnologije nenehnim spremembam na trgu;
- usposobljenost delavcev, da opravljajo več delovnih operacij hkrati;
- optimalna priprava proizvodnje, katere čas je vedno bolj dragocen in odločujoč.

Tem zahtevam lahko zadosti zgolj razvoj industrijske proizvodnje. Proizvodni podsistem se je spremenil iz nadrejenega, ko je obvladoval trg s količino, v podrejenega, ki mora biti sposoben narediti tako in takrat, ko kupec to želi. To spremembo je potrebno dojeti in obvladati z drugačnim razmišljanjem o proizvodnji in spremembo njene organizacije ter vodenja. Smer vračanja nazaj v obrtništvo in obrtniški način dela ni izhod iz sodobnih zagat proizvodnje. Izhode gre iskati v nadaljnji

delitvi dela, kooperaciji, integracijah, spremembi organizacije in vodenja proizvodnje in drugače oblikovanemu profilu osebja.

Navadno risalno mizo zamenjuje elektronska z računalniškim zaslonom, uvaja se informatizirana proizvodnja, odvisnost stroja od delavca je vedno manjša, standardizirane in ponavljajoče se operacije opravljajo roboti, čas transporta je vedno krajši, skladišča so nepotrebne čakalnice. Kje je meja? Konec? Konca ni, so samo neprestane spremembe in odziv nanje, zato delo ni nikoli končano. Vsak konec pomeni začetek. Ni »naredili smo že vse«. Kdor tega ne spozna, bo moral odstopiti mesto drugim.

Prilaganje proizvodnje spremembam je edina pot za preprečitev nazadovanja. Tudi nove rešitve imajo svoje pomanjkljivosti. Če stavka robot, stavka tiho, delavec vsaj pove, v čem je problem. Z robotom razgovor ni mogoč. Tudi spremembe ne odpravljajo vseh pomanjkljivosti. Prinašajo vrsto novih presenečenj, ki pomenijo nove izzive. Ta so tudi v spoznanju, da nove investicije terjajo predolg čas za zagon, da kapacitete med seboj niso usklajene, da je obvladljivost v času sprememb manjša, da prihaja do zastojev in s tem do nepotrebnih stroškov, da se osebje uči na napakah in še bi lahko naštevali. Sprijaznjenje z motnjami nam prav nič ne pomaga. Nepriznavanje njihovega pojavljanja je nojevsko. Odpravljanje motenj, druge za drugo, ponovno in vse skupaj neprestano inovirati, je delo, ki ni nikoli končano. Potreba po spremembah in volji za njihovo obvladovanje je gibalo razvoja.

Kaj pomenijo za proizvodnjo oz. poslovanje dolgi roki dobav in visoke zaloge, manjkajoči deli (nekompletna proizvodnja), povečan ritem dela, ker se bliža 25. oz. 30. v mesecu, ozka grla, okvare, popravila, nepravočasno dobavljen material? To so pomanjkljivosti vodenja proizvodnje, zato si ponavadi delovodje prizadevajo, da ostanejo čim bolj skrite in objektivno opravičene, če je to potrebno početi. Torej vemo, da se vse to dogaja, zato se ta sestavek ne bo ukvarjal z odkrivanjem že znanega, temveč predvsem s prijemi, ki so jih tisti, ki sedanost niti ne opravičujejo niti ne kritizirajo s preteklostjo, uporabili in jih uporabljajo zato, ker se zavedajo, da se mora proizvodnja prilagajati zahtevam trga.

Tudi v proizvodnji je organizacija sredstvo za obvladovanje sprememb. Organizacijo postavljajo ljudje, zato ni nikoli kriva »slaba organizacija«, temveč ljudje, ki so dobili mandat, da realizirajo zastavljene cilje. Spremembe se ne dajo obvladati tako, da se organizacija v ničemer ne spremeni. Moštvo, ki izgublja, vedno okrepi svoj napad tako, da spremeni sistem igre, s tem razpored igralcev in zamenja obrambne igralce z napadalci. Šele potem sledi nakup novih igralcev in le redkokdaj se zgodi, da pride v I. ligo igralec iz povsem neznane ekipe, ki je uvrščena v nižji rang konkurence. Trener, ki vztraja pri neučinkovitem konceptu igre zato, da mu ne bi bilo potrebno priznati zmote, je vedno zamenjan. Kolikor višje ima moštvo postavljene cilje, toliko manjša je popustljivost za napake. Prepozno popravljanje napak je vedno najdražje.

Boriti se moramo proti vzroku. Iskanje krivcev ne pomaga.

Pravi vzroki neučinkovitosti proizvodnje so:

- previsoke zaloge,
- predolgi roki,

- zamude rokov,
- neprilagodljivost proizvodnje,
- slaba razporeditev strojev,
- nezanesljivi dobavitelji,
- preveč okvar, slaba kondicija opreme,
- izmet oz. popravila,
- pomote, manjkajoči deli,
- tratenje materiala, osebja, tehnologije in energije,
- predolg in predrag transport,
- slaba priprava proizvodnje ipd.

Ti vzroki so medsebojno povezani, učinkujejo drug na drugega, stopnjujejo neučinkovitost in neuspešnost proizvodnje in poslovnega sistema. Če se lotite enega samega, najbolj izpostavljenega, je to sicer lažje, vendar ne bo imelo popolnega uspeha. Ni zadosti pavšalna ugotovitev, da je vse enako slabo in je potrebno zato nekaj ukreniti. Če želimo izriniti nakučja, ki se pojavljajo, potem moramo analizirati in odkriti prave vzroke. Nato moramo vedeti, kaj bi radi, in če hočemo to doseči, moramo vedeti, kako bomo to naredili. Ko vse to vemo, potem moramo za spremembe navdušiti. Zahteve niso garancija, da bomo spremembe kdaj tudi doživeli. Prepričevanje brez pojasnjevanja hotenj in ciljev tudi ne dajejo zelenega rezultata. Sprožimo raje projekt »mehurčkov« (kolikor bolj proti gladini vode gredo, toliko več jih je). Voditi spremembe ni igra hokeja. Hokej zahteva hitre in impulzivne reakcije. Vodenje je balet na žici, ki je predvsem v previdnosti in preventivi.

Potrebno je vzgojiti zavest, da se vsaka sprememba zaključi z vzporednimi efekti, ki pomenijo delo na novem odpravljanju pomanjkljivosti. Nove motnje nas ne smejo zmeti. Za to je potrebno nekaj korakov, ki si sledijo v zaporedju:

1. angažiranje vodstva,
2. ekipe, ki delajo vsaka zase, delo med njimi pa je koordinirano v smeri cilja,
3. analiza stanja,
4. analiza konkurence in informacij o njej,
5. spodbuditev zavesti pri osebju,
6. cilj,
7. delni cilji,
8. odpravljanje pomanjkljivosti z uvajanjem sprememb,
9. priznanja,
10. vse moramo pričeti znova.

Tudi če s proizvodnjo sploh nimate težav, se bodo te pokazale takoj, ko se bo na trgu nekaj spremenilo.

Angažiranje vodstva je v tem, da spremembe vzbudi in jim daje polno podporo – tudi tako, da zaščiti tiste, ki spremembe hočejo. Kaznovanje krivcev vodi k umiku, odpravljanje pravih vzrokov pomanjkljivosti pa k uspehu. Pomembni so vzroki, ne krivci.

Proizvodni tok

Proizvodni tok je sestavljen iz proizvodnih procesov, ti pa iz proizvodnih operacij, v katerih se material oz. informacija spreminjata v proizvod oz. storitev. Praktiki ugotavljajo, da se je potrebno spoprijeti najprej s proizvodnimi procesi, saj lahko z racionalizacijami ali spremembami teh vplivamo na proizvodne operacije, njihovo ukinjanje, spreminjanje ali dodajanje. Ukvarjanje s proizvodnimi operacijami

mimo racionalnih proizvodnih procesov lahko torej pomeni delo, ki ničemer ne koristi.

Proizvodni proces se sestoji iz:

- obdelave (spreminjanje oblike),
- kontrole (primerjanje s standardi),
- skladiščenja (čakanje v procesu),
- transporta (poti na potrebne lokacije).

Proizvodni procesi so zamotani, saj se ne dogajajo premočrtno, temveč se medsebojno prepletajo (kontrola, transport, čakanje nastopajo v različnih fazah procesa obdelave). Običajno je obdelava časovno krajši del proizvodnega procesa. V procesu kontrole, transporta in skladiščenja se uporabna vrednost obdelovanca oz. izdelka ne spreminja. Zato so to procesi, ki konkurenčnosti izdelka jemljejo tržno moč, saj povzročajo nepotrebne stroške, ki pa sploh niso zanemarljivi. Naloga organizacije proizvodnega procesa je spremeniti razmerje v korist procesa obdelave.

Tudi sam proces obdelave je možno racionalizirati, in sicer z oblikovanjem in konstrukcijo izdelka ter spremembo tehnološko-tehničnih premis proizvodnje (sprememba tehnologije, izbor materialov, zamenjava orodij ipd.).

Proizvodni proces ni naključen. Vse sestavine tega procesa igrajo točno opredeljene vloge, vendar se da način njihovega izvajanja inovirati.

Kontrolni proces da informacijo o primerljivosti proizvoda s standardi, ne zagotavlja pa odpravljanje pomanjkljivosti. Pomanjkljivosti oz. odstopanja se ponovno sanirajo v procesu obdelave. Tam do odstopanja tudi prihaja. Funkcija kontrole je v pravočasni informaciji za reakcijo v procesu obdelave. Funkcija kontrole ni v statistiki in izločanju slabega, temveč v pravočasni povratni informaciji procesu obdelave, ki mora takoj ali preventivno reagirati tako, da do odstopanj ne prihaja. Kontrolni proces se da zato vključiti v proces obdelave in postaja vedno bolj neodvisen od delavca (poka–joka, stop/signal naprave). Vhodna kontrola se seli k dobavitelju. Končna kontrola ni več potrebna, če je proces obdelave popolnoma zanesljiv.

Racionalizacija transporta ni v tekočih trakovih, viličarjih, podajalnih napravah. S temi postaja sicer delo lažje, tudi učinkovitejše, ni pa rečeno, da zaradi tega niso povzročeni tudi visoki stroški, ki jih izdelek ne prenese. Racionalizacija transporta je v pravilni razporeditvi strojev, razmestitvi in povezanosti proizvodnih obratov (layout). Delo na transportu ni samo napor, temveč predvsem vedno večji strošek. Ugotavlja se, da transport pomeni levji delež proizvodnega toka. Danes se tovarne selijo k trgu, čeprav bi bilo možno proizvode tja prepeljati. Transport namreč zajema tudi manipulacijo in pogouje potrebo po skladiščih.

Skladišča so potuha proizvodnji in njenemu vodenju. Opravičujejo se z:

- neuskladenimi kapacitetami v procesu obdelave,
- zagotavljanjem rezerv zaradi pričakovanih naključij (motenj, slabe kvalitete, spreminjanja proizvodnih planov, nihanj na trgu ipd.),
- neprilagodljivostjo dobaviteljev.

tudi preveč zalog, ki jih je potrebno financirati, to pa povečuje lastno ceno izdelka. Če se proizvodnja začne pravočasno, tako da je izdelek končan na dan naročila, so skladišča takorekoč nepotrebna. Kupca sicer prav nič ne zanima, kako je naša proizvodnja organizirana. Ponavadi pa ga zanima, kako hitro smo sposobni naročilo uresničiti.

Celoten proizvodni tok je torej potrebno organizirati tako, da izhajamo iz naročila in proizvajamo na rok naročila. V svetu se organizirajo tako tudi dobave v tekstilni konfekciji, ki je sicer orientirana na sezono. Pred časom sem se pogovarjal z direktorjem velike konfekcije, ki je med razlogi za neuspeh sezone navedel tudi milo zimo, kar sicer ni ravno pogosto. Vsi izdelki zimske konfekcije so bili že pred sezono v skladišču in se torej ni dalo nič več narediti. Kupci bodo pač to blago kupovali na spomladanski razprodaji z velikim popustom. Organizirani konfektionarji še vedno proizvajajo modno konfekcijo, saj moda diktira večji del cene in prodaje, vendar so organizirani tako, da povpraševanju v jeku sezone sledijo s prerazporeditvijo delovnega časa, pri čemer kupci tega sploh ne opazijo.

Prehod na povečanje števila serij in zmanjšanje števila izdelkov je potrebno rešiti z drugačnim vodenjem in organiziranjem proizvodnje. Dobavitelje in proizvodni proces je potrebno v celoti podrediti želji kupca, ne pa hotenju dobaviteljev in zmožnostim proizvodnje. Proizvodnje se prilagajajo tej zahtevi na več načinov, vsem pa je skupna »fleksibilnost«. Tehnologija gre k univerzalnosti, čeprav vas bodo poskušali proizvajalci opreme prepričati v nasprotno. Visoka in draga tehnologija ni primerna za proizvodnjo »pokrovov straniščnih školjk«, saj cena teh ne prenese njenih stroškov. Nekateri se tej zahtevi prilagajajo tako, da imajo več strojev kot delavcev in da stroji niso popolno izkoriščeni. Lahko pa sprejmejo vsako naročilo, saj sicer izgubljajo trg.

Izgube v proizvodnem procesu je potrebno analizirati in vrednotiti. Uvedimo tudi računovodstvo lastnih, notranjih izgub. Ne zatiskajmo si oči. Naš cilj je čim krajši in čimbolj učinkovit proizvodni proces ob hkratnem dvigovanju funkcionalnosti in kvalitete izdelka. Ta cilj ne bo nikoli dosežen, lahko pa se mu približujemo. Vedno nastopajo novi momenti, ki narekujejo prilagajanje proizvodnje.

V proizvodnem procesu se ne smemo boriti s posledicami, temveč z vzroki. Ob tem moramo nenehno povečevati zanesljivost proizvodnje.

Učinek takšnega ravnanja je v ugotovitvi, da ste prispevali k zniževanju stroškov, ki jih kupec tako ali tako nikoli ne prizna. Povečali ste konkurenčnost vašega izdelka ter zanesljivost proizvodnje.

Tehnika vodenja proizvodnje se spreminja. Letni plan proizvodnje je okviren in ponavadi ni nikoli vnaprej takšen, kot so zmogljivosti proizvodnje. Mesečni plani so plani montaž, ki potekajo kontinuirano – 30. dan v mesecu za proces proizvodnje pomeni ravno toliko kot 1. Naročila prihajajo sproti, proizvodni proces pa se prilagaja optimalni izkoriščenosti kapacitet in rokom odprem. Oscilacije na trgu se rešujejo s hitrejšo ali počasnejšo nastavitvijo kapacitete, nič več s polnjenjem skladišč in upanjem v boljše čase. Padanje povpraševanja povzroči presežek delavcev, presežni delavci prevzemajo delo kooperantov, saj se tudi tako razbremenjujemo stroškov. Preveč naročil za dobro organizirano proizvodnjo ni motnja, temveč želja, ki za proizvodnjo sploh ne pomeni nika kršen problem. Problemi so, če dela ni. Racionalizacija proizvodnega procesa vedno vpliva tudi na zaposlenost, ki mora biti prav tako kot oprema vedno bolj prilagodljiva.

Od standardizacije k racionalizaciji delovnih operacij

Vsaka delovna operacija se deli na:

- pripravo za izvedbo,
- glavno operacijo,
- pomožne operacije,
- odmor izvajalca in njegove osebne potrebe,
- motnje,
- nekoristno oz. nepotrebno delo.

Odmor delavca in njegove osebne potrebe so priznane. Vse ostalo je odprto. Izvedba (glavna operacija) mora postati vedno pomembnejši del delovne operacije. Če stroj stoji, to ni dobro. Preprečiti moramo čakanje, hojo, iskanje, skrajšati moramo čas priprave, vendar tako, da se to potem ne odrazi na drugih nepotrebni delih delovne operacije. Pomožne operacije in nekoristno delo je potrebno nadomestiti s pnevmatiko, hidravliko, glavami z večimi rezili, prilagajanjem orodja za vpenjanje in postopki vpenjanja rezil. Odpraviti moramo vse naključne pojave (manjkajoči deli, zamude pri dobavi materiala ali obdelovancev, okvare). Veliko motenj povzroča nezanesljivost (kondicija) opreme, kar je mogoče odpraviti s preventivnim vzdrževanjem. Cilj tega je ugotoviti vzroke okvar (stroj sam, uporaba, vzdrževanje, delavec) in preprečitev njihovega ponovnega nastanka.

S kopičenjem racionalizacij bomo dosegli, da bo proizvodnja začela srkati in jo ne bo potrebno več posiljevati. Delovni proces postane bolj organiziran, delo pa lažje. Delavec je pri delu mnogo bolj sproščen, če mu ni potrebno biti vsak trenutek pozoren na pojav morebitne motnje. Pričakovanje nepredvidenega hitreje povzroča utrujenost kot samo delo. To so ugotovili v proizvodnjah, kjer so namestili stop/signal naprave. Hkrati so izključene tudi subjektivne ocene. Delo postane lažje, vendar hkrati učinkovitejše. Proizvodnja, ki vsrkava, ne potrebuje akordov in normativov časa.

Največje racionalizacije niso pri osebju, temveč pri stroju in v organizaciji dela. Mnoge ročne operacije so danes mehanizirane (privijanje, odvijanje, transport, vlaganje, odlaganje). Racionalizacije ne iščimo v izdelku oz. obdelovancu, v njegovi poenostavitvi, krnitvi njegove funkcionalnosti in zmanjševanju njegove uporabne vrednosti in kvalitete.

Seveda tudi racionalizacije privedejo do tega, da bomo opravljali vsako delo racionalno tudi z vidika števila izvajalcev. Zato je zgrešeno očitati vodstvu, da je že na začetku zaposlilo preveč osebja. Racionalizacija osebja je posledica sprememb. Če je sama sebi cilj, potem je potrebno takšne očitke vodstvu pač drugače utemeljiti.

V proizvodnji, kjer so kapacitete medsebojno neusklajene, je potrebno to pomanjkljivost odpraviti. Dokup opreme in razširitev kapacitete ozkega grla ni edini prijem. Takšno postopanje danes ni več v »modi«. Vse kapacitete se uskladijo na kapaciteto ozkega grla in tako doseže z manj izvajalci večjo produktivnost dela. Lahko pa se takšna nevšečnost reši tudi tako, da se organizira proizvodnja s pomočjo večnamenske strežbe (en izvajalec opravlja več delovnih operacij v zaporedju). Rezultati so presenetljivi. Časovne neusklajenosti je potrebno absorbirati.

Z racionalizacijo proizvodnih operacij bomo skrajšali celoten proizvodni tok. Skrajševanje proizvodnega toka skrajšuje moment naročila. Skrajševanje momenta naročila pomeni sposobnost proizvodnje, da se

hitreje prilagaja potrebam na trgu. Kan-ban je sistem organizacije proizvodnje, ki je nastal na izkušnjah velikih blagovnic, v katerih morajo biti police vedno lepo založene, zalog v skladišču pa ne sme biti. Ko kupec blago kupi in plača, se sproži naročilo za nadomestitev porabljene zaloge pri dobavitelju.

Zniževanje nepotrebnih raztrosov v proizvodnji se ne doseže preko noči. V Toyoti pravijo, da so potrebovali za to dvajset let, vendar so ostali tudi v času naftne krize imuni za dogajanja na trgu, saj so jo bili sposobni takoj amortizirati. Japonska ima med vsemi industrijsko razvitimi državami najhitrejši obrat kapitala. Na en izdelek potrebujejo Japonci 1,6 delavca, Američani 3,8, Nemci pa 2,7. Od vseh delavčevih predlogov jih realizirajo Japonci že preko 90 odstotkov. Pa vendar to z obliko oči nima ničesar skupnega. Prodornost je v strategiji te države in zagotovo ni naključje. Čeprav pomeni vsak prihranek pri delu tudi prihranek pri osebju, dela na Japonskem ne zmanjka.

To pri nas ni možno

Ko sem pred časom z neko skupino razpravljal o obvladovanju sprememb, sem imel občutek, da so sicer določene informacije koristne, večino pa so jih sogovorniki že dobro poznali. Prevladali so tisti, ki so menili, da zaradi »objektivnih« razlogov pri nas ni mogoče ničesar spremeniti. Našteli so mi vrsto protiargumentov, ki pa so bili, žal, tudi meni že vsi poznani. Ob vsem tem ni bilo nikogar, ki bi podkrepil moja prizadevanja za navdušenje nad spremembami. Pogovorili smo se, zgodilo se ni nič. Posebno vztrajno me je še po razgovoru prepričeval odgovoren nabavnik, da imajo specifične dobavitelje, da dobavitelji diktirajo pogoje proizvodnje, da so monopolisti in da tu ni možno ničesar ukreniti.

Povsem jasno je, da je cilj vsakega dobavitelja enak kot cilj vsake proizvodnje: čim večja serija in čim pogostejše dobave. Res je tudi, da si dobavitelji ne žele naše kontrole. Tudi mi ne sprejemamo z navdušenjem nadzora kupcev. Nihče, niti dobavitelji niti mi, se ne bomo prilagodili sami po sebi. Finalist ima vedno specifičen položaj. Z ene strani kupci, z druge pa dobavitelji. Če moramo mi spoštovati kupce, ali smo mi kaj drugega za dobavitelja kot kupec? Če dobavitelji pogojujejo ceno z dobavljeno količino, moramo vedeti, koliko nas stanejo obresti za obratni kapital. Če nič in je rast cen hitrejša od rasti obresti – ti časi pa so tudi pri nas že minili – potem lahko z zalogo še kaj pridobimo.

Dobavitelji se ne bodo prilagodili sami, vendar jih lahko v to prisilijo naše potrebe. Nobeno prilagajanje ne daje rezultata takoj, saj je potrebno menjati »mentaliteto« proizvodnje. Osnovni namen dobavitelja mora biti pomagati proizvodnji. Če imamo samo enega dobavitelja, je to lahko slabo, saj je naša odvisnost prevelika, položaj dobavitelja pa monopolen. Proizvodnji se spleča, da ceno dobav podredi načelu: kupujemo z zajamčeno kakovostjo in dostavo po naročilu. Kooperativnost daje moč »skupnemu delu«, ta pa povečuje produktivnost kapitala.

Dobavitelj je za sodobno organizirano in vodeno proizvodnjo partner, zato ga je potrebno tako tudi obravnavati in se do njega poslovno obnašati. Partnerstvo predpostavlja enakopraven položaj, udeležbo pri dobičku in poslovnemu riziku. Sami pa smo priče, ko se proizvodnja povezuje, da bi lahko vplivala na dobavitelje.

Majhni kupci se smatrajo pri dobavitelju drugače kot veliki. Ne glede na obseg vaših dobav in njihov pomen za dobavitelje, organizirajte

dneve z dobavitelji in jim povejte, kaj od njih pričakujete. Poslovni odnosi se vzpostavljajo in gradijo z osebnimi stiki. Posle sklepajo ljudje »iz oči v oči«. Pri tem so pomembne pogajalske veščine, ki pa upoštevajo dejstvo, da se pogajanja vedno vodijo tako, da nasprotnika iz posla ne izrinemo. Ni naključje, da dobavitelji danes sami organizirajo posebne službe za spremljanje kupcev, prav tako kot to počne proizvodnja.

Dobavitelje je potrebno prepričati, da se morajo organizirati tako, da dostavijo material takrat, ko ga proizvodnja potrebuje. Če so vmes velika skladišča in zaloge, je to slabo tako za ene kot za druge. Ukinjanje skladišč ni ukrep, namenjen sam sebi. Kratki roki izdelave in prilaganje programski proizvodnji prizadene najprej proizvodnjo, v nadaljevanju pa tudi dobavitelja.

Vsi poznamo imena firm Brown Boveri, Toyota, Hawlet Packard, General Electric. V nekaj letih so s spremembo proizvodnje znižali roke dobav in zaloge, povečali produktivnost, povečali število izdelkov na enoto površine proizvodnje, skrajšali ali odpravili zastoje v proizvodnji, povečali zanesljivost proizvodnje in izdelkov. Lastno ceno so tako znižali in povečali dobiček. Vodilni ljudje pa so ocenili, da so imeli naslednji dan, ko so se za tak korak odločili, same težave in probleme.

Industrija velikih serij je preživeta. Trgi se zapirajo, povpraševanje diktira proizvodnjo, enakost proizvodov zmanjšuje njihovo konkurenčnost. Naša proizvodnja mora postati razpoznavna.

Taylorizem ni zgrešen, temveč preživet. Ker je bil dolgo učinkovit, se bo od njega težko posloviti. Cena izdelka se danes določa vzvratno. Poslanstvo proizvodnje ni v njeni perfektnosti, temveč v zadovoljevanju potreb trga. Cilj trga je konkurenčnost, ne pa optimiranje produktivnosti dela. Maksimalna konkurenčnost se dosega s čim cenejšo in ne z najdražjo opremo, s hitro reakcijo na potrebe, ki pa jo velike investicije delajo prepočasno. Znani so primeri, ko so podjetja veliko investirala in začela celo izgradnjo novih, drugačnih proizvodenj, pa so jih prehitela podjetja, ki so hitreje prilagodila svojo proizvodnjo. Bolj kot opremo je potrebno menjati »mentaliteto« proizvodnje. Pred proizvodnjo se postavljajo novi cilji, ki se ne dajo opravičiti s kritiko preteklosti. Določena faza v razvoju vedno postane zgodovinska. Njeno poslanstvo je v spremembah, ki jih je povzročila.

Razvitost podjetja se danes v svetu ne meri več samo s podatkom o tem, koliko namenja ta za svoj razvoj. Temu podatku je potrebno obvezno dodati vsaj še enega – koliko prinaša vloženi tolar. Pred investiranjem so racionalizacije, odpravljanje vsega nepotrebnege. Najprej počistimo doma, sicer dobavitelji ne bodo razumeli naših zahtev. Praviloma terjajo racionalizacije manj kapitala in so hitrejše, torej učinkovitejše. V te so posebej prisiljene proizvodnje, ki si visokih tehnologij ne morejo privoščiti, pa tudi ne velikih investicij. Investiranje v novo tehnologijo bo še učinkovitejše, če smo predhodno odpravili pomanjkljivosti, ki bi se sicer pojavljale tudi pri delu z novo opremo. Investiranje se danes uporablja, če je učinek investicij večji od učinka racionalizacij. Učinek racionalizacij je v tem, da so odpravljeni vzroki neučinkovitosti. Pri odločanju o novih naložbah veljajo drugačni kriteriji, in sicer: kadence, zanesljivost, nadomestljivost, prilagodljivost, cenejša rešitev.

Fleksibilnost avtomatizirane proizvodnje je slaba, zato nekateri japonski koncept zavračajo. Njihov koncept proizvodnje je podrejen nacionalni strategiji, ki je v povečanju tržnega deleža. Ta koncept se

uspešno realizira. Za isto ceno ponudijo več »konfekcijske« in kvalitetne proizvodnje, kar je kupcem vsekakor bolj blizu kot patriotizem. Povečevanje tržnega deleža pomeni hitro prilagajanje potrebam in, če se le da, vzpodbujanje novih potreb, temu pa morajo biti prilagojene sposobnosti proizvodnje. Japonski koncept proizvodnje je potrebno ocenjevati v povezavi s ciljem, kateremu je podrejen.

Napredek delajo ljudje. Zaradi ljudi tudi napredka ni. V tem je srž razmišljanja o obvladovanju proizvodnega podsistema. V ljudeh. Teh preprosto ni mogoče zamenjati. Z vztrajnim delom je potrebno spreminjati njihovo obnašanje. Zato jim je potrebno razložiti namen sprememb in povedati, zakaj so potrebne.

Osebe mora biti danes usposobljeno za izvajanje večih operacij, vključeno pa mora biti tudi v razreševanje problemov, ki se pojavljajo. Vodja ekipe predvsem animira delavce, snuje in izvaja izboljšave, zagotavlja kapaciteto procesa in predlaga napredovanje osebja. Delovodja odgovarja za realizacijo proizvodnje, koordinira vse potrebne aktivnosti za zagotavljanje te, motivira vodje ekip. Nabavnik izbira dobavitelje, oblikuje partnerstva z njimi, organizira dobave, se pogaja za ceno, spremlja cene dobaviteljev in njihov položaj v panogi. Računovodja vodi tudi računovodstvo in vrednotenje vseh izgub v proizvodnem procesu (analitika in vrednotenje neracionalnosti). Namesto ljubosumja vlada med oddelki kooperativnost in pomoč. Proizvodnji je priključeno vse, brez česar ta ne more (tehnologija, kontrola, nabava, vzdrževanje, kakovost).

Spremembe v organizaciji proizvodnje ne smemo gledati z vidika rešitev, temveč z vidika njenih vzrokov. Ne gre za modo. V spremembah je učinkovitost in uspešnost. Spremembe obnašanja ljudi, osebja, vedno bolj vplivajo na konkurenčnost podjetja.

Problemi izvirajo iz tistega, kar mislimo, da vemo

Zakaj je pomivalni stroj pridobitev za gospodinjstvo? Zato, ker naredi delo namesto nje hitreje, sama pa lahko izkoristi ta čas koristneje. Stroj ne nadomešča človeka. Enostavno delo človek stroju odda, sam pa se loti bolj koristnega in zahtevnega dela. Investicije niso zaradi udobja, temveč zaradi povečanja konkurenčne moči. Gre za nov način razmišljanja, ki ga je potrebno vgraditi v obnašanje. Tudi v proizvodnji. Kako?

Razmislimo o naslednjih iztočnicah:

- najtežje je preseči konvencionalne modrosti,
- stroški naraščajo hitreje od prodajne cene,
- organizacija je kletka, ki jo je potrebno odpreti,
- vlogo vizionarjev oceni zgodovina,
- kdor problemov ne pričakuje, jih nikoli ne opazi,
- napredek je v spopadu z naključji,
- slabe stvari se dogajajo same po sebi,
- vsi imajo cilje, realizirajo pa jih redki (problem ni v ciljih, temveč v realizaciji),
- problemi so v ljudeh, ne v stvareh,
- spremembe so težavne, če osebje ne občuti potrebe po njih (večina zaznava spremembe šele po posledicah),
- izračun nepotrebnih stroškov ni nikoli pristranski, je pa boleč,
- vsaka sprememba vedno prinaša nove probleme,
- izurjeni smo, da verjamemo, da so napake nujne,

- kupec zahteva samo to, kar potrebuje,
- ni možno vedeti, česa se bomo morali še lotiti,
- človek je socialno bitje, vendar se mora naučiti delati v skupini,
- produktivnost dela je v ekonomskih motivih, ne v obljubah,
- sodelovati pomeni, da ne pričakujemo protiusluge takoj,
- osebje ne razpolaga samo s svojim delom, temveč participira s produktivnostjo svojega dela,
- proizvodnja je izvedba jasnih ciljev, znanje in hotenje,
- surovine ustvarjalnosti so: delo in iskanje,
- ni dovolj vedeti (know how), potrebno je znati (know why),
- napake (bolezen) je potrebno preprečiti, ne zdraviti,
- proizvodnja je v sistematiki in metodiki zadovoljevanja potreb,
- napake so dejstva, ki se ne smejo več ponoviti,
- neobvladovanje sedanosti vodi v negotovo prihodnost,
- cilj industrijske proizvodnje je vedno enak, povečati donosnost, spreminjajo se le poti (organizacija) za doseg tega cilja,
- investirati ob slabem delu pomeni zmanjševati učinek investicije,
- naključja so najdražja in najtežje obvladljiva,
- razlog modernizacije je v problemih sedanosti,
- mnenje osebja ni odločujoče, je pa pomembno,
- upravljanje s proizvodnjo gre k njeni poenostavitvi,
- konkurenčnost je vedno »borba na izpadanje«,
- stroški razvoja so tako visoki, da jih zmorejo le redki – ostali se razvijajo z domislicami in racionalnostjo,
- osebje mora biti vedno zaposleno, kar pa ne velja za vso opremo,
- ni dovolj, da spremeni vero samo direktor proizvodnje – njegovo najtežje delo je prepričati vanjo osebje.

Ne gre za golo analizo sprememb in vzrokov zanje v proizvodnem podsistemu. Gre za drugačen način razmišljanja o proizvodnji, ki ga je Shigeo Shingo poimenoval »nova proizvodna filozofija«, Pierre Beranger pa »nova pravila proizvodnje«. Bistvo tega je v prilagodljivi proizvodnji, ki se dogaja zaradi naročila in v spremembah njenega vodenja in upravljanja z njo. Proizvodnja ne izgublja na pomenu in se ne ukinja. Nasprotno, postaja produktivnejša in racionalna.

Aplikacija

V Sloveniji proizvodnja že nekaj časa pada. Razlogi so različni. Ne gre samo za izgubo trgov, gre tudi in predvsem za konkurenčnost. Skoraj 100.000 brezposelnih nima vidnega vpliva na samo organizacijo proizvodnih procesov. Stopnjuje se pritisk na produktivnost delavca, ki pa še ne prinaša zelenih učinkov produktivnosti dela. »Lon posli«, ki so vse pogostejši, pomenijo za slabo organizirano proizvodnjo nepremostljivo oviro, saj ne pokrivajo njene neracionalnosti. V bistvu proizvodni proces vedno opravlja storitev.

Stopnjuje se pritisk na plače delavcev in odvrta pozornost organizatorjev od pravih problemov proizvodnje. Vemo, da obstajajo, znamo jih celo evidentirati, ne lotimo pa se njihove razrešitve oz. odprave. Nekako se ne moremo sprijazniti z dejstvom, da naročnika naše težave pač ne zanimajo.

Racionalizacija proizvodnje se izraža predvsem v presežnih delavcih, ti pa so posledica sprememb v organizaciji proizvodnje in ne krivci. Lahko celo rečemo, da se proizvodnja na ta način razbremenjuje le dela

stroškov, ki jo bremenijo nekonkurenčnosti. Če se v liniji zmanjša število izvajalcev, je potrebno vsaj povedati, kako poteka proces dela, sicer z večjo produktivnostjo dela ne bo nič. Pojavijo se lahko kvečjemu še večje težave, še posebej, ker delavci pravega smisla predlaganih ukrepov sploh ne poznajo. Spremembe v proizvodnji niso tako enostavne, da bi se jih dalo razrešiti samo z ukrepom odpusta delavcev.

Danes veljajo nekaj tisti, ki znajo v »hišo« pripeljati denar, vendar je vedno manj takšnih, ki bi jim ta maneuver uspelo večkrat ponoviti, če proizvodnja ne daje tistega, kar bi morala. Precej manj opazni so ljudje, ki vodijo in upravljajo s proizvodnim podsistemom. Od teh se zahteva, da se naročila izvedejo za vsako ceno, saj brez proizvodnje ni denarja. Kolikor poznam razmere, lahko ugotovim, da je mnogo večji problem naročila izvesti, kot pa, da naročil sploh ni. Izvesti je potrebno celo naročila, za katera ni mogoče pravočasno zagotoviti materiala, saj se vsi ubadamo z nelikvidnostjo. Soočanje s konkurenčnostjo ni zgolj v kapitalu, temveč v tem, kako se ta uporabi.

Hkrati ugotavljamo, da smo prekapacitirani in da ni denarja za nove naložbe, posodobitve. Zdi se, da iščemo vzroke nekje drugje, zato pa pozabljamo na to, kar imamo. Ali to pomeni nov beg pred problemi, ki so predvsem v nas samih? Poceni kapitala ni in ga tudi ne sme biti, sicer bomo vlagali ponovno neracionalno. Vse pomanjkljivosti pa bodo ostajale. Zamenjati vse in začeti znova – tega si ne privoščijo mnogo bolj bogata gospodarstva, kot je naše.

Čeprav imamo slabo izobrazbeno strukturo, ugotavljamo, da se v večini pogodb o zaposlitvah zahteva »priučitev«. Vpis na srednje šole in univerzo se omejuje, čeprav gre za generacijo, ki naj bi imela v povprečju najmanj 12 do 14 let šolanja, če naj bi zadostila tako želenemu pohodu v Evropo. Vse to je lahko pogojeno s ceno dela, ki naj bi bila čim nižja, da bi lahko bili konkurenčni. Cena dela kompenzira mnoge slabosti in napake. Sanacije proizvodnje se ne da začeti in končati z ukrepi omejevanja, kar bi se že lahko naučili. Potrebni so motivi.

Razrešitev problemov, v katerih je slovensko gospodarstvo, ni mogoče iskati v zasebnstvu. Če se zrušijo velika podjetja, zaradi katerih imamo črno luknjo, potem bodo problemi še dosti večji. Selektiven pristop je potreben, nikakor pa ne bi smeli stvari prepuščati naključjem. Zasebni sektor je vabljen in ga je vsekakor potrebno razumeti pred izvedbo lastninjenja kot dragocen amortizer za mnoge probleme, tudi zaposlovanje. Potrebno ga je vzpodbujati, nikakor pa v njem ne smemo iskati rešitve za prilagajanje družbenega sektorja nastalim razmeram. Lastninska reforma bi proces prilagajanja vsekakor pospešila.

Ni redkost, da se srečajo zunaj naših meja direktorji, komercialisti. Veliko redkeje so v tujino napoteni odgovorni za vodenje proizvodnje, še redkeje delavci. Mnoge novosti bi bile lažje uresničljive, če bi bile videne. Mnogih nerazumljivih odporov bi bilo manj. Veliko hitreje boste osebjem prepričali s spoznanji »v živo« kot z lepimi besedami.

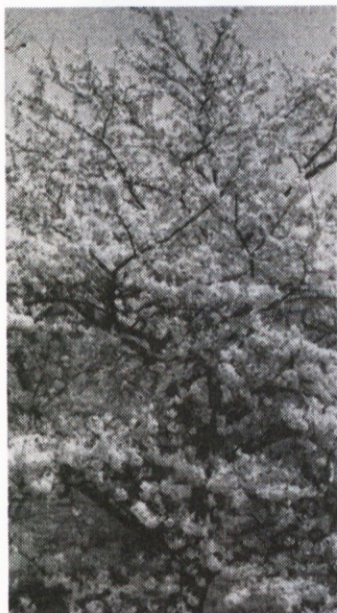
K vprašanju, ki prednjačijo, kaj in po čem, moramo dodati še, kako. Kako bomo delali, da bomo konkurenčnejši? Ni naključje, da je v mešanih podjetjih industrijska direkcija med najbolj izpostavljenimi.

V času, ko se na trgu srečujemo z vedno več različnimi potrebami, je potrebno odpraviti zmedo, ki vlada v proizvodnem podsistemu. Izvedba naročila ne sme predstavljati nobenega problema več. Kupcu ni potrebno čakati, lahko izbira. Izbral bo tistega, ki zna narediti takrat in tako, ko je in kot je potrebno. Pri tem je vedno bolj imun na težave, s katerimi se soočamo, ko želimo njegovim potrebam zadostiti.

France Gorše: Materinstvo, orešec, 1968

MED BREZAMI IN ČEŠNJEVIMI CVETОВI

Češnjevi cvetovi »sakura«

Z domovino, ki nam ne pomeni le kraj rojstva ali bivanja, ampak veliko več, običajno povezujemo vsa otroška leta, spomine in prve korake v življenje. Moji najlepši spomini segajo tja na Kolpo, med bele breze in tihe Gorjance. Tam, ob bregovih Kolpe sem se seznanjala s čarom Bele krajine in doživljala neopisno lepoto narave vseh letnih časov. Kolpa je bila ena mojih najzvestejših prijateljic, ki mi je vedno nudila tolažbo ali pa se veselila moje radosti. Tako lahko rečem, da je moja najožja domovina na bregovih Kolpe, med dobrimi in radodarnimi ljudi, v deželi Zelenega Jurija.

Z domovino sem se poslovila pred devetnajstimi leti. Moje slovo pa je bilo drugačno, kot so običajno slovesi ljudi, ki zapuščajo domovino in odhajajo v tuji svet za boljšim kruhom, mnogi celo brez upanja, da bi se kdaj lahko še vrnili. Odšla sem s ponosom na svojo domovino, ji bila vedno zvesta, jo spoštovala, toda tako kot sedaj, je nisem nikoli ljubila.

Še danes ne vem, zakaj me je pot zanesla na Daljni vzhod, v deželo vzhajajočega sonca in češnjevih cvetov. Ne vem, ali je bil vzrok za to ljubezen do moža, razočaranje nad ureditvijo v domovini ali pa želja in entuziazem za spoznavanje novega sveta in eksotike. Verjetno, da so vsi faktorji vplivali na zelo pomembno odločitev, da zapustiš domovino, najbolj pa verjetno stanje v domovini in razočaranje na univerzi, kjer sem si študij predstavljala drugače. Takrat se je v domovini veliko govorilo o enakopravnosti, da smo vsi ljudje enaki, pomagati je treba revežem, v praksi pa je bilo drugače. Ideje socializma so bile sicer čudovite,

endar velika utopija. Vsak je hodil po svoji poti in zahteval, da bi se drugi držali pravil in zakonov. Vse bolj sem prihajal do tega spoznanja v Ljubljani, kamor sem odšla študirat novinarstvo. Zdi se mi, da je bil moj pokojni oče eden redkih pravih komunistov. Bil je sposoben, toda skromen in pošten, zato je ostal praznih rok. Prepričana pa sem, da je ostal v lepem spominu dobrih ljudi, kar mi sedaj pomeni več kot kakršnakoli vila, ki bi mi jo lahko zapustil, če bi tako kot mnogi grabil in gradil na račun drugih. Takrat, pred dvajsetimi leti, sem se odločila, da bom šla po očetovi poti poštenosti, ateizma in spoštovanja ljudi, toda brez rdeče knjižice, katero je oče sicer nosil z velikim ponosom. Kmalu sem občutila na lastni koži, da se brez te ne da daleč priti, in to me je vse bolj vzpodbujalo, da bi odšla daleč, v neznano, kjer človeka spoštujejo po njegovih sposobnostih, ga ne silijo z utopičnimi idejami in kjer vlada prava svoboda.

Kljub temu da sem prišla na Japonsko brez znanja jezika, japonske kulture in njenih običajev, sem jo takoj vzljubila. Da ne bi čutila domotožja in kakršnegakoli razočaranja, sem se vedno držala načela, da nobene države ne smem primerjati z domovino, najmanj pa dežele, katero sem si izbrala za novo domovino. Slovenije seveda nisem nikoli pozabila, Japonsko pa sem morala sprejeti kot mojo domovino prihodnosti, takšno, kot je bila. Sprva sem se veliko družila s tujci, tudi z Jugoslovani, ki so prihajali sem na študij, kmalu pa sem spoznala, da me takšne vezi lahko pripeljejo k razočaranju nad to eksotično in za mnoge tuje nerazumljivo deželo.

Nikoli nisem bila pripravljena s tujci kritizirati te tako modernizirane in hkrati tako zastarele države. Mnogim tujcem sem govorila, da le ni tako, kot mislijo, in vedno poudarjala, da moramo biti hvaležni japonskemu narodu, da nas je na tako tesnem ozemlju, z več kot petdesetkrat tolikšnim prebivalstvom, kot ga ima naša Slovenija, sprejelo medse in nas spoštuje. Sedaj sem v glavnem v družbi Japoncev in to je prispevalo, da sem lažje doumela to deželo, ki ima nekatere tako stare zakone in običaje, da človek kar ne more verjeti, kako je narod, ki je razvil takšno tehniko in se iz samih ruševin in velike bednosti dvignil v svetu med najbogatejše in najrazvitejše države, ohranil tradicijo in zna biti tako staromodni in praznoveren.

Prvi kulturni šok sem doživela že v trenutku, ko sem prišla na tokijsko letališče. Ljudje so kar drveli mimo mene; najprej sem pomislila, da je to le na letališču, kmalu pa sem spoznala, da je tako povsod. Bilo je kot v starih Chaplinovih filmih. Kmalu sem spoznala, da je tukaj skrivnost gigantskega podviga tega delovnega in marljivega naroda in to mi je postajalo vse bolj všeč. Prvo leto mojega bivanja na Japonskem sem se velikokrat jezila na moža, če je prišel domov kakšno uro prepozno ali pa je moral delati tudi kakšno nedeljo. To je bilo zame kriivično in jezila sem se, ker ni bilo posebej plačano, možu pa očitala, da mu je delo važnejše kot družina. Toda čas je naredil svoje: vse bolj sem se prilagajala na življenje v Osaki, ki je drugo največje mesto in komercialni ter industrijski center zahodne Japonske. Čez nekaj let, ko sem privatno začela delati tudi sama, sem možu očitala, če je ob nedeljah posedal pri televiziji ali časopisih. Hiter tempo življenja, ki me je v začetku spo-

minjal na Chaplinove filme, je postalo tudi moje vsakdanje življenje. Evropo pa sedaj vidim v zelo počasnem tempu. Zadnje čase ugotavljam, da tudi Japonci niso tako hitri in delavni, kot zglejajo. Res je, da veliko delajo, vendar porabijo veliko več časa, kot bi ga lahko. Dokazano je celo to, da imajo Japonci manjšo produktivnost kot Američani, toda naredijo veliko več zato, ker pač delajo veliko več ur.

Za japonska podjetja, ki se zelo razlikujejo od slovenskih, je značilna stroga hierarhija. Podjetje sestoji iz več različnih skupin, in ureditev v vsaki posamezni skupini je določena z odnosom podrejenim in nadrejenim. Značilnost skupin je, da so si podobne. Na Japonskem velja, da so vsi ljudje enako sposobni. V praksi je sicer, da so nekateri ljudje boljši pri delu kot drugi. To se smatra, da ni rezultat sposobnosti, ampak truda. Torej velja, da so nekateri ljudje zelo marljivi, drugi pa leni. Do sedaj je bilo še posebno za velika podjetja značilno, da so pri sprejemu v podjetju imeli prednost absolventi znanih univerz, letos pa je baje podjetje Sony prvič za prosilce delovnega mesta izpustilo vprašanje imena dokončane univerze. Vse bolj namreč prihajata v ospredje sposobnost in marljivost in ne to, kar imaš na papirju. Upam, da bo tudi v naši domovini kmalu tako.

Japonska me je zelo navdušila s šolskim sistemom, še posebno s šolanjem v privatnih osnovnih šolah. V teh šolah so zaradi sprejemnih izpitov učenci približno enako sposobni, zato je delo z njimi veliko lažje kot na državnih, kjer so v istem razredu najpametnejši in celo delno umsko prizadeti otroci. Poleg tega se privatne šole zelo trudijo zaradi konkurence. Otroci se naučijo veliko in so zelo aktivni tudi izven šole. Pozimi

Marjana Terashima
MED BREZAMI IN ČEŠNJEVIMI
CVETOVIMI

imajo obvezno smučanje, poleti pa plavanje. Vsak prvošolec se nauči plavanja in smučanja, da o okrepi tv in telesni sposobnosti sploh ne govorim. Pozimi, v najhujšem mrazu otroci v kratkih hlačah in majicah pretečejo po nekaj kilometrov na dan, temu pa sledi 10 do 20 km maratona; odvisni od stopnje razreda. Verjetno si nobena slovenska mati kaj takšnega ne more niti predstavljati in takšna vzgoja zglada militaristična. Tudi meni je bilo težko, še posebno, ko je bil sin manjši, sedaj pa, ko ima že osemnajst let, sem hvaležna mnogim vzgojiteljem, da so mu nudili to, kar mu ne bi dala nobena slovenska šola. Kljub temu, da je še v srednji šoli, privatno dela kot posrednik in se ukvarja z mnogimi drugimi dejavnostmi, kot so komponiranje, manekenstvo itd. Do vsega tega je prišel sam, brez kakršnekoli pomoči ali poznanstev. Če bi v mojem obdobju rasel v moji

domovini, bi bil verjetno navaden dijak. Prepričana pa sem, da se sedaj mladini v Sloveniji širše odpirajo vrata v svet, kjer zmaga tisti, ki je sposoben in delaven in se zna pretolči skozi težko konkurenco.

Glede na to, da tako rekoč že pol življenja živim v tej daljni deželi, bi se verjetno težko vrnila v domovino, upam pa, da bo moj sin ponosen na svojo pravo domovino – Slovenijo in da bo šla ta po poti, da Slovenci ne bodo hodili po tujih tleh, ampak jim bo domovina nudila vse.

Uživam v lepoti japonskih gora, pokritih z rdečimi javorji, s snegom ali pa češnjevimi cvetovi. Kako lepi so drevoredi češnjevih dreves z rahlo roza cvetovi, ko vidiš tako rekoč sam cvet, in živo roza cvetovi japonske slive, ki so simbol novega leta. Toda to lepoto prekosijo skromne bele breze in košate lipe tam daleč v domovini Sloveniji

Avtorica s sinom Fujijem na obisku pri predsedniku Milanu Kučanu

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 6/1992

SLOVENSKI GRAFIČNI
BIENALE IN MI

V prijaznem domu Jelke Kupec, direktorice podjetja Ambient, so se prve dni oktobra zaključile prireditve letošnjega Slovenskega grafičnega bienala. Doživel je precejšno publiciteto in o njem je bilo povedano skoraj vse. Tako kritiki, poročevalci in politiki kot organizatorji so Bienale ocenili kot bogat prispevek v zakladnico slovenske likovne umetnosti in uspešno promocijo Novega mesta in Dolenjske. Takim ocenam ni možno oporekati, nujno pa jim je dodati najbistvenejši del – kako smo Bienale doživljali ljudje, v čem nas je obogatil in na kaj nas je opozoril? Ker sem prepričana, da nam kultura pomaga premagovati vse vrste težav, naj mi bo kot laiku na področju ocenjevanja kulture vseeno dovoljeno, da poskusim s tem prispevkom odgovoriti na postavljena vprašanja in s tem spodbuditi zanimanje ljudi za lepoto kulturnih doživetij.

Predvsem Novomeščani smo se skoraj pol leta srečevali z letošnjim Bienalom, veseli, da se »nekaj dogaja«, ponosni, da postaja tradicija, vznemirjeni, ker časi takim prireditvam niso naklonjeni, in presenečeni, da v soraazmerno skromni prireditvi sodelujejo vrhunski mednarodni grafiki. Prezreti ni bilo možno zavzetosti in ogromnega strokovnega napora akademskega slikarja Branka Suhyja in njegovih sodelavcev pri ustvarjanju Kataloga, zasnovi programa Bienala, pridobivanju gostujočih umetnikov, pojasnjevanju javnosti in financierjem in še bi lahko naštevala. Njihova vera v Bienale se je nalezljivo širila na okolico. Bienalu so se posvetili poslanci Skupščine občine Novo mesto, vrhunski menedžerji podjetij, oblikovalci in arhitekti, tiskar-

ji, založniki in mnogi drugi, skratka, Bienale je bil za ljudi doživetje, ki jim je nudilo tudi korist, saj je spodbudil vrsto dejavnosti v številnih institucijah. To prijetno in delavno razpoloženje ob pripravah in poteku Bienala se je iz kulturnih krogov razširilo na mladino v šolah in vrtcih, na ustvarjalce v drugih dejavnostih in ljudi v sosednjih območjih. Bienale sprejemamo kot način življenja Novega mesta in še preden so utihnile »fanfare« letošnjega, se že sprašujemo o vsebini naslednjega – našega Bienala.

Zadnja leta smo ljudje bolj ekonomsko ogroženi in zato se odpovedujemo prav tistim dobrinam, ki nas bi moralno in estetsko okrepile. Prepotrebno zaupanje med ljudmi, vera v boljšo prihodnost in ohranjanje prijateljstva poenjujejo, nastaja vzdušje, »da se nič ne izplača«, in prepričanje, da je potrebno varčevati prav pri vlaganjih v krepitev zavesti. Živahno in delavno vzdušje okoli Bienala nas je opozorilo, da življenje teče naprej in daje ljudem vedno dovolj moči za ustvarjalnost. Umetnine Bienala so nas zvale iz zaprtih družinskih krogov v razstavne prostore, kjer smo se srečevali z umetniki, poslušali prijetno glasbo, čudovite recitale ter spoznavali poglede oblikovalcev in arhitektov na urejenost okolja, v katerem živimo. Domov smo se vračali polni vtisov in idej, kako si koristno in prijetno sami polepšamo svoje življenje. Prav ta sporočila so verjetno največja vrednota našega Bienala.

Živimo v času, ko se svet intenzivno izobražuje in temu procesu hitro sledimo tudi mi. Bodočnost bo lepša za tiste, ki bodo vsesplošno razgledani in bodo poznali

vzvode, ki življenje pospešujejo ali zavirajo. Poznavanje kulture naroda, ki mu pripadamo, tako njegovih umetniških del kot tudi njegovih moralnoestetskih vrednot, je del našega osebnega izobraževanja, naša dolžnost, ki nam jo prireditve, kot je Bienale, pomagajo uresničevati. Vsi, ki smo obiskovali prireditve Bienala, smo z njegovo pomočjo obogatili s spoznanji v umetnosti, razpolagamo z informacijami o novostih v svetu kulturnega ustvarjanja in lažje presojamo prispevke lastnega naroda h kulturi sveta. To bogastvo znanja smo pridobili na prijeten in enostaven način, brez večjih stroškov in metod klasičnega šolanja.

Naj zaključim z ugotovitvijo, da je Bienale potreben in koristen dogodek za vse nas, vendar ni edini oz. osamljen primer v življenju Novega mesta in Dolenjske. Podobne učinke na Trebanjce ima njihov Tabor likovnih umetnikov, v Metliki pa razstavna dejavnost Ganglove galerije oz. v Črnomlju prireditve Glasbene šole. Nepogrešljivi so postali obiski poklicnih gledališč in koncertov v organizaciji kulturnih institucij in podjetij.

Vsi ti dogodki nam lepšajo življenje in bogatijo naše znanje, zato mora vsak od nas prispevati, da ostanejo sestavni del našega življenja, če ne drugega, pa vsaj to, da smo hvaležni udeleženci.

Ob koncu tega razmišljanja se vračam v zaključno prireditev Bienala, na kateri smo ob glasbi skladatelja dr. Gradišarja klepetali s pesnico Marijo Pilko in poslušali Kettejevega Pijanca ter narodne pesmi v izvedbi opernega pevca Ladka Korošca. Primerno okolje in domačnost gostiteljice sta oživila vzdušje novomeške pomladi iz dvajsetih let tega stoletja in idejno spodbudila novo obliko posredovanja in sprejemanja kulture; vrhunska kvaliteta, zahtevne kulturne stvaritve, posredovanje ožji, zahtevnejši publikli, programu primerno okolje in kultura seznanjanja javnosti s podjetjem Ambient. Nevsiljeno, ljubezno kulturno srečanje ljudi z avtorico razstavljenih arhitekturnih rešitev v okviru Bienala, z idejnim »očedom«
Bienala Brankom Suhjem, s prijatelji, znanci, ustvarjalci. Lepo, res kulturno doživetje, ki ga lahko pripravi marsikdo od nas in s tem koristi sebi in svoji okolici.

Karel Zelenko: Norčije v postelji, jedkanica, 1991

Andrej Hudoklin SEIDLOV DAN

Ferdinand Seidl

Ferdinand Seidl (1856–1942)

Letos se spominjamo Ferdinanda Seidla ob petdesetletnici smrti. Bil je eden naših zadnjih naravoslovnih vsevedov in eden najpomembnejših naravoslovcev svojega časa, ki je ustvarjalno segel na več naravoslovnih področij. Kot strokovnjak in avtor številnih knjig in znanstvenih razprav se je uveljavil zlasti na področju geologije, prav tako pa se je tudi dobro spoznal na meteorologijo in botaniko, pomemben je njegov delež pri začetkih varstva narave in uveljavljanju darvinizma, Dolenjci pa ga najbolj poznamo kot planinca. Kljub pomembnemu prispevku k razvoju slovenske naravoslovne znanosti danes komajda še kdo ve zanj, saj se nova spoznanja in odkritja nizajo s tako naglico, da je Seidlov čas davna in skorajda pozabljena preteklost.

Seidlova življenjska pot se je začela v Novem mestu leta 1856. Na univerzi v Gradcu je študiral prirodopis, matematiko in fiziko. Najprej je poučeval v Krškem, leta 1887 pa je na realki v Gorici nasledil Frana Erjavca. Tu je deloval do prve svetovne vojne, ko se je upokojil in vrnil v rodno Novo mesto, kjer je ostal do smrti.

Seidlov dan

Širina Seidlovega duha in dela nas ob jubileju obvezuje, še zlasti naravoslovce in seveda Novomeščane, da se primerno oddolžimo njegovemu spominu. Prav s tem namenom smo pripravili Seidlov dan v organizaciji Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, Prirodoslovnega društva Slovenije in Dolenjskega muzeja Novo mesto.

V Mali dvorani Dolenjskega muzeja se je 20. novembra zbralo veliko pomembnih slovenskih naravoslovcev in ljubiteljev narave. Po uvodnih pozdravih predsednika Prirodoslovnega društva Slovenije dr. Kazimira Tarmana in novomeškega župana Marjana Dvornika je sledil kolokvij o Ferdinandu Seidlu. Na njem so strokovnjaki, ki se ob svojem znanstvenem snovanju srečujejo tudi z Seidlovo dediščino, predstavili svoj pogled nanj in na njegovo delo. Njihovi prispevki so objavljeni v Dolenjskem zborniku 1992. V nadaljevanju sem kot urednik predstavil novo številko Dolenjskega zbornika 1992, posvečeno Ferdinandu Seidlu.

Dan je minil v prijetnem in delovnem vzdušju, prisotni pa so si z zanimanjem ogledali tudi priložnostni razstavi o Seidlovi zapuščini in o geoloških zanimivostih Dolenjske.

Dolenjski zbornik 1992 – Seidlov zbornik

Dolenjski zbornik 1992 je posvečen spominu in delu Ferdinanda Seidla, zato je v podnaslovu poimenovan Seidlov zbornik. To je že deveta številka Dolenjskega zbornika, ki ima korenine v predhodnih izdajah med obema vojnama, nov zagon pa je opazen v zadnjem desetletju. Do sedaj so bili zborniki v večji meri humanistično obarvani, letos pa je izšla zelena številka. Naj poudarim, da je v splošnem o naravi Dolenjske razmeroma malo napisanega, saj to območje sodi med manj raziskana v Sloveniji.

V zborniku sodeluje 27 avtorjev, ki se predstavljajo s 30 prispevki na 250 straneh, popestre-nimi s številnimi fotografijami, skicami in dokumentarnim gradivom. Vsebina je razčlenjena na tri sklope. Prvi je seveda Seidlov, v katerem so celovito predstavljena

vsa področja njegovega delovanja. Po dolgih letih je znova objavljena Seidlova Avtobiografija in podan pregled rokopisne zapuščine. Nadvse zanimiva pa je tudi ocena njegovih značajskih potez, ki jih je kot grafolog razbral Anton Trstenjak.

Osrednji del zbornika prinaša zapise o današnjem vedenju in poznavanju rastlinskega in živalskega sveta Dolenjske. Podobo rastlinstva ob celovitem pregledu flore in vegetacije dopolnjujeta še prispevek o rumenem sleču – rastlinski dragocenosti Dolenjske ter pogled na naše pragozdne ostanke ob stoletnici njihovega zavarovanja.

Živalstvo je obdelano podrobneje, saj so predstavljene številne skupine živali – od polžev, dvojnog, kozličkov, deževnikov, rib porečja Krke pa do plazilcev ter sesalcev, med katerimi so še posebej zanimive zveri s Kočevskega Roga. Skozi vrsto prispevkov se tako razkrivajo začetki naravoslovnih raziskav in njeni raziskovalci, nekdanje bogastvo rakov v Krki, bogata tradicija metuljarstva, pojasnjen pa je tudi izvor gradbenega kamna kartuzije Pletanje.

V zadnjem delu so izpostavljeni še nekateri žgoči problemi ogrožanja našega okolja, kot so onesnaženost reke Krke, pitne vode, zraka ter gozdov na Dolenjskem. Na koncu je dodan še pregled dolenjskih naravoslovcev od časa Valvasorja do danes.

Skratka, zbornik kot celota pri-

naša vrsto pomembnih ugotovitev o naravni dediščini Dolenjske, ki jo očitno še premalo poznamo, da bi jo znali ceniti in varovati v vsej njeni pestrosti in z vso množico življenj, ki vanjo sodijo. Zato je toliko pomembneje, da jo spoznamo, saj bomo le tako znali z njo tudi živeti. Upam, da bo na poti do teh ciljev svoje poslanstvo opravil tudi ta zbornik.

Razstava Seidlove zapuščine

Seidlov čas je ostal brez živih prič, ostaja nam le njegova zapuščina, ki na svojstven način dograjuje podobo zagnanega in doslednega naravoslovca. Razstava Seidlove zapuščine, postavljena ob Seidlovem dnevu, je obsegala prikaze rokopisnega gradiva, Seidlove knjige, članke in poročila ter bibliografijo o njem. Omeniti velja, da nam je danes poznan le skromen del njegove naravoslovčeve zapuščine, saj je bil večji del uničen med drugo svetovno vojno. Pomembnejše ostanke hrani Študijska knjižnica Mirana Jarca v Novem mestu, zanimive dokumente pa smo si izposodili iz arhiva Planinskega društva Novo mesto, katerega dolgoletni predsednik je bil Seidl. Ob iskanju Seidlove zapuščine smo našli tudi zanimive sledi oziroma predmete pri nekaterih posameznikih in v Prirodoslovnem muzeju Slovenije, kjer je del njegove geološke zapuščine. Razstavo sva pripravila Ludvik Tončič iz Dolenjskega muzeja in Andrej Hudoklin.

Seidlov lastnoročno napisan plakat, shranjen v arhivu Planinskega društva Novo mesto (detajl)

SPD *Varijete našo gorsko floro!*

*Resnični prijatelji, lepot naših Torjancev
pozarjajo, da so med posetniki Trdinovega vrha
tudi taki, ki trgajo gorske cvetice brezobzirno
v velikem številu, jih odnašajo v velikih šopkih,*

Razstava geoloških zanimivosti Dolenjske

Seidlova velika ljubezen je bila nedvomno tudi geologija, zato smo se odločili, da popestrimo Seidlov dan s prikazom geoloških zanimivosti Dolenjske, ki so navdihovale Seidla na sprehodih in izletih v novomeško okolico. Katedra za geologijo in paleontologijo je tako pripravila zanimivo razstavo s prikazi značilnih kamnin, fosilnih najdb s poudarkom na najdišču Vajndol in Vinji vrh ter sledi bivanja pračloveka na Dolenjskem. Razstavljeni ekspoziti naj bi predstavljali zasnovo stalne zbirke, ki bo predvidoma svoje mesto našla v Dolenjskem muzeju.

Postavitev spominskega obeležja Ferdinandu Seidlu

Seidlov dan je minil, Novomeščani pa še vedno ostajamo veliki

dolžniki svojemu pomembnemu rojaku, saj ga danes z rodnim mestom ne veže nobeno spominsko obeležje. Pred časom pa mu je bila odvzeta celo ulica oziroma njeno ime. Ob tem je bila nadvse dobrodošla pobuda Prirodoslovnega društva Slovenije, ki je nameravalo postaviti spominsko ploščo na Seidlovo rojstno hišo, Cesta komandanta Staneta 12. Glede na problematično stanje zunanjsčine hiše bi bila namestitev plošče, dokler se hiša celovito ne uredi, neprimerna.

Poleg tega Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine skupaj s Prirodoslovnim društvom posredujeta mestu pobudo, da preuči možnost postavitve doprsnega kipa pred Rotovžem, kjer je z bistama Janeza Trdine in Dragotina Ketteja že začeta aleja pomembnih meščanov, v katero poleg, denimo, Božidarja Jakca in še koga gotovo sodi tudi Ferdinand Seidl.

Marjana Štern KAKOVOSTNA ŠOLA

Drobce iz bogastva spoznanj dr. Williama Glasserja iz Clevelanda v ZDA, ki je več kot trideset let svojega življenja posvetil izboljšavam v šolstvu in napisal precej knjig, smo učitelji spoznali na strokovni konferenci. Glasserjevo knjigo Dobra šola je učiteljskemu zboru grmske osnovne šole v Novem mestu predstavil diplomirani pedagog Branko Šuster.

Dr. Glasser trdi, da le malo učencev v šolah trdo dela, a skoraj nihče ne dela kakovostno. Meni, da je vzrok težav prisila, ki jo v šolah izvajamo. Predlaga, da prisilo nadomestimo z demokratičnim vodenjem, ki učence in učitelje zbližuje. Pričeti moramo poučevati na način, ki zadovoljuje osnovne potrebe učencev, te pa

so: ljubezen, svoboda, moč in zabava. Šola mora prodreti v otrokov kvalitativni svet in učitelji moramo učence prepričati o koristnosti tega, kar se učijo. Potrebno je učence spodbujati k prostovoljnemu domačemu delu, obvezne domače naloge pa zmanjšati oz. jih spremeniti v neobvezne raziskovalne in ustvarjalne naloge, pri katerih lahko tudi starši sodelujejo, npr. intervjuji s starši, glasno branje družinskih članov lepih ali zanimivih odlomkov iz knjig, časopisov in revij, družabne igre s starši, gledanje določenega programa na TV in razpravljanje o njem, majhne raziskave v okolju itd.

Učenje mora biti kooperativno, kar pomeni, da se učitelj z učenci

pogovori, kdaj bodo pripravljene na ocenjevanje znanja – glede na rezultate, ki so jih dosegli na poprejšnjih poskusnih testih. Ocene – dobre ocene – naj bodo informacija učencem, staršem in drugim zainteresiranim ter nagrada za kakovostno opravljeno delo, nadomestek za plačilo. Slabe ocene naj kakovostna šola odpravi, saj učenci izključijo podobo šole iz svojega sveta kvalitete, takoj ko začnejo prejemati nizke ocene. Nizka ocena je lahko le začasna in nakazuječasne težave, problem, ki ga morata skupno rešiti učenec in učitelj. Poleg slabih ocen lahko učenci izboljšajo katerokoli oceno, kadarkoli učitelju dokažejo, da so učinkovitejši, kot so bili prej. Ocene se morajo torej vezati na povečano produktivnost.

In še nekaj. V dobri šoli ni prostora za kazni, namesto njih disciplinske probleme sproti rešujemo. Edini disciplinski ukrep v kakovostni šoli je odstranitev motečega ali nemotiviranega učenca iz razreda. Probleme od pouka odstranjenega učenca poslušasvetovalec v posebni sobi, tako imenovani time-out sobi; tam ga tudi spodbuja k iskanju rešitve problema in ga vrne v razred, ko je učenec pripravljen, da bo ravnal bolje. Sicer pa je W. Glasser prepričan, da bodo disciplinski problemi izgini-li, če bomo pričeli poučevati na način, ki zadovoljuje potrebe učencev, saj bo vsak učenec našel zadovoljstvo v šolskem delu.

Odziv našega kolektiva na

zamisli dr. Williama Glasserja je bil pozitiven, a tudi ustvarjalno kritičen. Avtorjeve ideje so lahko le delno prevedljive v naš prostor, tako kot to velja za vsako tujo idejo. Soglašamo, da se pri delu z ljudmi ne obnesejo več avtoritarni načini vodenja. Strah vzpodbuja maščevalne sile in agresivno vedenje. Celov tovarnah so ugotovili, da delajo bolj učinkovito, ustvarjalno ter v večje zadovoljstvo vseh, če so medčloveški odnosi demokratični. Pedagoški eros pa tudi čisto vsakdanja človeška izkušnja nam narekuje, da poskušamo vnesti v svoje profesionalno pedagoško delo čim več elementov demokratičnega vzgojnega stila. Naloga seveda ni enostavna, saj deluje proti naši dobri nameri več negativnih dejavnikov, npr. past v obliki anarhije, ki se rada prikazuje kot demokracija. Otepamo se s slabostmi izobraževalnega sistema, ki nas je v preteklosti strokovno oblikoval, ni pa nam pokazal, katere vzgojne metode so bolj oz. manj primerne in kako lahko raziskujemo. Zaviralni dejavnik je tudi prelomnost časa, ki ga živimo, in se kaže tudi v tem, da prihajajo mlade generacije, ki so vzgojno vse bolj zahtevne. Vplivi okolja – zlasti družinski vzgojni stili – niso več tako enotni, kot so bili nekoč, in usklajeni z režimom šolskega dela. Družinska vzgoja je zdaj pogosto mešanica anarhije, represije in demokracije.

Na naši šoli bomo poskušali v tem šolskem letu nekatere zamisli W. Glasserja upoštevati pri svojem pedagoškem delu.

Lucijan Reščič: Vinjeta iz romana
Pavleta Zidarja Oče naš

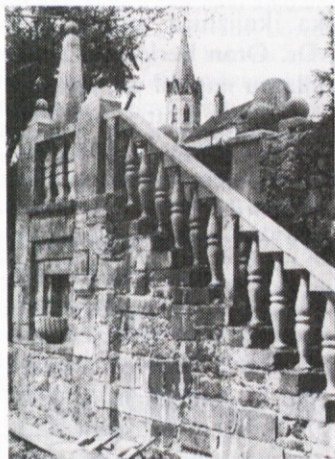
ODMEVI IN ODZIVI
Rast 6/1992

Janko Jarc

ČEŠKA OCENA NOVOMEŠKEGA KULTURNOZGODOVINSKEGA VODNIKA

Dolenjski muzej je ob svoji petindvajsetletnici, leta 1976, objavil kulturnozgodovinski vodnik Novega mesta, ki prikazuje tudi dotedanji razvoj in delo muzeja. Napisali so ga uslužbenci muzeja. Druga, z dodatnimi prispevki novih muzejskih sodelavcev obogatena izdaja tega vodnika, je izšla leta 1990 pod naslovom Novo mesto skozi čas. V knjigi je opuščen le pregled muzejskega dela od leta prvega izida vodnika do sodobnosti. Ob prvi izdaji vodnika je v češki strokovni muzejski reviji izšla ocena našega vodnika, ki jo v prostem prevodu objavljamo, saj ocena v polni meri velja tudi za drugo izdajo.

Leta 1976 je bil izvod našega vodnika poslan tudi dr. Otonu Berkopcu, nekdanjemu dijaku novomeške gimnazije in takratnemu znanemu slavistu in odličnemu kulturnemu posredniku med češkim in slovenskim ter južnoslovanskim kulturnim svetom. Dr. Berkopec je od svojih vseučiliških študij na Karlovi univerzi v Pragi živel v tem mestu kot uslužbenec Slovanske in Univerzitetne knjižnice ter bil tudi predavatelj slovenskega jezika na praški univerzi. Po prejemu knjige je prijatelj Oton napisal pismo z njegovo kratko oceno knjige in predlogom, da jo pošljemo tudi češkemu strokovnjaku v oceno. Pismo, ki priča nekaj o Berkopčevem delu v Pragi in o njegovi navezanosti na Novo mesto, na kraj njegovih gimnazijskih let, kjer je pisal svoje prve pesmi in načrtoval svojo življenjsko pot. Pismo objavljam v celoti, čeprav je v njem tudi nekaj prijateljsko pretiranih mnenj na račun naslovljenca. Glasi se:

Praha – Dobříš 19. X. 1976
Dragi Janko,

pristrčno se Ti zahvaljujem za Tvoje pismo in za knjigo. Težko si predstavljaš, kako vesel sem bil obojega. Knjigo mi je poštarica prinesla zjutraj in še istega dne sem jo prebral z velikim zanimanjem, seveda zlasti Tvojo študijo. Čestitam Ti od srca. Čeprav sem samo »mali zgodovinar« (iz zgodovine imam tzv. »mali rigorozum«), lahko rečem, da si napisal odlično znanstveno delo, ki se tudi krasno bere. Vedno sem občudoval Tvoj jezik. Mislil sem sam o knjigi napisati krajše poročilo, pa se mi je ponudil moj učenec dr. Jaroslav Pánek, zgodovinar, ki ima v čeških znanstvenih krogih že lep glas, da bi članek on rad napisal. Tudi njemu je knjiga zelo všeč. Ker je tudi slovenist, bo gotovo oceno dobro napisal. Prosi Te pa, da pošlješ knjigo tudi njemu.

Njegov naslov je: Dr. Jaroslav Pánek, Parleřova ulice 9, 16900 Praha 6, Břevnov.

Jaz sem že tretji dan v Dobříšu (kakih 50 km od Prage), v gradu čeških književnikov. Tu imam vso oskrbo, in to res odlično, glavna stvar pa je, da nisem v teh poznojesenskih deževnih dneh tako sam. Tu je z menoj tudi moj prijatelj pesnik Vilém Závada, ki sicer ni preveč zgovoren, ki pa ga imam zelo rad in njegova bližina vpliva name blagodejno. Skupaj pripravljava antologijo slovenske povojne lirike (nekako nadaljevanje predvojnih »Hvězd nad Triglavem«, ki jih gotovo poznaš) za edicijo založbe Československý spisovatel »Deset basniku«. V izboru ne smetorej biti več kot deset pesnikov, zato bo moje delo zelo težavno in odgovorno. Pa še živi morajo biti.

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 6/1992

Ne kaže mi drugega kot iskati bisere glavno pri predstavnikih srednje pesniške generacije (Minatti, Zlobec, Kovič, Zajc in drugi), ker s poezijo mladih in najmlajših se ne morem sprijazniti in mi gre dobesedno na živce. Če pa imaš Ti, literarni sladokusec, kak nasvet, Ti bom jako hvaležen.

Kakor si gotovo že zvedel, pridem najbrž konec novembra v Ljubljano k bratu Tončku, pri katerem nameravam ostati preko novoletnih praznikov. V začetku decembra bom obiskal tudi Tebe. Prišel bom v Novo mesto pogledat razstavo, ki jo pripravlja Študijska knjižnica. Nekoliko tesno mi je pri srcu, gotovo me razumeš, pa kaj naj storim. Vsekakor bi se s Teboj rad pošteno pogovoril in ob dobrem vinčku vzbujal spomine. Mogoče kar na Bregu, kamor smo zahajali pred petdesetimi leti s Kerinom in Mihelčičem, natakariča pa je bila takrat Mila Murnova. Težko mi bo, ampak srce me tja vleče.

Ko se sprehajam po stezicah v parku okrog gradu, se pogosto spomnim, da je hodil po njih pred devetdesetimi leti naš Karel Štrekelj, ki je bil tu pri grofu domači učitelj. Bolj kot nanj pa seveda mislim na Angelco, s katero sva se tod potepala vsak dan, ko sva bila skupaj tukaj na dopustu. Vedno imam občutek, da je z menoj. Kar slišim jo, včasih se kar pogovarjam z njo.

Bližajo se prazniki mrtvih. Ko boš šel na grob staršev, položi nanj tudi v mojem imenu rožico in jima povej, da sem ju imel rad kot svoje. Saj sta to vedela. Pa na Kovačevega in na Marjanovega tudi ne pozabi in položi nanj od mene cvet.

Vidiš, kako poznojesensko sentimentalni sem. Zato je bolje, da končam. Lepo pozdravljam Tebe in Tvoje, Tebe prijateljsko objema

Dr. Oton Berkopec je ob napovedanem času res prišel v Novo mesto in si ogledal razstavo, ki jo je za njegovo sedemdesetletnico o njem in njegovem delu pripravila naša Študijska knjižnica. Ob tej priliki in za svojo tridesetletnico je Študijska knjižnica izdala tudi knjigo **Dr. Oton Berkopec**, ko jo je o jubilarantu napisal dr. Jaroslav Pánek in vsebuje kratek oris Berkopecovega življenja in znanstvenega dela ter njegovo bibliografijo od leta 1926 do 1975.

Leta 1976 je bil na priporočeni naslov v Pragi poslan tudi izvod novomeškega kulturnozgodovinskega vodnika. Leta 1978 je bilo v reviji **Muzejni a vlastvedná práce** (Muzejsko in domoznansko delo) XVI, 1978, št. 2, stran 123, objavljeno poročilo o našem vodniku pod naslovom **Netradiční místní monografie** (Netradicionalna mestna monografija) s podpisom Ludmile Pánkove. Ocena našega kulturnozgodovinskega vodnika Novega mesta se glasi:

»O jugoslovanskem muzejstvu, ki se po drugi svetovni vojni razvija s preje neslutnim tempom, vemo pri nas razmeroma malo. Dvakrat velja to za pokrajinske muzeje, ki so se v teku časa izoblikovali v najvažnejša kulturno dokumentarna središča posameznih – redno z zgodovinsko tradicijo omejenih – pokrajin. Ena vzornih ustanov tega tipa je Dolenjski muzej v Novem mestu, metropoli jugovzhodne Slovenije. Zato je možno tudi publikacijo, ki jo je ob petindvajsetletnici svojega delovanja izdal ta muzej, v določeni meri imeti za reprezentativni primerek strokovne dejavnosti današnjih pokrajinskih muzejev v Jugoslaviji.

Kolektiv strokovnih in znanstvenih delavcev Dolenjskega muzeja je po temeljiti pripravi izdelal monografijo, ki na zanimiv način spaja zgodovinska ali

OPOMBE

Dr. Oton Berkopec, rojen 6. decembra 1906 na Vinici, umrl septembra 1988 v Ljubljani. Živel je več kot petdeset let v Pragi, najprej kot slušatelj slavističnih ved na filozofski fakulteti Karlove univerze, potem kot knjižničar v Slovanski knjižnici ter univerzitetni predavatelj slovenščine in končno kot kulturni ataše na praškem jugoslovanskem veleposlaništvu. V Novo mesto je prišel decembra 1976 in si ogledal razstavo, ki jo je o njem in njegovem književniškem delu pripravila naša Študijska knjižnica ob njegovi sedemdesetletnici (DL XXVII/1976, 23. 12., št. 51, str. 9, ii. izd. Ilustr.). Leta 1986 je bil zopet v Novem mestu ob otvoritvi razstave, ki jo je ob njegovi osemdesetletnici pripravila Študijska knjižnica. (DL XXXII/1986, 18. 12., št. 51, str. 2. Ilustr.)

V pismu omenjena zbirka čeških prevodov slovenske poezije je pod naslovom *Hvězdy nad Triglavem* izšla leta 1940, v drugi izdaji pa leta 1946. V pismu omenjena pripravljajoča se zbirka čeških prevodov iz sodobne slovenske poezije je izšla leta 1983 pod naslovom *Nové hvězdy nad Triglavem*.

Angelca = Angelca, rojena Krmelj iz Trbovelj, Otonova žena in njegov »najboljši prijatelj in sodelavec«, kot je zapisano v njeni osmrtnici. Umrla je v Pragi 11. maja 1975. **Tonček** = brat Anton, pravnik, živi v Ljubljani.

Inž. Lojze Kerin in **dr. Lojze Mihelčič** sta bila Otonova sošolca. Prvi je bil doma iz Broda pri Sv. Križu (Podbočje), drugi pa iz Vavpče vasi pri Semiču. L. Kerin je umrl v Ljubljani, L. Mihelčič pa v Novem mestu. Oton in Kerin sta zadnji dve leti gimnazijskih študij stanovala pri mojih starših na Trdinovi 25.

Josip Kovač, profesor zgodovine na novomeški gimnaziji od 1920 do 1931, ko je nenadno umrl. Bil je odličen in široko razgledan učitelj svojim dijakom in vodja literarne skupine, katere član je bil tudi Oton.

Marijan Kozina, skladatelj, je bil na gimnaziji dva razreda pred Otonom.

pokrajinska gledišča z muzeološkimi vidikom. Po dveh predhodnih izdajah (1970 in 1972) je v uredništvu Toneta Kneza v končni obliki izšla knjiga **Novo mesto, kulturnozgodovinski vodnik** (Dolenjski muzej 1976, 183 strani, 65 slikovnih prilog z dodanim zemljevidom Novega mesta).

Po obsegu najobširnejši prvi del publikacije predstavlja v treh delih sintetični oris razvoja mesta in pokrajine (T. Knez, Arheološka dediščina Novega mesta; J. Jarc, Iz preteklih stoletij Novega mesta A. Štampohar, Napredno gibanje in narodnoosvobodilni boj).

Razpravlanje je – zlasti za starejše obdobje – označeno s hotenjem, da pokrajinski razvoj prikaže s širšimi zgodovinskimi povezavami, med drugim s približanjem stičnih točk češke in slovenske preteklosti (na primer razpravlanje o vladi Přemysla Otakarja II. na Kranjskem v letih 1270 do 1276). Z metodičnega gledišča je na prvem mestu predvsem posrečen trud avtorjev, besedno razpravlanje podpreti s slikovno in kartografsko spremljavo in na koncu dela ustvariti ikonografsko dokumentacijo kraja od najstarejše upodobitve leta 1604 pa do del modernih likovnih umetnikov.

Drugi del knjige bo prišel prav onim, ki se zanimajo za zgodovinska in spominska obeležja v mestu in okolici. (J. Mlinarič, Sprehod po mestu; A. Štampohar, Spomeniki in spominska obeležja v mestu.) Kronološki pregled najvažnejših dogodkov od ustanovitve mesta po avstrijskem vojvodi Rudolfu IV. pa do sodobnosti pri naša Kronika mesta.

Tretji del je končno posvečen samemu muzeju, na katerega so mislili že tam v drugi polovici

prejšnjega stoletja, ki pa se je v polnosti razvil šele v zadnjih petindvajsetih letih (J. Jarc, Petindvajset let Dolenjskega muzeja; Dolenjski muzej in njegove zbirke; Razstavna dejavnost muzeja od 1952 do 1975). Dolenjski muzej je iz skromnih začetkov zrastel v vsestransko ustanovo, ki ne deluje samo v mestu, ampak sega tudi v ostalo Dolenjsko. Danes ima tri specializirane dele z obširnimi fondi zbirke: arheološki, kulturnozgodovinski in etnografski del, oddelek narodnoosvobodilnega boja in galerijo. V preteklem četrletju (1952 – 1975) so za javnost pripravili 172 razstav, od teh 108 likovnih, 40 zgodovinskih, 10 arheoloških itd. Če upoštevamo, da število razstav od leta do leta raste, je to za pokrajinski muzej zelo lep vzpon. Drugo plat bogate dejavnosti Dolenjskega muzeja so znanstvene objave in publikacije, v katerih so objavljeni izsledki raziskovalnega dela; od teh so zlasti Knezove arheološke najdbe dosegle tudi mednarodno priznanje.

Uspešna vizitka Dolenjskega muzeja je sedaj postala ta ocenjevana publikacija. Je zanimiv in mislim tudi uspešen poizkus ustvariti mestno ali pokrajinsko monografijo, ki izpolnjuje tako visoke zahteve znanstvenega dela kot njeno pristopnost širokim vrstam čitateljev. O velikem odmevu publikacijske in popularizacijske dejavnosti muzeja priča tudi dejstvo, da je nemajhne stroške za to publikacijo skupno z izdajateljem prevzela dolga vrsta družbenih organizacij in proizvodnih podjetij. Po njihovi skupni zaslugi je izšla zelo lepa knjiga, ki tudi inozemskemu čitatelju odpira pogled v dejavnost pokrajinskih muzejev v Jugoslaviji.

POLEMIKA Z AVTORJEM KNJIGE NAŠI KRAJI ALI ŽGODBA O ZAMENJEVANJU HRUŠK Z JABOLKI

Polemični odgovor Franceta Režuna (v nadaljevanju F. R.) na kritiške misli o njegovi knjigi *Naši kraji*, objavljen v 5. številki letošnje Rasti, izhaja v veliki meri iz skrajno subjektivnega in sprenevedavega branja. Dejansko ne polemizira z mislimi, zapisanimi v kritiki, ampak z lastnimi »svobodnimi« interpretacijami teh misli.

Začenja se že z njegovim odzivom na uvodno razmišljanje. To razmišljanje F. R. aplicira nase in ga nato zavrača. Njegovo izkustvo je lahko drugačno od zapisanega v kritiki, a obstajajo še druga, od njegovega drugačna izkustva, in življenjska usoda npr. mnogih ustvarjalcev jih potrjujejo: Prešeren, Jenko, Murn ... so kljub svoji ustvarjalni veličini v zavesti povprečnega okolja svojega časa živeli kot »človečki«, to je na socialno nepriznanem obrobju.

Toda misel v uvodu kritike, izpeljano iz takih in podobnih dejstev, ki se – k sreči – ne skladajo z njegovo izkušnjo, je F. R. pripravljen z nekritično vehemenco zavreči, avtorjevo misel označiti s prilastkom boleštna, vso kritiško misel o svoji knjigi pa s škodljivim početjem. Uporablja še druge čustveno močno nabite izraze, ki navajajo k misli, da je bilo kritiško besedilo brano z razčustvovano domišljijo močno prizadetega avtorja, ki ni sposoben realne percepcije prebranega teksta kritike. Tako F. R. v svojem odgovoru »ugotavlja«, »da kritik ves čas govori kar v imenu bralcev«, in sprašuje, če jih je morda anketiral, da počne tako. To izve iz takele dikcije, zapisane v kritiki: »Vse to budi v bralcu pričakovanje...« ali »In če bralec ob takem vtisu

postane analitičen...« ali »Ko to teksturo bralec posrka vase, ugotovi...«

Res da govorim v imenu bralca, in to enega: izključno sebe, s svojo glavo in vednostjo, ki sem jo dobil ob branju že kakšne monografije. Govorim pač v imenu bralca, saj gre vendar za knjigo s tekstom, ki ga je treba brati in ne le gledati, čeprav je res, in to sem lepo priznal – je več užitkov ob gledanju knjige kot ob njenem branju. Da sem tudi jaz bralec, mi bo pa F. R. vendarle moral priznati, čeprav bi mi raje kot to, najbrž rekel: bolestnež, kritikaster, zlonamernež ali kaj podobno sočnega, kot izhaja iz uvodnih odstavkov njegovega odgovora.

Na površnost pri dojemanju sicer miselno zgoščenega besedila kritike kažejo tudi malenkosti, kot npr. nenatančno citatno navajanje: moji »otoki« in »samoljubje« postanejo v njegovem citiranju »oblački« in »samovšečnost«, kar je seveda obrobne pomena, hudo pa je, da polemik premakne miselno vsebinsko težišče: Očitek, da je samoljubno natrosil v knjigo le svoje verze, čeprav obstaja dovolj kvalitetnih verzov tudi drugih avtorjev, ki govorijo o obravnavanih krajih – od Severina Šalija do Lidije Gačnik, zavrne (salto mortale: hruške zamenja za jabolka) z retoričnim vprašanjem: »Kako naj nekdo napiše knjigo, če ne vnese vanjo tudi nekaj svojega doživljanja časa in prostora in svoje duše?«

Retorično vprašanje seveda aplicira vselej tudi nepreklicen absoluten odgovor, v tem primeru: Nihče.

Toda dvom o človeku (ob tem bo F. R. trdil, da govorim v imenu človeštva!) nekako tiho vrtajoče kot črv v lesu škrebeta: morda pa bi kdo (= kdorkoli, poljuben iz človeške vrste) to vendarle zmogel v večji meri, kot je to zmogel nekdo (= neimenovani oz. zamolčani, v tem primeru F. R.).

Da pa ni zmogel, niti ni tako čudno, saj ne loči med različnimi funkcijsko zvrstnimi besedili, kajti zgoraj citirano retorično vprašanje zaključí s patetičnim vzklikom, ki pa razkrije avtorjevo silno šibko teoretično podkovanost: »Če to ni dovoljeno, potem ne more iziti tudi nobena pesniška zbirka!«

Spet zamenjuje hruške z jabolki:¹ govor je vendarle o monografiji o krajih trebanjske občine, monografije pa se ne ukvarjajo z osebno lirično refleksijo avtorja, ampak se lotevajo objektivne materije z objektiviziranim mišljenjem. Pesniška zbirka in monografija o krajih kake občine zahtevata miselno in jezikovno različno zrenje in tudi ustvarjata snovno, miselno in jezikovno različno strukturo. Ali drugače povedano: bralec od pesniške zbirke pričakuje nekaj drugega kot od monografije, od dr. romana nekaj drugega kot od strokovnega članka s področja medicine.

Avtor in polemik F. R. ravna tako iz dveh razlogov: ali ne ve ali pa se spreneveda. To drugo je očitno ob naslednjem primeru: očitano mu je bilo, zakaj je izpustil KPD Dob, ko vendarle govori o tem, kje so naši ljudje zaposleni, saj ima knjiga poglavje Gospodarske panoge in družbene dejavnosti, a on odgovarja: »Sedanjšega Doba nisem vključil zato, ker ne spada niti med kulturne ali naravne znamenitosti«; zaposlenih pa je tam okoli 160 ljudi, obenem pa je KPD Dob vendarle zelo znana »vseslovenska« družbena posebnost naše občine.

V zvezi z Dobom je tudi edini avtorjev očitek kritiki, ki ga sprejemam, in sicer na račun lastnega ne dovolj preciznega izraza: F. R. sicer pravi, da trdim, da je izpustil taki naravni znamenitosti, kot sta drevored na Dob in ponori Teme-nice pri Ponikvah. V resnici sem zapisal, da sta neopaženi, s čimer sem mislil na slikovno predstavitev, a to ne dovolj jasno izrazil; se opravičujem.

Da je seznam slikovnega gradiva delan precej nenačrtno, pa ne kaže samo odsotnost podob teh dveh naravnih spomenikov, ampak tudi odsotnost podob večjih stvari, npr. podobe Velikega Gabra, ki je vendarle središče ene od krajevnih skupnosti. Nasploh je najbrž ena osnovnih nalog tovrstnih monografij, da poudarijo značilnosti in zlasti posebnosti obravnavanih območij; to se v nekaterih primerih verjetno najbolje naredi s slikovno predstavitvijo.

Gledam, kje sem v oceni zapisal, da bi posamezne likovne podobe potrebovale poseben komentar. Resda pravim: »Fotografsko gradivo bi lahko bolj pripovedovalo – ali namesto besede ali v simbiozi z njo« – toda to govorim v drugačnem kontekstu, v kontekstu predloga drugačnega koncepta knjige. Ta je skiciran dovolj nazorno – v paraleli z Zakladi Slovenije, a F. R. ob tem le bežno odmahne, »saj se vendar ne bomo posnemali in ponavljali«. Zakaj le, dodajam, bi posnemali delo, ki ima izvrstno besedilo in slikovno prepleteno govorico, pretuhtano in dotuhtano ter uresničeno tako, da posameznosti mozaično gradijo podobo celote?!

F. R. v odgovoru na kritiko našteva, kaj vse je v knjigi (po poglavjih), toda ko govorim o konceptu, me zanima predvsem, kako je. F. R. dobro ve, da lahko naštejemo vse elemente, ki so npr. v

V stilu zamenjevanja hrušk in jabolk, sprenevedavega citiranja v pomenu, ki ga misli v kontekstu celotne ocene nimajo, so v odgovoru F. R. obdelane tudi pripombe o zadnji vojni, o Baragi, o obisku kraljice Marije (prezrl je ironičen podton: kakšen smisel ima meriti pomembnost kakega gospodarskega podjetja s tem, kdo ga je obiskal; zato so vendarle neki drugi kazalci!), o obravnavi kulture. (Primerjaj kritiko, Rast št. 3, Naši kraji F. R. in njegov odgovor na kritiko, Rast št. 4–5.)

prostoru, pa s tem še ni rečeno, da se bo v bralcu zgradila podoba prostora, da bo razvidna njegova prostorninska celovitost. Vsa filozofična razpredanja in poučevanja F. R. v polemičnem odgovoru o povezanosti delov in celote, celote in delov itd. prav nič ne pomagajo, če mu tega v oragnizmu lastne knjige ni uspelo uresničiti. In to mu, žal, ni uspelo; če je sploh poskušal. Miselna in tudi besedno izrazna struktura teksta je namreč pretežno naštevanje (z izjemo filozofično-poetičnih »otokov« ali po njegovem »oblačkov«). Zato tudi pravim, da je besedilo v fazi gradiva, primerne za izdajo v obliki almanaha, in ne v fazi monografskega besedila, kar pa likovno oblikovana izvedba knjige bralcu sugerira, da terja. Od tod vtis in izražen občutek bahatega neskladja med likovno vizualnim bogastvom in revno teksturo. (Besedilo je razširjeno in dopolnjeno, a konceptualno v glavnem nespremenjeno gradivo, ki ga je avtor izdal leta 1975 v brošuri z enakim naslovom: Naši kraji.)

Zamisel, da se sploh pripravi in izda tako delo, je samoumevno pohvale vredno; tako je tudi vse, verjamem da garaško prizadevanje avtorja, za kar mu gre vse potrebno priznanje. Toda kritika in bralca zanima predvsem rezultat, saj navsezadnje tudi medalje delijo tistim, ki so kaj napravili dobro ali najbolje, in ne tistim, ki so se najbolj trudili. Čeprav je seveda res, da je pri proizvodih duhovne kulture težko določiti, kaj je dobro ali celo najbolje. Med drugim je to odvisno od kriterijev, ki si jih zastavimo: za dober rezultat pa ni najbolje, da so spuščeni na nivo najnižjega skupnega imenovalca.

Vsekakor naloga kritike ni to, kar v trenutku najvišje polemično – ironične drže svetuje kritiku svoje knjige F. R., namreč: da

napiše lastno (verjetno misli tudi boljše) monografijo. Zopet zamenjuje hruške in jabolka. Po njegovi logiki bi moral npr. Josip Vidmar napisati novo Veroniko Deseniško (najbrž bolje od Župančiča) ali Andrej Inkret uprizoriti Šeherezado ali Hamleta (bolje od Pandurja) itd., itd.

Konstruktivnost kritike je pač tudi v tem, da opozori na možnosti doseči več od doseženega, in to bralca, avtorja pa tudi založnika. Konstruktivni učinek pa ni odvisen samo od kritike in njene dobronamernosti, ampak tudi od ustvarjalnega dvoma avtorja ocenjevalnega dela in pripravljenosti založnika, da tehta upravičenost naložbe (v finančnem in kulturnem smislu) v tako uresničen izdelek.

Če kritične distance nima avtor, je torej tu založnik (ali naročnik), da preko recenzentov oz. svetovalcev poskrbi za popolnejšo izvedbo projekta, posebno še, če gre za projekt, ki naj bi bil trajnejšega in širšega pomena in ki terja poleg ustvarjalnih naporov tudi znatna finančna sredstva.

V svoji užaljenosti brez samokritične distance, kajti oceno sprejema kot »bičanje« (= mučenec), se F. R. v pomanjkanju argumentov zateka v poučevanje in moralično žuganje, v senco zasebno izrečenih sodb velikih imen in malih bralcev, ki da sem vse užalil, skupaj z vsemi sodelavci (resnici na ljubo so nekateri zlasti likovno res reševali besedilno revščino knjige, a je rešiti niso mogli), samega župana in sploh vse prebivalce občine, kajti za knjigo, ki govori o njihovih krajih, sem si drznil reči, da ni dobra. Zanj pa v odgovoru kritika sam avtor brez vključenega obrambnega mehanizma za doseg kvalitete dela – dvoma o lastnem delu, patetično trdi, da je »lepa, kot so lepi ti kraji«, in takoj nadaljuje: »In lepote

ne more ukrotiti nihče.« (Nihče, vendar ne absolutno nihče; F. R. je to dano; on je to namreč storil: lepoto krajev je moral umeti, ukrotiti ali karkoli že, da jo je v nezmanjšani meri – »lepa kot kraji« – umestil v svojo knjigo. Taka je pač logika njegove »samokritične distance«.)

Toda jaz bom to lepoto raje še naprej gledal »v živo«, o knjigi o naših krajih pa še naprej mislil, da je knjiga zamujenih priložnosti.

Nikomur (tudi ne F. R.) pa ne kratim veselja, da ravna in misli drugače; če se pa kdo zamisli, pa tudi prav.

Milan Markelj JARMOVA INNOCENTIA

Kljub temu da na Slovenskem dandanes deluje množina založb in založnikov, še vedno prihajajo na knjižni trg knjige, v katerih je napisano, da so izšle v samozaložbi. Razumljivo je, da izid takšnih knjig običajno ne spremlja velika reklamna akcija ali odmevna javna promocija, kar jih potisne na rob zanimanja, če ni njihov izid celo sploh neopažen. Včasih samozaložništvo udari celo manjvrednostno oznako na knjigo, kot da samozaložništvo ne bi moglo izvirati tudi iz drugačnih razlogov, kot je neuspeh avtorja, da bi svoje delo izdal pri kakšni znani založbi. Tako je razmeroma neopazno v Kočevju ob podpori tamkajšnje občinske skupščine izšel pesniški prvenec Vaclava Jarma zbirka *Innocentia*.

Knjiga je drobna le na prvi vizez, saj si avtor kot izdajatelj ni privoščil prostorskega razkošja, značilno za mnoge pesniške zbirke na Slovenskem, marveč je skušal na strani spraviti kar največ svojih stihov. Ko bralec lista po Jarmovi zbirki, se znajde pred takšnim obiljem pesmi in pesniške motivike, da komaj še verjame besedam, zapisanim na zavihku, da gre za izbor pesniškega snovanja samo štirih let, od 1984 do 1988. Vsekakor gre za plodovitega ustvarjalca, saj iz istega vira zvemo tudi, da je *Innocentia* le ena od treh doslej ustvarjenih pesniških zbirk.

Pesnik je pesmi v svojem knjižnem prvencu razdelil v štiri razdelke: Prebujenje, Dotikanje, Bajke in Junij je najlepši mesec, ki se zaključuje s sonetnim vencem *Moje življenje*. Za moto posameznih izdelkov je uporabil verze Novalisa, Tuwima, Strniše in Pascolija, nekaj v lastnem prevodu.

Ob branju pesniške zbirke se kaj kmalu razkrije življenjska sila pesniške plodnosti mladega kočevskega pesnika: na delu je Ona, Ženska z veliko začetnico, bitje, ki prepoji moško dušo in telo, da zveni kot najbolj občutljiv instrument. Ona ima seveda ime, ki jo spremljajo na zemeljskih poteh, in bralec jih bo lahko sam odkril v začetnicah stihov kar nekaj pesmi, vendar ime pravzaprav ni važno, saj ne gre toliko za konkretno žensko bitje, ki je seveda temelj doživljanja in čustvovanja, marveč za pesniško graditeljstvo *Nje edine*, vse prežemajoče, *Nje*, ki pesnika zori v zrelost iz nedolžnosti (*innocentia*) otroštva. Zato je Ona tako usodna in pomembna, ob nji se dviga ustvarjalni napon pesnika tudi v iskanje odgovorov na velika vprašanja bivanja. Ženska je v Jarmovem pesništvu tako dvignjena na metafizično raven, ima atribute večnostnega načela. »Najino ležišče je postlano/ ne v naravnem in začasnem/ ne v minljivosti jezika/ zgolj za večnost in

sfere/ za nadzvočen gib telesa« (Arma amoris). Lahko rečemo (kar bi verjetno potrdila tudi obsežnejša in natančnejša analiza), da imamo v Innocentii sicer opravka z ljubezensko poezijo, vendar ne z običajnim erotičnim ljubezenskim pesništvom.

Oblikovno je Jarmova poetika vpeta v znane in proste pesniške oblike brez rime, v zbirki pa najdemo celo nekaj pesmi v prozi.

Izvirna je tudi likovna oprema zbirke. Pesnikov oče, kipar Stane Jarm, jo je opremil z risbami mehko zarisanih deklških aktov.

Tomaž Koncilija **IVAN GREGORČIČ IN BEG GAZEL**

V pesniški zbirki Ivana Gregorčiča Beg gazel, izšli letos pri Dolenjski založbi v Novem mestu, je zbranih štiriinpetdeset pesmi omenjenega avtorja, ilustriranih s »secesijsko intoniranimi vinjetami« Lucijana Reščiča, kot se je ob recenziji o likovni opremi pričujoče pesniške zbirke izrazil Peter Kolšek v Književnih listih Dela 27. avgusta 1992.

Ivan Gregorčič, rojen 1951 in po poklicu profesor slovenskega jezika in književnosti, je trenutno zaposlen na OŠ Mirna, hkrati pa je literarni urednik pri Rasti. Objavljal je že v Samorastniški besedi, Dolenjskih razgledih, Rasti in Sodobnosti.

Pesniško zbirko Beg gazel uvede pesem s precej nedoločnim, a pomenljivim naslovom – Iskati. Bistvena je aktivnost, volja, želja, hotenje, ne pa zapadanje v resignacijo in sivo vsakdanjost.

(...) »Iskati te med pogrezajočimi stopinjami nemoči.

Iskati te v viharju.

Iskati te v temi.« (...)

Pogosto se v drugih pesmih ta téma razvija in dobiva razne podobe. Tako si npr. v Lepi Vidi pesnik želi spremembe, drugega okolja, ugrabitve iz vsakdanjosti, ki je mrtva, negibna, vse potuje mimo, skratka, vse je tako strašno

pasivno in vkljenjeno. Vendar Gregorčič ne zbere dovolj moči za pobeg takemu svetu. »Morje je daleč od obale,« preveč bi moral žrtvovati, se marsičemu odpovedati.

Takoj po uvodnem iskanju se Gregorčič posveti spominom. Skozi pesmi se vrača v otroštvo, k starim staršem, stricu idr. Večinoma se mu preteklost kaže ali belo ali črno. Belo ponazarja toplino, domačnost, dobroto, črno pa nosi v sebi sovraštvo, hladnost, tujost. Sploh je ta metaforika črnega in belega močno prisotna v celi zbirki. Za pesnika ni vmesnih območij – ta so zanj sicer lahko lepa, vendar nezanesljiva, majava, negotova. Beli so mu spomini, tista gotovost, po kateri hrepeni, ne mara pa beganja in opotekanja nekje v sredi. Vse življenje tavaš in tudi ko najdeš svoj cilj, ko spoznaš, kaj je prav in kaj ne, kaj je belo in kaj črno, še vedno ne dokončaš svojega iskanja. Zmeraj nov tek, nov beg, novo iskanje potešitve.

Na izvirno metaforičen način podaja Gregorčič tudi mnoga življenjska spoznanja; čez vse na svetu moraš sam, sam podiraš prepreke, sam izganjaš lažnive sanje in se zatekaš k novim upanjem, staraš se, zoriš, in kdor gre za tabo, mu ne bo prizaneseno. Tudi on bo moral skozi vse to, na svoj način.

Proti koncu pesnik potoži, da nikakor ne more ujeti vsega, kar čuti, v besedo. Zdi se mu, da začne ubijati pesem, takoj ko prime za pero, kot da hodi po tanki puhasti hrustljavi skorji v težkih okovanih škornjih.

Za Gregorčičevo poezijo sta značilni liričnost in dekorativnost hkrati. V pesmih se prepletajo snovno-materialne ter efektivno-emocionalne prvine. O kakšni racionalnosti ni sledu. Običajno pesnik začne z metaforičnimi podobami iz snovnega sveta, ki jih potem naveže za svoje razpoloženje in tako doseže neko zunanjo podkrepitev svojih občutij.

Največkrat vzdušje narašča proti koncu pesmi, kjer pa se bodisi umakne v resignacijo bodisi konča z razočaranim vzklikom, polnim želje po novem, drugačnem.

Za Beg gazel je karakteristična izredno pogostna in razvita metaforika. Kar težko bi našli stavek, v katerem se ne skriva metafora. Zagotovo je metafora stilno-retorična figura, ki povečuje poetičnost literarnega dela, in Gregorčič je z veliko koncentracijo metafor to poetičnost tudi dosegel. Dozdeva pa se, da so pesmi vseeno malce prenapolnjene z metaforami, če seveda prisegamo na aristotelovsko poetiko, ki pravi, da mora biti vsega ravno prav, v pravi meri, ne preveč ne premalo, da učinkuje lepó. Če pa pripadamo kakšni drugačni literarni konvenciji, bomo morda ravno v Gregorčičevi poeziji našli dokaj dovršen pesniški izraz.

Zanimiva je metafora že v samem naslovu, ki osmišlja celotno zbirko: beg gazel. Z njo se je deloma ukvarjal Tone Pavček v

kratkem sestavku na platnicah Gregorčičeve zbirke. Gazele, krhke, nežne, begotne živali, ponazarjajo sanje, želje, ideale, ki neprenehoma bežijo, uhajajo, se izgubljujejo, razblinjajo in se ponovno rojevajo in oživljajo. Nedvomno predstavlja ta drža Ivana Gregorčiča tisto nasprotje med ideali in stvarnostjo, ki je navdihovalo že toliko »obupano otožnih« pesniških zbirk najrazličnejših avtorjev. No, Gregorčič ne ostaja samo pri otožnosti – vsemu dodaja pridih veselosti, neke življenjske volje, saj ko on misli pesem, izhaja iz svojih čustev, strasti, kar najbolj verno pokaže v dveh pesmih, ki sta tudi naslovljeni kot Pesem. Tu se mu pesem sanja, kar tako, preprosto, brez hudih misli.

Gregorčičeva poezija je torej bolj čustvena kot miselna, bolj emocionalna kot imaginativna. Sintaksa je preprosta, večkrat tudi brez ločil. Pogostne so anafore, tj. ponavljanje besed ali besednih zvez na začetku zaporednih stavkov. Pridevki in metafore so večinoma vzeti iz stvarnega sveta, ne pretirano zavozlani in tako ta poezija ne teži k nikakršni modernosti, niti h kakšni »kvaziekspressionistični patetiki«, kot se je izrazil Matjaž Kmecl.

S to oceno pesniške zbirke Ivana Gregorčiča nočem nikakor soditi o njeni hvalevrednosti ali na drugi strani o njeni nevednosti. Če drži podatek, natisnjen na zadnjem listu Bega gazel, namreč, da je bilo tiskanih 300 izvodov te zbirke, postane očitno, da je avtor zbirko spravil na svetlo le v lastno zadoščenje, saj je jasno, da bo zbirko vzel v roke le ozek krog pesnikovih prijateljev, znancev in morda še kak literarni kritik.

Ivan Gregorčič OBČUTENJE GOGE*

* Cankarjev dom, 13. september 1992

Goga – zaprt prostor frustracij; prostor, kamor se vračajo in kjer živijo mrtveci; prostor, kjer ni meje med fikcijo in realnostjo, med odrom in gledališčem; vse je ena sama ozka, črna nasičena zatohlost; prostor, v katerega so ujeti igralci in gledalci; ozek hodnik, ki se sprosti v zaprt krog, ki poveže igro in gledanje: goga okrog nas, goga v nas; muka je živeti v Gogi in muka je – skrčen in utesnjen – gledati; pogled gledalca je ta reducirana ožina brez perspektive z okni, toda okni v mrtvem kotu; vrata se odpirajo navznoter: mogoče je priti v Gogo, nemogoče iz nje; goga je večna, teče v krogu kot teče iz pipe; je ožina, ki seka prostor: Across the Universe, Laibach; ožina, ki stiska, da zori za sprostitev, za zrelo deževje koruznega zrnja in belo naslado – mi sedimo na črnih zicah, utesnjeni; je dogodek, je; toda ujet v krog umivalnika = požar v umivalniku = dim brez ognja.

»NOTHING'S GONNA CHANGE MY WORLD«

Zadušljivost žepnega prostora ostaja; in njegova ožina; iz nje je čutiti »vesolje«, zato je ožina toliko neznosnejša; ljudi patološko pači v režeče maske, kajti smeh je muka; a muka postaja navada in veselje; muka se je smejati, ker je ta smeh le maska lastne ožine, redukcije lastnega jaza, lastne frustracije; in vsako dejanje je prestreljeno s pogledom zlobnih oči, ki ne dovolijo sprostitev, požara. Zato je Goga tudi dolina šentflorjanska, ki gasi požar v sebi s sladoledom.

Predstava Dogodek v mestu Gogi v režiji Damirja Zlatarja Freya in izvedbi SNG Maribor je prava gledališka poslastica, je velika sočna torta, ki žgečka množico čutov in sproža množico čutnih, čustvenih in miselnih asociacij, ki se jih da le doživeti.

Jadranka Matič Zupančič SREČANJE LITERARNIH USTVARJALCEV DRUGIH NARODOV

24. in 25. oktobra je Novo mesto gostilo 14. srečanje literarnih ustvarjalcev drugih narodov, ki živijo in delajo v Sloveniji, pišejo pa v enem od neslovenskih jezikov (hrvaščini, srbščini, makedonščini, italijanščini, madžarščini).

Organizirali sta ga Zveza kulturnih organizacij Slovenije in Zveza kulturnih organizacij Novo mesto, kot pokroviteljici pa sta nastopila Študijska knjižnica Mirana Jarca in ZKO Novo mesto.

Gre za enoletna srečanja, ki se vrstijo zmeraj v drugem slovenskem kraju, nazadnje je Novo mesto gostilo omenjeno srečanje leta 1980, prvo tovrstno srečanje pa je bilo leta 1979 v Velenju.

Na letošnji razpis ZKOŠ se je odzvalo 25 avtorjev (večinoma pesnikov). Žirija, v sestavi: Josip Osti (bosanskohercegovski pesnik in znani prevajalec iz slovenščine ter trenutni begunec), Isnam Taljić, znani sarajevski publicist in novelist, Marko Kravos ter Sándor Szúnyogh, je izbrala avtorje za priložnostni zbornik in literarni nastop.

No, začnimo od začetka.

24. oktobra ob pol enajstih so se zbrali udeleženci v prostorih novomeškega ZKO-ja. Po ogledu mesta, ki ga je skrbno pripravila in izvedla prof. Nataša Petrov, bibliotekarka Študijske knjižnice, sta se ob 15. uri začeli dve literarni delavnici; eno skupino avtorjev je vodil Josip Osti, drugo pa Isnam Taljić.

Člani žirije so spregovorili o svojih kriterijih glede izbranih avtorjev za to srečanje, o določenih literarnih pomanjkljivostih pri posameznih besedilih, seveda je beseda tekla tudi o njihovem ustvarjanju, o branju in prebranjem, o sodobnih tokovih v literaturi, o številnih izzivih v literaturi in izven nie.

Težko je zadesi pravi ton in pravi način govorjenja o literaturi in literarnem, saj gre za zelo heterogeno skupino ljudi, ki ima različne interese, obvladuje različne stopnje branja in se do materinega jezika obnaša na različne načine – nekateri ga skrbno negujejo, drugi gradijo svoj izraz na doseženi in prineseni ravni svojega kraja, tukaj so tudi vplivi slovenščine in drugo, ampak mislim, da je vsak avtor iz teh razgovorov potegnil nekaj koristnega za sebe in svoje ustvarjanje. Prvi dan je sklenil literarni večer, na katerem je nastopilo nekaj izbranih avtorjev (Milan Aničić, Josip Bačić, Milijana Gligić, Trajan Jovanovski, Jadranka Matić-Zupančič, Vlado Mišev, Antonija Baksa Srnel, Tomislav Škrbić) ter uveljavljeni slovenski pesniki Rade Krstić, Novica Novaković in končno gostje Josip Osti, Isnam Taljić in Mila Vlašić-Gvozdić. Za glasbeni intermezzo je poskrbela kitaristka, učenka Glasbene šole Maja Oberstar.

Mislim, da je ves večer izzvenel dokaj doživeto in zaokroženo ter v prijaznem prijateljskem družinju.

Naslednji dan je kot gost nastopil znani hrvaški književnik in disident, Vlado Gotovac.

Razgovor z njim je vodil Peter Kuhar, novinar in urednik Kulturne redakcije TV Slovenija.

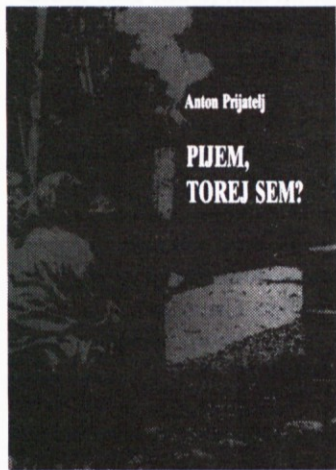
Seveda je že nastop g. Vlada Gotovca kot »nenadkriljivega oratorja« poseбно doživetje. Ob prebiranju njegovih pesmi iz njegove zadnje knjige Crna kazaljka smo še bolj neposredno doživeli njegovo poezijo.

Čudi, da, čeprav mu je bilo več kot petnajst let prepovedano objavljane, njegova poezija zveni izredno živo in sodobno, izbrušena do maksimuma, s tisto usodno zavezanostjo verzu, ki je tudi ena od najbolj skrivnostnih glasov hrvaške literature.

Razgovora, ki ga je briljantno izpeljal Peter Kuhar, ni in ni hotelo biti konca, občinstvo se nikakor ni hotelo raziti, en odgovor se je navezoval na drugo vprašanje. Končali smo ob prijaznem družabnem vzdušju v restavraciji Pri vodnjaku.

Dan je bil prekrasen, čudovito se je bleščal in vedeli smo, da je tokrat naše srečanje izpolnilo vsaj nekatere skrite želje o govorjenju ali molčanju, o razgovorih – o literaturi, o pisanju, o negovanju lastnega jezika, o tem, da bi mi bili radi tisti povezovalni delčki med raznimi kulturami, mi, tukaj slučajno vrženi, z vso svojo usodnostjo vpleteni v življenje slovenskega naroda, na obrobju vihre vojne, ki pljuska k nam, se rahlo dotika mej v nas in naših srcih, sedaj zmedenih ali preplašenih ali zgroženih, ampak s trajno mislijo, da je naše bivanje naše pravo domovanje tukaj med vami.

NOVOSTI DOLENJSKE ZALOŽBE

Naslovnica knjige Antona Prijatelja: Pijem, torej sem?

Anton Prijatelj: Pijem, torej sem?

Seidlova zbirka, letnik 1992, 1. knjiga

Kadar pijemo vino ali katero drugo alkoholno pijačo, je dobro vedeti in ne prezreti ali zanemariti dejstva, kako tudi ta pije nas, in to tem bolj, kolikor bolj se ji nepremišljeno vdajamo. Tako o tem stara kitajska in japonska modrost. Več o pitju in alkoholizmu pa vam lahko pove knjiga **PIJEM, TOREJ SEM?** doktorja Antona Prijatelja. O njej tole: Nedvomno sodi med tisto vrsto ali zvrst literature, v kateri in s katero se njeni avtorji prizadevajo popisati ali premisliti o pojavu alkoholizma. Bolj ali manj celovito in zavzeto, da bi ga zmogli globlje razumeti, prav sprejeti, predvsem pa omiliti. A vendar je omenjena Prijateljeva knjiga v marsičem drugačna, bolj privlačna od drugih tovrstnih knjig. Primarij doktor Jože Felc jo, recimo, uvršča med takšne, ki zmorejo o alkoholizmu spregovoriti povsem naravno in stvarno, neočitajoče in brez pedagoško ali opozorilno dvignjenega kazalca. Dobesedno pravi, kako se mu zdi pomembno to, »da v knjižici ni najti togih dogmatskih izhodišč glede alkoholne bolezni, ampak je vseskozi stvarna, bolj informativna kot podučevalna.« In res je takšna! Vendar, ko jo bereš in spoznaviš sociopsihološke, socialne in sociokulturne prilike in neprilike za obstoj, obnavljanje alkoholizma, se zdi, da najdeš v njej, v avtorju in njegovi knjigi prijatelja – nevsiljivega, nepridigarskega, neočitajočega, razumevajočega zaveznika. Prav to je njena prava moč,

njena notranja nevidna, nenapisana vplivnost, ki je kakor nekakšna duhovna dobrotna roka še posebej namenjena človeku, kateremu je alkohol že začel odmerjati osebno življenje in še bolj, hočeš nočeš, tudi življenja drugim, recimo: bližnjim ali naključno sopotnim.

Zato knjigo priporočamo vsakomur, še zlasti pa službam in ustanovam, v katerih se pristojni srečujejo z alkoholizmom. Zanimiva bo tudi za strokovnjake, ki se temeljiteje posvečajo človeku, njegovi duševnosti in telesu ter socialnemu življenju. Zaradi številnih, skrbno zbranih podatkov je knjiga tudi svojevrstni prispevek k rasti alkoholologije kot skupku spoznanj in sistematiziranih znanj ali vedenj o alkoholizmu – eni izmed najbolj razširjenih oblik toksikomanije, do katere v nobenem primeru ne bi smeli biti prizanesljivo vdani, razumevajoče popustljivi in odpustljivi ali celo brezbrizni, saj sta pred njo po svoji razširjenosti in tragičnosti samo še obolelost srca in rak, kot to v predgovoru k tej knjigi ugotavlja njen avtor.

Jože Prinčič: Slovenska industrija v jugoslovanskem primežu (1945–1956)

Seidlova zbirka, letnik 1992, 2. knjiga

Slovenci tako celovite in strokovno zapisane zgodovine o razvoju slovenske industrije v prvih desetih letih po drugi svetovni vojni še nismo imeli. Pravzaprav je to edinstveno tovrstno delo na Slovenskem, v katerem je kronološko vestno in natančno podano dogajanje v zvezi z njo v letih 1945–1956, pri čemer avtor

Naslovnica knjige Jožeta Prinčiča: Slovenska industrija v jugoslovanskem primežu

poseže tudi v čas prve jugoslovanske države (1918 – 1941) in druge svetovne vojne (1941 – maj 1945). Pri slednjem je največ pozornosti namenjene škodi, ki jo je utrpela industrija na obravnavanem prostoru, ter analizi tistih industrijskih investicij, katere so v času okupacije tuje (zlasti nemške) družbe v celoti ali delno izvršile oziroma so za nove industrijske zmogljivosti opravile raziskave in izdelale potrebne načrte.

Sicer ima knjiga štiri poglavja, v katerih nas avtor Jože Princič na zanimiv, strokovno neoporečen način in v privlačnem, razumljivem jeziku seznanja s pogloblitimi značilnostmi gospodarske obnove in usmeritvijo na kapitalne investicije in objekte ključne kapitalne izgradnje ter temeljne investicijske izgradnje. Ves ta potek industrializacije je seveda temeljil na ustreznih teorijah razširjene reprodukcije, katere so bile takrat podlaga za ideološko-politična ravnanja jugoslovanskega partijskega vodstva oziroma takratne KPJ kot vodilne in edine realne politične sile na tleh nove Jugoslavije.

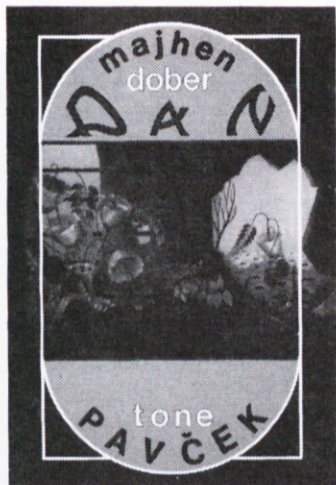
Knjiga ni le skrbna znanstvena analiza, pač pa tudi aktualna pripoved o tem, zakaj je, recimo, prišel za Jugoslavijo njen skoraj nezogibni, tragičen konec. Tako je v njej razobličten eden temeljnih razlogov za propad realsocialističnih sistemov (to je eksperimentiranje na gospodarskem področju, vmešavanje politike vanj in zato tudi njegovo slabo vodenje). Izpostavljen je eden izmed odločilnih razlogov za razprtje med jugoslovanskimi republikami in za današnji razpad jugoslovanske države (v obravnavanem času so nastale zasnovane centralizirane politike gospodarske solidarnosti med jugoslovanskimi republikami, uresničena pa je bila tudi parola, naj razvitejše republike

počakajo na nerazvite. Obenem se je, predvsem v slovenskem političnem prostoru, krepil odpor zoper nesmisle centralno vodene gospodarske politike, drugod pa so se, zlasti v Srbiji in Črni gori, množili očitki o prednostnem tretiranju Slovenije pri industrijskem in gospodarskem razvoju). Nadalje je v tekstu kritično obravnavan obseg in teža bremen, ki jih je v zvezi z industrializacijo države morala nositi Slovenija kot najrazvitejša republika (gre za stvarne in izmerljive oblike pomoči in sodelovanja Slovenije, najprej pri gospodarski obnovi, nato pa pri načrtovanju, vodenju in izgradnji gospodarstva v drugih delih države; za različne oblike prenosov slovenskega dohodka v zvezne sklade; za prenose osnovnih sredstev, to je strojev in opreme, iz slovenskih podjetij v podjetja iz drugih republik ipd.). V njem je govor tudi o nacionalizaciji zasebnih industrijskih podjetij v Sloveniji in vlogi tuje pomoči pri izgradnji posameznih industrijskih objektov.

Knjiga je torej pionirsko znanstveno delo na področju povojne gospodarske zgodovine Slovenije in Jugoslavije in je zato nepogrešljiv pripomoček slehernemu, ki se bo hotel spopasti z gospodarsko problematiko na tak ali drugačen način ali pa se, recimo, želi podrobneje seznaniti z našo povojno zgodovino, skratka, s tokom življenja, katerega učinki so nedeljivi del naše današnje stvarnosti in zavesti, hoteli to ali ne! Toplo jo priporočamo tudi šolam, tako učiteljem (družboslovcem, zgodovinarjem, ekonomistom) kakor dijakom, študentom in podiplomcem na raznovrstnih področjih družboslovja, novejših zgodovine in raznih ekonomskih znanj.

Tone Pavček: MAJHEN DOBER DAN

Zbirka Utva, 2. letnik,
4. zvezek

Naslovnica pesniške zbirke Majhen dober dan Toneta Pavčka

»Pesmi te knjige so zrasle tam, kjer sem doma: na Dolenjskem,« pove njih avtor v svoji »Spremnici pesnim na pot«. O tem, ali bi lahko pognale kje drugje, res ne kaže zgubljeni besed. Takšne ne bi mogle rasti in zrasti, kjer si bodi. Njihova edina njiva so lahko le kraji in pripetljaji otroštva, katerim je pustil rasti v svojem srcu in pesniški duši, vse do podobe, v kakršni se nam razkrijejo v tej zbirki. Zdi se, da nam jih je pesnik izročil šele tedaj, ko so dosegle takšno zrelost in čarobnost, da jih je Ciril Zlobec uvrstil med svojevrstne ustvarjalne čudeže poezije. Nedvomno si pesmi zaslužijo takšno priznanje. In čeprav so zadnje, objavljene v knjižni izdaji, so na nek način vendarle prve in najstarejše, saj so njih semena potrosena in v akli že v pesnikovem otroštvu. Zrasle pa so torej šele sedaj, ko je pesniku življeje že dodobra preizkusilo pero, srce, vest in pamet. In res se zdi, kakor da zreli mož, že moder, ogovarja in govori z otrokom v sebi, pri čemer daje temu pogovoru ali spominjanju vso pesniško dovršenost in vrednostno izkustvo, ki ju premore in zmora. To počenja vsekozi, od pesmi do pesmi, od prvega do zadjega od štirih ciklov, na način, ki omogoča vsakomur, ki je ali bo te pesmi prebiral, doživeti poezijo kot igro, čarobnost in kot osebno svetlobo ali spoznanje.

In če bo za mlajše bralce vabljivejša predvsem spevnost in motiva ter domačnost besed, bo za starejše poleg vsega tega izredno

dragoceno tudi poslednje od prej povedanega. Če nas pesnik z lepoto dvigne in ponese v vesoljna prostranstva umetniškega skladja, pa nas s svojo osebno resnico ali razmerjem do življenja kratkotalo prizemlji in priveže k stvarim in rečem, iz katerih je možno vselej črpati vero, upanje, vedrino, ljubezen, življenjsko modrost tudi zase.

Posebej je treba omeniti in opozoriti na likovno opremo knjige. Njen oblikovalec in ilustrator je Lucijan Reščič. Njegova likovna govorica ves čas povnanja pesnikovo igrivo razpoloženje in čutenje otroštva v naročju Šentjurja in šentjurskih dogodivščin. A zaznati je, kako Reščič v Pavčku in njegovih pesmih razkriva tudi čuječnost občutljive, ranljive in ranjene otroške duševnosti, v kateri je nastajala in rastla moč in sposobnost umišljanja in zamišljanja drugačnega, domišljijско ustvarjenega in živetelega sveta, morda tudi kot odgovor in pomerjanje ali spoprijemanje s trdosrčno, nesmielčno stvarnostjo.

Majhen dober dan je zato besedna in likovna poezija sonca, je poezija svetlobe, pa četudi nad in med prostranstvi mrzlikavih mračin, je torej poezija lepote, radosti, igre in otroškega hrepeneja, nič potrnosti in zagrenjenosti, pa čeprav se zdi, da je globoko ali na dnu struge, prek katere tako čarobno lepa drsi ali živahno bistri, nekaj, kar nas more in zmora zastreti tudi s tančico grenčine.

Franci Šali

SEIDLOV ZBORNIK

je posvečen spominu in delu velikega dolenjskega naravoslovca Ferdinanda Seidla in naravni dediščini Dolenjske.

Zbornik prinaša 30 prispevkov, ki so popestrjeni s številnimi fotografijami, skicami in dokumentarnim gradivom. V uvodnem delu je predstavljen Ferdinand Seidl kot geolog, seizmolog, meteorolog, botanik, evolucionist in kulturolog. Po dolgih letih je znova objavljena njegova avtobiografija in podan pregled rokopisne zapuščine.

Osrednji del zbornika prinaša zapise o današnjem vedenju in poznavanju rastlinskega in živalskega sveta Dolenjske. Podoba rastlinstva ob pregledu flore in vegetacije zaokrožujeta še zanimiva prispevka o pragozdovih in rumenem sleču, rastlinski posebnosti Dolenjske. Živalstvo je podrobneje obdelano. Predstav-

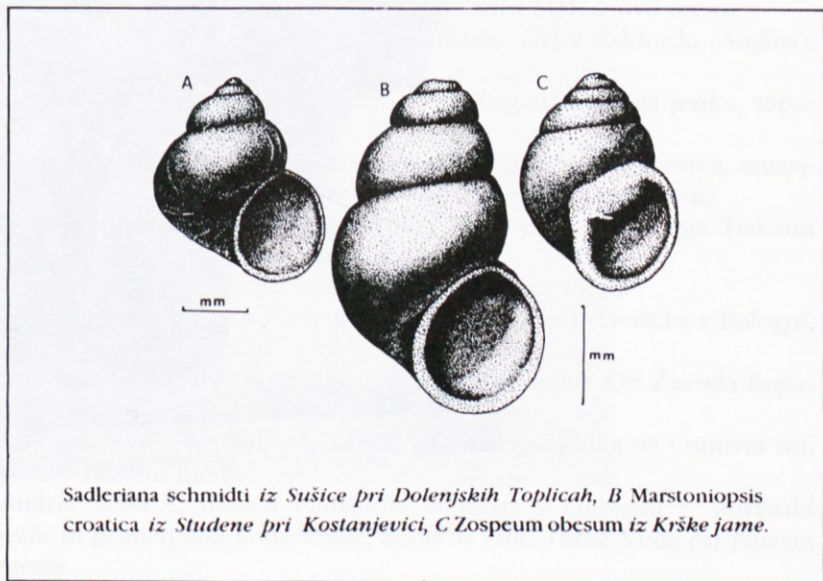
ljeni so polži, dvojnonoge, kozlički, deževniki, dvoživke, ribe porečja Krke, plazilci ter sesalci, med njimi za Dolenjsko še posebej zanimive zveri.

Skozi vrsto prispevkov se razkrivajo začetki naravoslovnih raziskav in njeni raziskovalci, nekdanje bogastvo rakov v Krki, sviloprejstvo, metuljarstvo in prvo zavarovanje pragozdov na Kočevskem Rogu, pojasnjen pa je tudi izvor gradbenega kamna kartuzije Pleterje. Na koncu so izpostavljeni še nekateri najbolj žgoči ekološki problemi Dolenjske: onesnaženost Krke, pitne vode, zraka in umiranjne gozdov.

Na videz povsem običajen dolenjski svet je tako skozi oči naravoslovcev, ki znajo podrobneje pogledati vanj, za bralce postal pestrejši, zanimivejši in dostopnejši.

Andrej HUDOKLIN

Iz Dolenjskega zbornika 1992 –
Seidlovega zbornika

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 6/1992

France Gorše: Duša, orešec, 1968

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

Samo DRAŽUMERIČ, med. tehnik, študent Višje šole za zdravstvene delavce Ljubljana, doma iz Trebnjega

Marta FILLI, upokojena ravnateljica Knjižnice Cirila Kosmača v Tolminu

Vlado GARANTINI, učitelj na Osnovni šoli Dušana Kvedra-Tomaža v Litiji

Tone GOŠNIK, novinar – urednik in publicist, upokojen, živi v Novem mestu

Ivan GREGORČIČ, prof. slovenskega jezika na Osnovni šoli Mirna, iz Rakovnika pri Šentrupertu

Andrej HUDOKLIN, dipl. biolog, konservator na Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto

Jurij HUDOLIN, turistični tehnik, študent primerjalne književnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani, živi v Zagorju ob Savi

Jože HUMER, dipl. pravnik, sodnik na Temeljnem sodišču v Ljubljani

Janko JARC, profesor zgodovine in slovenskega jezika, zgodovinopisec, upokojeni ravnatelj Dolenjskega muzeja Novo mesto

Jože KASTELIC, univ. prof., arheolog, v pokoju, živi v Ljubljani

Janez KOLENC, prof. slovenskega jezika, upokojen, stanuje v Novem mestu

Tomaž KONCILIJA, študent slovenskega jezika in primerjalne književnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani, doma iz Novega mesta

Marko KOŠČAK, mag., dipl. inž. gradbeništva, Zavod za urbanistično načrtovanje Trebnje

Janez KRAMARIČ, mag. prava, podpredsednik Skupščine občine Črnomelj

Marjan KUKOVEC-QUKI, študent na TF Maribor, živi v Velenju

Tine KURENT, univ. prof., dr., inž. arhitekture, upokojen, živi v Ljubljani

Milan MARKELJ, novinar – urednik pri Dolenjskem listu v Novem mestu

Joža MIKLIČ, dipl. ekonomistka, direktorica SDK Novo mesto

Vida Ana ROSTOHAR, prof. germanistike, živi v Ashfordu (Anglija), rojena na Goleku pri Krškem

Barica SMOLE, predm. učiteljica slovenskega in ruskega jezika, zaposlena v Labodu Trebnje

Lado SMREKAR, predm. učitelj slovenskega in ruskega jezika, muzejski svetovalec, upravnik Galerije Božidar Jakac v Kostanjevici

Franci ŠALI, prof. sociologije, vodja Dolenjske založbe pri Tiskarni Novo mesto, živi v Vavti vasi

Severin ŠALI, pesnik, prevajalec, živel v Novem mestu

Nikolaj ŠIVIC, rojen v Novem mestu, nato študent slavistike v Bologni, umrl 1962. leta v Italiji

Jože ŠKUFCA, prof. slovenskega jezika, predstojnik OE Zavoda Republike Slovenije za šolstvo in šport Novo mesto

Marjana ŠTERN, predm. učiteljica slovenskega jezika na Osnovni šoli Grm v Novem mestu

Andrej ŠURLA, študent Filozofske fakultete v Ljubljani – slovenski jezik in primerjalna književnost, doma iz Dol. Težke Vode pri Novem mestu

SODELAVCI TE
ŠTEVILKE

Marjana TERASHIMA roj. PLUT, učiteljica angleškega jezika v Osaki
na Japonskem, po rodu iz Metlike

Slava TOMLJANOVIČ, roj. ŠIVIC, upokojena računovodkinja iz
Novega mesta

Igor VIZJAK, dipl. sociolog, Območna organizacija ZSSS za Dolenjsko
Novo mesto, živi v Straži

Anica ZIDAR, upokojena razredna učiteljica v Mokronogu

Jadranka MATIČ-ZUPANČIČ, prof., bibliotekarka v Študijski knjiž-
nici Mirana Jarca Novo mesto

LETNO KAZALO

Letnik III, leto 1992, št. 1(9)–6(14)

UVODNIKI

Janez GABRIJELČIČ	5–6
Ivan GREGORČIČ	4
O rasti in podrasti	241
Pesnik z večerne poti odšel v brezčasje	384
Milan MARKELJ	4–5
Lucijan REŠČIČ	6–7
Franci ŠALI	5
Severin ŠALI: Bosansko-hercegovska kalvarija; izbor pesmi in prevod	134
Jože ŠKUFCA: Zapisi iz tesnobe in pričakovanj	133
In memoriam: Pavle Zidar	242
Kaj pa je tebe treba bilo	383

LITERATURA

Poezija:

Mak DIZDAR: Kosara	134
Samo DRAŽUMERIČ: Mesto	139
Pot v Marseille (ciklus) iz cikla Vojna ulica	390
Marta FILLI: Otožna pesem	386
Vlado GARANTINI: Istrski pejsaž	389
Jurij HUDOLIN: Mrzlokrvni kuščarji	391
Belovrati postrušnik	
Janez KOLENC: Ob sedanjem pogledu na pšenične njive	386
Pesem	
Marjan KUKOVEC-QUKI: Morije nekega mesta (ciklus)	13
Jesenska serenada	390
Skender KULENOVIČ: Tarih (II.) za stari most v Mostarju	134
Nika LOVŠIN: Požirek resnice	247
Radiator	
Asta MALAVAŠIČ: Lutke	137
Daleč in blizu	138
Zli duh	
Barbara MAVRIN: Plavam z njimi	247
Nikar	
Romana NOVAK: Jagodje (ciklus)	12
Žarko PETAN: Poslednja pesem	137
Oblast	
Marija PILKO: Rdeči mak	138
Mati	
Dominique REŠČIČ: Prapesem	246
Andrej RIFEL-FELAN: Sapa svetlobe	11
A priznaš	
Rudi ROBIČ: Leningrajske bele noči (ciklus)	9
Moskovski utrinki (ciklus)	245–246
Ana ROSTOHAR: iz cikla Zvonci zvonci	387
Blaž SIMIČ: Tiha pesem	11
Brezvezdje	
Lado SMREKAR: Vztrepet	387
Prepozno srečanje	

Magdalena SVETINA-TERČON: Pravljice (ciklus)	10
Ivo STROPNIK: Skalnata pokrajina na robu mesta	245
Zaljubljeni bezeg	
Severin ŠALI: Minaret	384
Nikolaj ŠIVIC: 8. sonet	391
Pavle ZIDAR: Januarij	136
Zločini	
Sin	
Človek	242

Aforizmi

Ivan CIMERMAN:	248
Stane JAGODIČ:	249
Franci ŠALI:	248
Igor TORKAR: Prozogrami	142

Proza

Lidija GAČNIK-GOMBAČ: Pajčolan	254–255
Janez KOLENC: Le malo po Mirenski dolini	143–148
V smrt in življenje	395–405
Milan MARKELJ: Krhanje	250–253
Ivanka MESTNIK: Zapiski iz dnevnika	149–154
Tone PAVČEK: Spominjanja, izključevanja, druženja	261–266
Rezka POVŠE: Odsevi iz starinarne spominov	29–30
Jože PRIMC: Nekaj povojnih zgodb	20–24
Jože SEVLJAK: Naša Ana	26–29
Joža SLADIČ: Balada o treh domovinah	14–20
Barica SMOLE: Od onod	25–26
Podpis	393–394
David TERČON: Krvavo jutro	255–259
Obsedenost	260
Anica ZIDAR: Roža z modrim cvetom	405
Pavle ZIDAR: Ob izidu Očenaša	31–32

KULTURA

France ADAMIČ: Stiki Božidarja Jakca z Louisom Adamičem	173–174
France BARAGA: Predstavitev Kapiteljske knjižnice	170–173
David BIZOVIČAR, Tine KURENT, Aleksander VIDMAR: Kopija Le Brunovega Marijinega obiskanja	287–289, 444
Milka BOBNAR: Ivan Marinček, snemalec in montažer	309–318
Jure ČEH: Človek kot umetnik	267–274
Slavko DOKL: Zdrav duh v zdravem telesu (Pogovor z Leonom Štukljem)	318–321
Špela DULAR-BREGAČ: Janez Trdina o jeziku od 1848 in v petdesetih letih	70–74
Mihael GLAVAN: Frank Lausche je prišel do vrha	299–308
Ivan GODEC: Zlato Rudolf, slikar in kipar	54–55

Tone GOŠNIK: Vedno sem se vračal k svoji prvi ljubezni – k pokrajini (Pogovor s slikarjem Izidorjem Moletom)	45–53
Svetloba soli je sonce, ki vznika iz morja (Prijetelju P. Zidarju še enkrat v spomin)	433-436
Jože HUMER: Obiskovanja mojstra Jakoba (izmišljeni pogovori z jubilantom Gallusom)	406-420
Stane JAGODIČ: Humor in satira od Alamire do dadaizma . . . . . 34–44 in	156–167
Janko JARC: Stavbenik novomeškega Narodnega doma	168–169
Jože Cvelbar v vojnih spominih	
Jožeta Marjetiča	290–298
Jože KASTELIČ: Uvod v razstavo Franceta Goršeta	
Janez KRAMARIČ: Matija Malešič, slovenski pisatelj (ob stoletnici rojstva)	420-425
Primož LAMPIČ: Alenka Vidrgar: And's and Odds	174–178
Drago MUŠIČ: Primarij dr. Peter Defranceschi (1863–1937)	63–70
Darja POVŠE-WINKLER: Freske na Vihru pri Šentrupertu	275–286
France REŽUN: Srečanja s Pavletom Zidarjem na Dolenjskem	178–182
Severin ŠALI: Friderik Baraga	56–62
Andrej ŠURLA: Vezi Jarčeve povesti Jalov dom z njegovo pesniško besedo	425-432
Jože ZUPAN: Pisatelju Antonu Ingoliču je zastalo pero	182–188

NAŠ POGOVOR

Janez GABRIJELČIČ in Marjan LEGAN: Dolenjska roka nad tolarjem (Pogovor z dr. Markom Kranjcem)	201–204
Ivan GREGORČIČ: Za nekatere gospod, za druge tovariši, za tretje pa kar Janez (Pogovor z Janezom Vidicem)	446-452
Tone JAKŠE: Človek ozelenjene vizije Slovenije (Pogovor z dr. Dušanom Plutom)	77–83
Franci ŠALI in Ivan KRASKO: Izšolati ljudi, ki se ne upognejo vsakemu vetru (Pogovor z dr. Slavkom Gabrom)	323–330

DRUŽBENA VPRAŠANJA

Peter KAPŠ: Tuberkuloza včeraj in danes	344–348
Marko KOŠČAK: Možnosti razvoja slovenskega podeželja	453-464
Joža MIKLIČ: Posredovanje v plačilnem prometu – zanimiva dejavnost za finančne hiše	465-469
Borut PAHOR: Ustava kot metafora	85–87
Frane SMERDU: Brezposelnost in njeno reševanje	99–103
Slavko SPLICHAL: Gospodarsko prestrukturiranje in demokratizacija: privatizacija kot »magični ključ«	190–199
Alfonz ŠTERBENC: Parlamentarna demokracija in politične partije pri nas	87–99
Stranke – proces nastajanja in nagibi vključevanja	331–343

RASTOČA KNJIGA

Marjan RAVBAR: Skica socialno-geografskih sprememb na novomeškem območju Podgorja	111–117
Suburbanizacijske težnje in pomen za prostorsko načrtovanje	349–355
Igor VIZJAK: Obvladovanje sprememb	105–111
Lastninjenje družbene lastnine	206–211
Upravljanje s proizvodnim podsistemom	470-480

ODMEVI IN ODZIVI

Danijel BREZOVAR: Kam Zgodovinski arhiv?	218
Marjan BREZOVAR: Franci Šali: Pivke	370
Tone GOŠNIK: Naiva včeraj in danes	363–367
Ivan GREGORČIČ: O Naših krajih Franceta Režuna	218–221
Polemika z avtorjem knjige Naši kraji ali zgodba o zamenjevanju hrušk in jabolk	494-497
Občutenje Goge	500
Andrej HUDOKLIN: Seidlov dan	478-489
Seidlov zbornik	505
Jovo GROBOVŠEK: 17. kongres ICSID v Ljubljani	229–232
Janko JARC: Češka ocena novomeškega kulturnozgodovinskega vodnika	491-493
Lojze KASTELIČ: Lojze o zlategem teletu in o svoji knjigi Korenine čebelarjenja	225–226
Janez KOLENC: Kultura? Zakaj kultura?	122–123
Tomaž KONCILIJA: Janez Kolenc: Jesen viharnik Ivan Gregorčič in Beg gazel	222–223
498-499	
Milan MARKELJ: Izginevanje Gutenbergove galaksije	123–124
Samo Dražumerič: Ulica	125
2. bienale slovenske grafike	212
Robarjev poskus dokončanja vojne	368–369
Jarmova Innocentia	497-498
Jadranka MATIČ-ZUPANČIČ: Srečanje literarnih ustvarjalcev drugih narodov	500-501
Natalija MIKEC: Svetloba tako in drugače	120
Joža MIKLIČ: Pot do prve plošče MPŽ Krka	226–227
Slovenski grafični bienale in mi	485-486
Renato REPŠE: Kdo se boji porno filmov?	216–217
France REŽUN: Utrinki	121–122
Odgovor na kritiko knjige Naši kraji	371–374
Tatjana SPLICHAL: Kje knjiga ulovi človeka?	368
Franci ŠALI: Kultura, kako te ljubimo in se ti dajemo!?	119
Kulturni dialog	214–215
Lojze Kastelic: Korenine čebelarjenja	224
Novosti Dolenjske založbe 126–127,	375–376, 502-504
Jasna ŠERUGA-MUREN: Kultura, koliko ti dajemo?	215–216
Marjana ŠTERN: Kakovostna šola	489-490
Branko ŠUSTER: Likovna delavnica mladih v Novem mestu	357–360
Marjana TERASHIMA: Pozdrav z Japonske	377
Med brezami in češnjevimi cvetovi	482-484
Ida TOMŠE-VREČKO: Spominska razstava Jožeta Gorjupa	227–229

REPRODUKCIJE LIKOVNIH DEL

Janez BERNIK: 13. 5. 1989	135
Jože CVELBAR: Jože Marjetič	292
Jože GORJUP: Avtoportret	228
France GORŠE: Sv. Ciril in Metod	385
France Vodnik	392
Eva	437
Lastna podoba	438
Jezni	439
Deklica	439
Izidor Cankar	439
Marijino oznanenje	440
Portret Olge Maleš	440
Asta Znidaršič	441
Vstali Zveličar	441
Osnutek kipa za spomenik dr. Ivanu Prijatelju	442
Mati z otrokom	443
Portret Franceta Balantiča	443
Kmetica	469
Materinstvo	481
Duše	506

Samuel GRAJFONER: Skozi kip školjke z brado	155	Šentjurij	226
Jože HORVAT-JAKI: Ikona	243	Podeželje, narava	76, 80, 453, 455-458, 460, 461, 464
Stane JAGODIČ: karikature, fotomontaže		Stari bolnišnici v Novem mestu	65
naslovnica 1-2 št., 7, 8, 22, 33-42, ...		Narodni dom v Novem mestu	169
44, 75, 84, 98, 103, 104, 118, 127, 157-161, ...		Cerkev na Vihru	275
163, 165, 167, 249		Del zbirke Franceta Goršeta v kostanjeviški	
Božidar JAKAC: Jože Cvelbar	290	galeriji	438, 440
Miran Jarc	426	Iz Seidlovega zbornika 1992	488, 505
Jasper JOHNS: Usuyuki	naslovnica št. 3		
Andrej JEMEC: Prelomno obdobje	189		
KRIEHLBER: Friderik Baraga	59		
Ivan LACKOVIČ-CROATA: Cvetoča livada	365		
Vladimir LAMUT: Severin Šali	384		
Matej LANGUS: Antonija, sestra Friderika Barage	57		
Miha MALEŠ: Friderik Baraga	61		
Izidor MOLE: Novo mesto v snegu	47		
Danes meni - jutri tebi	47		
Kandija ob Krki	49		
Novo mesto	51		
Odkrivanje fresk na Vrbi	51		
Pugljeva ulica	51		
Ivan MRŠNIK: Zapis IX	205		
Anton REPNIK: Molža	361		
Lucijan REŠČIČ: Vinjete in ilustracije iz romana			
Oče naš Pavleta Zidarja	432, 433, 345, 436, 490		
Vinjeta iz pesniške zbirke Beg			
gazel Ivana Gregorčiča	499		
Zlato RUDOLF: Organske mizice	54		
Madona	55		
J. V. Valvasor	55		
Glava deklice	55		
Zora STANČIČ: Brez naslova	213		
Marija STARIČ-JENKO: Labodji spev	233		
Alenka VIDRGAR: Ands and Odds	176		
Karel ZELENKO: Norčije v postelji	486		
Kopija Le Brunove slike Marijino obiskanje v			
Slapah pri Šmarjeti	289, 444		
Freske v cerkvi sv. Duha na Vrhu pri Šentrupertu			
(nezn. mojster)	naslovnica št. 4-5, 275, 277-286		
Portret Jakoba Gallusa	406		

IMENSKO KAZALO AVTORJEV

France ADAMIČ	173
France BARAGA	170
David BIZOVIČAR	287
Milka BOBNAR	309
Danijel BREZOVAR	218
Marijan BREZOVAR	370
Ivan CIMERMAN	248
Jure ČEH	267
Mak DIZDAR	134
Slavko DOKL	318
Samo DRAŽUMERIČ	139, 390
Špela DULAR-BREGAČ	70
Marta FILLI	386
Slavko GABER	323
Janez GABRIJELČIČ	5, 201
Lidija GAČNIK-GOMBAC	254
Vlado GARANTINI	389
Mihael GLAVAN	299
Ivan GODEC	54
Tone GOŠNIK	45, 363, 433
Ivan GREGORČIČ	4, 218, 241, 384, 446, 494, 500
Jovo GROBOVŠEK	229
Andrej HUDOKLIN	487, 505
Jurij HUDOLIN	391
Jože HUMER	406
Stane JAGODIČ	34, 156, 249
Tone JAKŠA	77
Janko JARC	168, 290, 491
Peter KAPŠ	344
Jože KASTELIČ	438
Lojze KASTELIČ	225
Janez KOLENC	122, 143, 386, 395
Tomaž KONCILIJA	222, 498
Marko KOŠČAK	453
Janez KRAMARIČ	420
Marko KRANJEC	201
Ivan KRASKO	323
Marijan KUKOVEC-QUKI	13, 390
Skender KULENOVIČ	134
Tine KURENT	287, 444
Primož LAMPIČ	174
Marijan LEGAN	201
Nika LOVŠIN	247
Asta MALAVAŠIČ	137
Milan MARKELJ	4, 123, 125, 212, 250, 368, 497
Jadranka MATIČ-ZUPANČIČ	500
Barbara MAVRIN	247
Ivanka MESTNIK	149
Natalija MIKEC	120
Joža MIKLIČ	226, 465, 485
Izidor MOLE	52
Drago MUŠIČ	63
Romana NOVAK	12
Borut PAHOR	85
Tone PAVČEK	261
Žarko PETAN	137
Marija PILKO	138
Dušan PLUT	77
Darja POVŠE-WINKLER	275
Rezka POVŠE	29
Jože PRIMC	20
Marijan RAVBAR	111, 349
Renato REPŠE	216

FOTOGRAFIJE OSEB

Ziga BUČAR, zdravnik	168
Jože CVELBAR, slikar	294, 296
Peter DEFRANCESCHI, zdravnik	63, 69
Slavko GABER, minister za šolstvo	322
Anton INGOLIČ, pisatelj	183
Stane JAGODIČ, slikar	34
Marko KRANJEC, viceguverner Banke Slovenije	200
Vlado LAMUT, slikar	29, 30
Frank LAUSCHE, guverner in senator v ZDA	300, 301
Matija MALEŠIČ, pisatelj	420, 423
Ivan MARINCEK, filmski ustvarjalec	311, 316
z režiserjema Dušanom POVHOM	
in Filipom ROBARJEM	316
Jože MARJETIČ, zdravnik	294
Izidor MOLE, slikar	45, 52
Drago MUŠIČ, zdravnik	63
Dušan PLUT, član Predsedstva RS	76, 83
Zlato RUDOLF, slikar	54
Ferdinand SEIDL, naravoslovec	487
Valentin SKUŠEK-VALENT	291
Ivo SMREČNIK, zdravnik	347
Leon ŠTUKELJ, olimpijonek	319, 320, 321
Jože VIDIČ, duhovnik	445
Pavle ZIDAR, književnik	179

TEMATSKE FOTOGRAFIJE

Črnomelj	421
Šentrupert z okolico	449, 450, 452

Dominique REŠČIČ	246	Jasna ŠERUGA-MUREN	215
Lucijan REŠČIČ	6	Nikolaj ŠIVIC	391
France REŽUN	121, 178, 371	Jože ŠKUFCA	3, 133, 242, 383
Andrej RIFEL-FELAN	11	Alfonz ŠTERBENC	87, 331
Rudi ROBIČ	9, 245	Marjana ŠTERN	489
Ana ROSTOHAR	387	Leon ŠTUKELJ	318
Zlato RUDOLF	54	Andrej ŠURLA	425
Jože SEVLJAK	26	Branko ŠUSTER	357
Blaž SIMIČ	11	Marjana TERASHIMA	377, 482
Joža SLADIČ	14	David TERČON	255, 260
France SMERDU	99	Ida TOMŠE-VREČKO	227
Barica SMOLE	25, 393	Slava TOMLJANOVIČ	..
Lado SMREKAR	387	Igor TORKAR	142
Slavko SPLICHAL	190	Aleksander VIDMAR	287
Tatjana SPLICHAL	368	Igor VIZJAK	105, 206, 470
Ivo STROPNIK	245	Anica ZIDAR	405
Magdalena SVETINA-TERČON	10	Pavle ZIDAR	31, 136, 242
Franci ŠALI	5, 119, 126, 214, 224, 323, 376, 502	Jože ZUPAN	182
Severin ŠALI	56, 134, 384		

Sestavil: Peter ŠTEFANČIČ

Za izid te številke RASTI so prispevali:

MINISTRSTVO REPUBLIKE SLOVENIJE ZA KULTURO,
SKUPŠČINA OBČINE NOVO MESTO,
SKUPŠČINA OBČINE TREBNJE

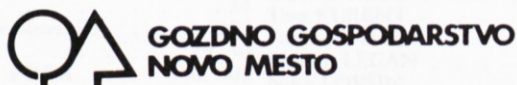
in naslednje delovne organizacije:

---

beti kopalke in perilo, d.o.o.
Mirna Peč

GREDA Mirna

Kmetijska zadruga
»KRKA« Novo mesto

NOVO MESTO p.o.

KOMUNALA

novoles STRAŽA

DOLENJSKE

PEKARNE

PIONIR

GRADBENO INDUSTRIJSKO PODJETJE p.o.

SKB BANKA D.D.

SDK Novo mesto

TESNILA®
TREBNJE

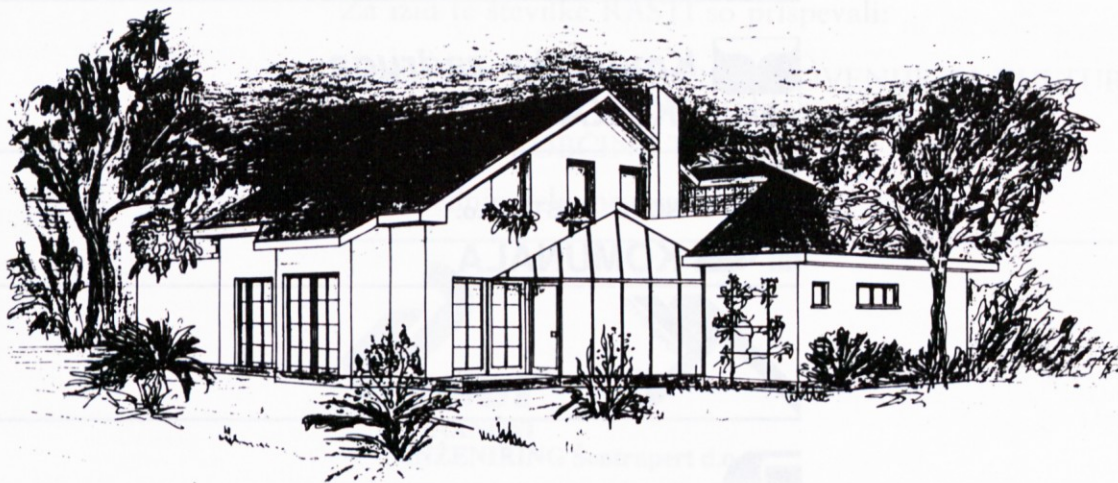

trimo

TREBNJE

NOVO MESTO

PIONIR
GRADNJA ZAUPANJA

RASTOČA HIŠA PIONIR

V iskanju novega proizvoda, ki bo na eni strani zadovoljil potrebe in želje kupcev, na drugi strani pa animiral znanje, so strokovnjaki v GIP PIONIR izdelali projekt Rastoča hiša. Projekt predstavlja na gradbenem trgu nov izdelek – stanovanjsko individualni objekt, ki ima precejšnje prednosti pred ostalimi hišami, tako klasične kot montažne tehnologije.

Rastoča hiša je rezultat stremeljenj po ustvarjanju kakovostnega in zdravega bivalnega prostora. Nova tehnologija pa prinaša domiselne tehnične rešitve in se popolnoma približa pozitivnim lastnostim klasične opečne gradnje, konstrukcijsko pa dosega še precej višji nivo.

Moč in velika prednost te nove Pionirjeve tehnologije ni le v pridobivanju kakovostnega in zdravega bivalnega prostora, ampak tudi v gradnji, ki se odlikuje po:

- prilagodljivosti sistema potrebam kupca,
- hitrosti gradnje,
- širokem spektru možnosti prostorske ureditve.

Bistvo Pionirjeve Rastoče hiše je osnovna konstrukcija iz novega materiala OPEKON. Le-ta ima vse dobre lastnosti opečnih materialov in zagotavlja visoko kulturo bivanja. Tako nosilna konstrukcija in material OPEKON sta atestirana ter patentno zaščitena.

Prednost konstrukcije je v nosilnosti, trajnosti in možnosti akumulacije toplote in s tem tudi prihranku pri ogrevanju, kar je v tem času zelo pomembno.

Na to dobro osnovo so vezane še ostale lastnosti, ki smo jih uporabili pri projektiranju Rastoče hiše in so najbolj vidne na zgrajenem promocijskem objektu.

Sistem gradnje omogoča različne variante, Pionirjevi projektanti pa so pripravili različne tipске projekte Rastoče hiše, ki se razlikujejo po obliki, velikosti (od 50 m² do 200 m²) in možnosti rastočnosti.

RAST **REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO**
RAST **A** **IN DRUŽBENA VPRAŠANJA**
RAST **S** **Letnik III, leto 1992, št. 6 (14)**
RAST **T** **ISSN 0353-6750 UDK 05 (497.12)**

USTANOVITELJ IN
IZDAJATELJ

Tiskarna Novo mesto – Dolenjska založba, zanjo Franci Šali

SVET REVIJE

Janez Slapnik, predsednik, Albert Felicijan (Sevnica), Mihael Glavan (Grosuplje), Ksenija Khalil (Črnomelj), Tatjana Lampret (Grosuplje), Rosana Maček (Litija), Stane Peček (Trebnje), Nataša Petrov (odg. urednica), Marko Stepan (Metlika), Jože Škufca (gl. urednik), Staša Vovk (Novo mesto), Boris Žužek (Litija)

UREDNIŠKI ODBOR

Jože Škufca (glavni urednik), Nataša Petrov (odgovorna urednica), Janez Gabrijelčič (»rastoča knjiga«), Ivan Gregorčič (literatura), Tone Hrovat, Peter Kapš, Milan Markelj (kultura), Ana Murn, Franci Pipan, Lucijan Reščič, Rudi Stopar, Franci Šali (družbena vprašanja),

LIKOVNI UREDNIK

Lucijan Reščič

LEKTOR

Peter Štefančič

NASLOV UREDNIŠTVA

RAST, Tiskarna Novo mesto – Dolenjska založba, 68000 Novo mesto, Ragovska 7 a (telefon: 068/21-134, 22-551, 24-498)

TAJNIK

Peter Štefančič

Rokopise sprejema tajništvo revije, lahko pa jih pošiljate posameznim urednikom. Prispevki naj bodo pisani s širokim razmakom in širšim robom; priporočljiv obseg: največj 10 tipkanih strani. Rokopisov in drugega (nenaročenega) gradiva ne vračamo.

Naročnino sprejema tajništvo uredništva. Letna naročnina je 700 SIT, za ustanove pa 1000 SIT. Ta številka v prosti prodaji stane 200 SIT.

Žiro račun: Tiskarna Novo mesto Dolenjska založba – za revijo Rast št.: 52100-601-10472

NAKLADA

1000 izvodov

TISK

Tiskarna Novo mesto

Po mnenju Ministrstva Republike Slovenije za kulturo (št. 415–325/92 z dne 1. julija 1992) je revija uvrščena med proizvode, za katere se plačuje 5 % davek od prometa proizvodov.

RAST je naslednica trebanjske revije SAMORASTNIŠKA BESEDA Izhaja štirikrat letno (marca, junija, septembra in decembra)

TISKARNA NOVO MESTO

DOLENJSKA ZALOŽBA